

34.013

K-99

ABDUMALIK KUCHKINOV, SHOHSANAM MATUPAYEVA

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM
O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK
KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR
ORQALI RIVOJLANTIRISH**

34.013

K-99.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

ABDUMALIK KUCHKINOV, SHOHSANAM MATUPAYEVA

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM
O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK
KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR
ORQALI RIVOJLANTIRISH**

Monografiya

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Toshkent
"Innovatsiya-Ziyo"
2023

-4399A-

UO'K: 37.013
KBK: 74.262.01
K-99

Kuchinov A.Yu, Matupayeva Sh.Z.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining huquqiy ekologik kompetensiyalarini interfaol usullar orqali rivojlantirish.
[Matn]: Monografiya / A.Yu. Kuchinov, Sh.Z. Matupayeva. - Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo" nashriyoti. 2022. - 132 b.

Mazkur monografiyada o'quvchilarga sharq mutafakkirlari merosidan foydalanib boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining huquqiy ekologik savodxonligi va ekologik kompetensiyasini rivojlantirish yoritib berilgan. Muallif o'quvchilarni interfaol metod va usullar vositasida ekologik tarbiyalash texnologiyalari, tabiiy fanlar darslari, darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni ekologik tarbiyalash texnologiyalari tizimini ishlab chiqqan.

Monografiya talabalar, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, pedagogika mutaxassisligi magistrantlari hamda oliy ta'lim muassasasida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilar va mazkur yo'nalishda izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir:

Mardonov Shukurullo

- pedagogika fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Sherimmat Avazov

- pedagogika fanlari nomzodi, professor

Fariddun Ochilov

- pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universitetining 2023-yil 14-martgi Ilmiy texnik kengashida ma'qullangan (2-sonli bayonnoma) va nashr etishga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-9267-2-1

© A.Yu.Kuchinov, Sh.Z Matupayeva, 2023.
© "Innovatsiya-Ziyo" nashriyoti, 2023.

SO'Z BOSHI

XXI asr demografiya, fan va texnika taraqqiyoti asri bo'ladi. Bu asrda inson texnika vositalari bilan tabiatga ta'sir etadi. Inson o'z manfaatlarini qondirish maqsadida tabiatdan ko'proq boylik (manfaat) olishni o'ylaydi. Bu jarayonda inson tabiiy zaxiralarning miqdori, uni holatini o'ylamaydi. Oqibatda zaxira miqdori kamayib sivilizatsiyani davom etishi xavf ostida qoladi. Bu holni yuz bermasligi uchun tabiat bilan insoniyat orasidagi munosabatni ijobiy yo'nalishga qaratish zarur. Shu sababdan ham XXI asrda ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi yosh avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Inson tabiatning bir qismi bo'lishi bilan bir qatorda, o'zining hayot faoliyatida yangidan-yangi usullar bilan tabiatga ta'sir qilishni davom ettirmoqda. Bu esa ekotizim holatining o'zgarishiga, ayniqsa, tabiatdagi sifat va miqdor ko'rsatkichlari buzilishiga olib kelmoqda. Bunday faoliyat natijasida er sayyorasining holati: atmosfera havosi (iqlimi), tuproqlar, suvlar, o'simlik va hayvonot dunyosi o'zgarib, havo, suv va tuproqlarning ifloslanishi hamda ularni himoyalash zaruriyati vujudga keldi. Agar insoniyatning tabiatga salbiy ta'siri shunday davom etadigan bo'lsa, o'z navbatida, mahalliy, mintaqaviy va global darajada ekologik inqirozlar vujudga kelishi mumkin.

Orol dengizining qurishi va Orolbo'yi ekotizimlarining halokati bunga yorqin misol bo'lib, Orolning qurigan o'rnida zararli qumli-tuzli hududlar (Orol qum) paydo bo'lmoqda. Bu jarayon nafaqat O'zbekiston, balki Markaziy Osiyodagi barcha davlatlar uchun ko'plab ekologik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, Orolbo'yi aholisi orasida turli xavfli kasalliklarning ko'payishi, chorva mollari va boshqa hayvon turlarining nobud bo'lishi, shuningdek erlarning qishloq xo'jaligi uchun yaroqsizligi va boshqa jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Tabiat taraqqiyoti va insoniyat sivilizatsiyasining, shuningdek O'zbekiston tabiati va jamiyatining buguni va kelajagi ko'p jihatdan ekologik muammolarning hal etilishiga, barqaror rivojlanish dasturlari amalga oshirilishiga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Shu bois O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020-y.) Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish bo'yicha boshlangan misli ko'rilmagan ishlarni davom ettirish, dengizning qurigan tubida o'rmonzorlarni kengaytirish, Nukus, Urganch va Xiva shaharlari atrofida "yashil belbog"lar barpo etish, sanoat rivojining ekologiyaga ta'sirining oldini olish bo'yicha 2025-yilgacha mo'ljallangan kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish, nufuzli xalqaro ekspertlarni jalb etgan holda, Ekologiya kodeksi loyihasini ishlab chiqish lozimligini alohida ta'kidlagan edi¹. Sh. Mirziyoev Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasining 75-sessiyasida ta'kidlaganlaridek, "Biz Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e'lon qilish haqida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyasini qabul qilishni taklif etamiz. Ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani esa "Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni" sifatida joriy qilish va amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'lardi"².

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar"³, deb ko'rsatilganki, bu har bir fuqaroning tabiat oldidagi burchini hayot tarziga aylantirishi lozimligi anglatadi. Shu sababli mamlakatimizda oxirga yillarda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish,

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019 yil 30 oktyabr.

² "Xalq so'zi" gazetasi № 202 24.09.2020 <http://xs.uz/uz/site/newspaper?page=6>

³ O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, "Xalq so'zi", 2020 yil 24 sentyabr, 202 (7704)-

sanitariya va ekologik holatni yaxshilashni ta'minlash sohasida izchil amaliy ishlar olib borilmoqda.

Ta'kidlash joizki, Prezidentimiz tashabbusi bilan atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilash, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari buzilishlari profilaktikasi, ularni aniqlash va oldini olishning samarali mexanizmlarini joriy etish, respublika aholi punktlarining sanitariya va ekologik holati uchun davlat organlari, xo'jalik yurituvchi subyekt rahbarlari va fuqarolarning shaxsiy javobgarligini kuchaytirish, shuningdek O'zbekiston Respublikasining iqlim o'zgarishi bo'yicha "Parij bitimini ratifikatsiya qilish, 2019 – 2028-yillarda qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish va 2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyalari, 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalarga erishish kabi ulkan maqsadlar yo'lida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida yangi davlat boshqaruvi tizimi shakllantirildi, bir qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, strategik va dasturiy hujjatlar yangilandi⁴. Prezident Sh.M.Mirziyoev BMT Bosh assambleyasining 75-sessiyasida ta'kidlaganidek, "Biz Orol bo'yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e'lon qilish haqida BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyasini qabul qilishni taklif etadi. Ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani "Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni" sifatida joriy qilish va amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'lardi"⁵. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" 187-son qarori⁶, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi

⁴ O'zbekiston Respublikasining 2018 yil 2 oktyabrdagi iqlim o'zgarishi bo'yicha "Parij bitimini (Parij, 2015 yil 12 dekabr) ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi O'RQ-491-son qonuni

⁵ "Xalq so'zi" gazetasi № 202 24.09.2020 <http://xs.uz/uz/site/newspaper?page=6>

⁶ Kompetensiyaviy yondashuv asosidagi Davlat ta'lim standartlari. -T. 2017 yil 6 apreldagi 187-son qarori.

"Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son⁷, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-son⁸, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-aprelda "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son farmoni⁹, Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-mayda "O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 434-son qarori, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrda yangi tahrirda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni¹⁰, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrda "Ilm-fanni 2030-yilgacha Rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-son farmoni¹¹, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son farmoni¹² va shu kabi me'yoriy-huquqiy hujjatlarning ijrosini amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Ayniqsa, ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni so'zsiz amalga oshirish, respublika hududidagi ekologik muammolar yechimiga ta'lim tizimini joriy qilish bilan hissa

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrda, "Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son farmoni.

⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-son qarori.

⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 aprelda "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son farmoni.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, "Xalq so'zi", 2020 yil 24 sentyabr, 202 (7704)-son.

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi 2020 yil 29 oktyabrda PF-6097 son farmoni.

¹² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim – tarbiya va ilm – fan sohalarini rivojlantirish chora – tadbirlari to'g'risidagi 2020 yil 6 noyabrda PF-6108 – son farmoni.

qo'shish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ekologik savodxonligini oshirish, ekologik ongi va ekologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etishga yo'naltirilganligi bilan muhim ahamiyat kasb etadi¹³. Zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biri bu o'quv jarayonining barcha sohalarini ko'klamzorlashtirish bo'lib, uni amalga oshirish uzluksiz ekologik ta'lim va ma'rifat sharoitida mumkin. Uzluksiz ekologik ta'lim tizimining eng muhim bo'g'ini maktab bo'lib, u erda tabiiy muhitga ijtimoiy va shaxsiy qadriyat sifatida ongli, mas'uliyatli munosabatda bo'lish asoslari yaratilishi kerak. Biroq, bu faqat o'qituvchilarning o'zlari to'g'ri tayyorlangan holda amalga oshirilishi mumkin. Har yili maktablarga yosh o'qituvchilarning ishga kelishini inobatga olgan holda o'qituvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalash butun ta'lim tizimini modernizatsiya qilish omillaridan biridir.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. // Xalq so'zi. 2020 yil 25 yanvar. № 19 (7521). 1-2 betlar.

I BOB. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

1.1-§ O'quvchilarga Sharq mutafakkirlari merosidan foydalanib ekologik-huquqiy tarbiya berishning tarixiy ijtimoiy-pedagogik asoslari

O'quvchilarga ekologik va huquqiy ta'lim-tarbiya berishda maktab, oila, mahalla hamkorligini takomillashtirishga oid tushunchalarni shakllantirishda xalqimizning milliy qadriyatlarini, atoqli olim va mutafakkirlarning bu boradagi fikr va o'gitlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu bois o'quvchilarga bu borada ekologik va huquqiy bilim berish muhim ahamiyatga ega. Tabiat hayot maskani, bebaho ne'matlar manbai bo'lib, uni muhofaza qilish har bir insonning burchidir. Bu borada xalqimizning o'ziga xos milliy-tarixiy an'analari bor.

Markaziy Osiyoda, jumladan, O'zbekistonda bu muammoning yechimiga intilishi uzoq tarixga ega. Zero, "sivilizatsiya belgilarini asrab-avaylashi qanchalik zarur bo'lsa... er va suvni asrab-avaylash ham shunchalik muhim. Er, havo, suv va olov (Quyosh) Markaziy Osiyoda qadimdan e'zozlab kelingan, ajdodlarimizning zardushtiylikdan tortib to islomgacha bo'lgan barcha dinlari tomonidan munosib qadrlab kelingan" [14; 531-b.].

Tarixiy taraqqiyotning dastlabki bosqichlarida insoniyatning tabiat bilan muloqoti, tabiat bilan jamiyatning o'zaro aloqadorligi, bir-biriga ta'siri uzviy va uzluksiz bo'lib, abadiy muammolar sirasiga kiradi. Insoniyat tarixi tabiat tarixi bilan uzviy bog'langan^{15,16,17} **Ошибка! Источник ссылки не найден.**

¹⁴ Karimov I.A. Bunyodkorlik yo'lida. 4-t. -Toshkent: O'zbekiston. 1996.- 350 b.

¹⁵ Turdiqulov E.O., Turdiqulov U.E. Markaziy Osiyoda ekologik ta'lim taraqqiyoti. - Toshkent: "Fan", 2005. - 308 b.

¹⁶ Avezov Sh. Qishloq maktablari yuqori sinf o'quvchilarini o'lkashunoslik faoliyati jarayonida ekologik tarbiyalash: Ped. fan. nomz. ... d.iss. - Toshkent. 1993. - 161 b.

Bu haqiqat ETning tarixiylik prinsipini aks ettiradi. Shuning uchun "Avesto" da tabiatni, ya'ni suv, tuproq, olov, havo, quyoshni e'zozlash va insonning yaratuvchanlik mehnatini ulug'lash birlamchi ahamiyat kasb etgan¹⁸;

Ayniqsa, "Avesto" ta'limotida talqin etilgan "Har bir inson o'sib-ulg'aygan zaminini eng yaxshi va go'zal mamlakat hisoblaydi"¹⁹, ta'kidlangan g'oyalari fikrimiz dalili.

Ona-Zaminni mo'tabar bilib e'zozlagan, ariq qazib suv keltirgan, dov-daraxt ekib obod qilgan, tashlandiq joylarni gulzorga aylantirgan, ko'priq qurgan, binolar barpo etgan kishilar Sharqda ulug' zot hisoblangan. Ana shunday ulug' insonlardan biri - bu Amir Temur. U Samarqand atrofida 14 ta bog' qurdirgan. U shunday deydi: "Qayerdan bir g'isht oldirsam, o'rniga 10 ta g'isht qo'ydim. Qayerdan bir tup daraxt kestirsam, o'rniga 10 ta ko'chat ektirdim. Shoh bo'lsang-da, daraxt ek, gado bo'lsang-da daraxt ek, bir kuningga kerak bo'ladi".

Tabiatga nisbatan hurmat va e'tibor bilan qaraydigan insonlar, uning har bir qarich erida bo'layotgan ijobiy va salbiy o'zgarishlarni sezadi, kuzatadi, tabiatga yordamga boradi, ya'ni yiqilgan butani tiklaydi, kasal hayvonni tuzatadi, davolaydi, iflos suvni tozalashga harakat qiladi, yong'inni o'chiradi va hokazo.

Jumladan, Sharqda hayvonot dunyosini e'zozlash qadim zamonlarga borib taqaladi. Ma'lumki, odamlar o'z aql-idrokiga ega bo'lgan davrdan boshlab tug'ilgan farzandlariga o'n ikki hayvon nomi bilan turk taqvimi: Sichqon, Sigir, Yo'lbars, Quyon, Baliq, Ilon, Ot, Qo'y, Maymun, Tovuq, It, To'ng'iz muchallarini berishgan. Muchal 12 hayvon nomi bilan ataladigan yil hisobi bo'lib qadimda

¹⁷ Avazov Sh., Saydamatov F. Yekologiya va atrof-muhit muhofazasi. Kasb-hunar kollejlari uchun darslik (4-nashr). - T.: «ILM ZIYO», 2017. - 232 b.

¹⁸ "Respublikada ekologik ta'limni rivojlantirish va ekolog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va mahakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish istiqbollari konsepsiyasi" - // Ekologiya xabarnomasi. - 2006. - 1-son. - B. 8-27.

¹⁹ Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik. Asqad Mahkam tarjimai. - Toshkent: "Sharq", 2001. - 384 b.

yaponlar, koreyaliklar, mo'g'ullar, xitoyliklar va turk xalqlari ko'p asrlar davomida shu hisobga amal qilganlar²⁰.

Chiqindilarni maxsus tozalash kerak edi. Toza va quruq qoldiqlar, masalan, singan sopol idishlar, suyaklar zarar etkazmasdan erga ko'milgan. Qolganlari uyingizda teshikka ega bo'lgan kichik hujayrada to'planadi va vaqti-vaqti bilan gidroksidi tomonidan yo'q qilinadi. Zardushtiylikda inson ongli mavjudot hisoblanib, u nafaqat tabiatni asrab-avaylash, balki uning jismoniy salomatligi, axloqiy va ma'naviy holati, yaqinlari uchun ham mas'ul ekanligi ta'kidlanadi. Shuningdek, ekologik tarkib bilan boyitilgan; Ular orasida eng mashhuri Navro'z bayramidir. Bu ayniqsa zardushtiylik munajjmlar taqvimida muhim ahamiyatga ega edi.

Navro'z o'zbek xalqining tabiatga, erga, uning ne'matlariga bo'lgan muhabbati, shukronalik hissini o'zida mujassam etgan bahor va mehnat bayramidir. Ulug' tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ushbu bayram odamlarda mehnatsevarlik, insonparvarlik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat, mehr-oqibat, adolat, do'stlik va boshqa ijobiy fazilatlarini yuksaltirishga, tabiat bilan hamnafas yashashga undaydi. Er yuzida odamlar sonining ko'payishi, ularning ehtiyoj va ehtiyojlarining ortishi, moddiy ne'matlarning kamayishi natijasida inson hayoti uchun tabiatdan narsalarni olish qiyinlashadi. Natijada, inson tarixiy taraqqiyot jarayonida tabiiy ekologiyani tushunish mumkin emasligini anglab etdi. Inson tabiat bilan yaqin aloqada bo'lib, o'zining tabiat farzandi ekanligini yanada teranroq anglaydi. Demak, tabiat taqdiri insonning taqdiridir. Bunday jarayonda tabiat jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun tabiiy resurslarni o'z ichiga olgan inson munosabatlarining obyektiga aylanadi. Yuqorida ko'rsatilgandek, ajdodlarimiz asrlar davomida to'plagan xalq an'ana va urf-odatlarida er, suv, havo, tevarak-atrofdagi o'simlik va hayvonot dunyosini asrab-

²⁰ Saidboboyev Z.A. Tarixiy geografiya. - T.: Noshir, 2010. - 165 b.

avaylaganlar. Ularning avloddan-avlodga, bir xalqdan boshqasiga to'plagan tajriba merosini ta'minlash muhim. O'rta Osiyo xalqlarining qadimiy madaniyatida ko'rinib turganidek, u o'quvchilarga insoniyat taraqqiyoti uzluksizligining muhim omillaridan biri bo'lgan ekologik va huquqiy tarbiyaning ko'p qirraliligini ko'rsatadi. Qadim zamonlardan beri insoniyatning tabiat bilan munosabatlari quyidagi ikki yo'nalishda rivojlanganligini ko'rish mumkin:

Asrlar davomida Yaqin va O'rta Sharqda madaniyat, ilm-fan hamda savdo-sotiq jadal rivojlana boshladi. Ayniqsa, aniq fanlarga, jumladan, astronomiya, tabobatga qiziqish keskin ortdi. Bu davrda Ar-Roziy, Forobiy, Beruniy, ibn Sino kabi daholar etishib chiqdi, insoniyat ma'naviy mulkiga aylangan umrboqiy asarlar yaratildi. Shu bilan birga ular o'z pedagogik qarashlarida o'sib kelayotgan avlodning ekologik-huquqiy tarbiyasiga, sog'lig'iga, atrof-muhitga munosabati masalalariga alohida e'tibor berishgan.

Tarixiy taraqqiyotning dastlabki bosqichlarida insoniyatning tabiat bilan mulqoti, tabiat bilan jamiyatning o'zaro aloqadorligi, bir-biriga ta'siri uzviy va uzluksiz bo'lib, abadiy muammolar sirasiga kiradi. Insoniyat tarixi tabiat tarixi bilan uzviy bog'langan^{21,22,23} **Ошибка! Источник ссылки не найден...** Bu haqiqat ETning tarixiylik prinsipini aks ettiradi.

BSO'ni tabiatni e'zozlash ruhida tarbiyalash borasida hadislarining tutgan o'rni beqiyosdir. Masalan, "Ekmoq niyatida qo'lingizda ko'chat turgan paytda, bexosdan qiyomat qayim bo'lib qolishi aniq bo'lganda, ulgursangiz uni ekib qo'ya bering"²⁴.

O'quvchilar o'rtasida ekologik-huquqiy tarbiyani shakllantirish va rivojlantirish, tabiiy resurslardan oqilona

²¹ Turdiqulov E.O, Turdiqulov U.E. Markaziy Osiyoda ekologik ta'lim taraqqiyoti. - Toshkent: "Fan", 2005. - 308 b.

²² Avezov Sh. Qishloq maktablari yuqori sinf o'quvchilarini o'lkashunoslik faoliyati jarayonida ekologik tarbiyalash: Ped. fan. nomz. ... diss. - Toshkent. 1993. - 161 b.

²³ Avazov Sh., Saydamatov F. Yekologiya va atrof-muhit muhofazasi. Kasb-hunar kollejlari uchun darslik (4-nashri). - T.: "ILM ZIYO", 2017. - 282 b.

²⁴ Qur'on karim. O'zbekcha izohli tarjima. - Toshkent, 2001. - 767 b.

foydalanishning boy tarixiy merosini tiklash yo'lida faol ish olib borish yosh avlodning ekologik madaniyati va ma'naviy qobiliyatlarini yuksaltirishning asosidir. O'tmishdagi barcha olimlar inson salomatligi asosiy omil, harakat salomatlik garovi, mehnat barakali, deb hisoblagan. Sog'lik uchun sayohat qilishni afzal ko'rgan olimlarimiz azaldan qo'shni davlatlarga borib, ularning tili, dini, madaniyatini o'rgangan. Bu yurishlarda alohida rejalar tuzib, ehtiyot bo'lishga alohida e'tibor qaratdilar. Yo'lda uchragan turli tabiiy ofatlar, ob-havo va boshqa tabiat hodisalarini o'rganib, ularni oldini olish choralarini ko'rdilar. Shunday qilib, insoniyatning ekologiya va tabiatga munosabati tarixiy ahamiyatga ega va bugungi kunda ham qo'llanilishi mumkin.

Sharq allomalaridan Bahouddin Naqshband dunyoqarashida ekologik tarbiya ijobiy fazilat, axloqiy me'yor sifatida muhim o'rinni egallagan. U insoniyatni bu fazilatlarini o'zida singdirish mumkinligiga ishoniradi va ularni shunga undaydi. Deydiki "Men bu imorat bilan hayvonlarga bir necha yil qaradim. Yo'lovchilar aziyat chekmasligi uchun yo'llarni tozalab, reza chinlik xizmatini ado etmog'im lozim ekan. Men bu xizmat bilan yetti yil mashg'ul bo'ldim: yetti yil davomida etagim va yengimdan tuproq hidi hargiz arimadi va har bir ishning natijasini mushohada etar va bundan fayzi yor bo'lardim"²⁵.

Bu bilan zodagon inson bilimi, uning tafakkuri rivoji haqida gapirganda ekologik ta'limning rolini alohida ta'kidlaydi. Shayx Xovand Tohir zamonida ona yurtga, ona tabiatga mehr-muhabbat ifodasi bo'lib, odamlarni er, suv, havo va boshqa tabiiy boyliklardan ehtiyotkorona foydalanishga yo'naltirgan, inson tanasida to'rt element: suv, havo, olov va tuproq mujassamlashgan. Bu elementlarning har biri yaxshi va yomon fazilatlariga ega. "Olov agarchi pishiruvchi, biroq kuydiruvchi ham. Havo agarchi

²⁵ Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. T. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. — Toshkent: Fan, 1968. — 485 b.

sozlovchi, biroq qurituvchi ham. Suvdan agarchi tiriklik bunyod, biroq uzoq turib qolganidan buzuqlik paydo. Tuproqdan inson jismlari paydo bo'lsa-da, biroq u qorong'ilikka va zulmatga ega unsurdir". Demak, alloma o'z fikrida suv, havo, olov va (tuproq) urning ekologik hislarini aniq tariflab, insoniyat hayotidagi ahamiyatini ko'rsatgan.

Xorazmiyni o'z asarlarida tabiat va uning boyliklari haqida qimmatli ekologik va huquqiy fikrlarni bildirgan olimlarimiz qatoriga kiritishimiz hech shubhasiz. U "Kitob surat al-arz"ni 847-yilda yozgan. Unda dunyo okeani, quruqlik materiklari, qutblar, ekvatorlar, gullar, tog'lar, daryo va dengizlar, ko'llar, o'rmonlar va ularning o'simlik, hayvonot dunyosi va boshqa tabiiy boyliklari — urning asosiy boyliklari haqida ma'lumotlar mavjud. Ushbu risolada dunyo xalqlarining tabiiy ko'nikmalari va tarixiy-huquqiy ekologik bilimlari mavjud.

O'z davrining mutafakkiri Forobiy (870-950) tabiat va inson, ekologiya va uning inson hayotidagi o'rni va ahamiyati haqida ko'plab qimmatli fikrlarni bildirgan. Uning "Ilmning kelib chiqishi va tavsifi", "Odam a'zolari haqida risola", "Kitob kal hajm al-mikdor", "Kitob al-mobodi al-insoniya" ("Insoniyatning boshlanishi haqida kitob"), "Qalam fia'za az-Zavus" ("Hayvon a'zolari haqida kitob") va Forobiy (870-950) asarlarida ko'rinib turibdiki, matematika, tibbiyot, kimyo, astronomiya, mantiq va boshqalarga oid asarlar yozgan. 160 dan ortiq asar.

Qadimgi yunon faylasufi Arastu "birinchi muallim" deb atalgan va Sharqiy Fir'avnda "ikkinchi o'qituvchi" unvonini olgan.

Ularning ba'zilarida kashf, ixtiro quvvati bo'lmaydi, ba'zilarida esa bu quvvat kamroq bo'ladi". U sun'iy turlar vujudga kelishini birinchilardan bo'lib ta'riflagan va biologiya hamda fiziologiya (birlamchi va ikkilamchi tovush tizimlari to'g'risida) fanlari rivojiga munosib hissa qo'shgan. Forobiy o'zining "Ixsoa al-ulum va al-tarif" nomli asarida zamonasidagi ilmlarni har tomonlama

o'rganib, ularni ma'lum tizimga solib, turkumlarga ajratgan, har bir ilm tarmog'iga ta'rif berishga harakat qilgan, ekologik-huquqiyilmiga katta e'tibor bergan²⁶.

Forobiy tabiiy va inson qo'li bilan yaratiladigan sun'iy narsalarni ajratgan. U tabiiy narsalar tabiat tomonidan yaratilgan, degan xulosaga keladi. Inson omilining ta'siri katta ekanligini, tabiiy va sun'iy tanlash hamda tabiatga ko'rsatiladigan boshqa ta'sirlarni atroflicha ekologik-huquqiy jihatdan baholagan.

Beruniy (973-1048) o'rta asrlarning yirik qomusiy olimi bo'lib, uning tibbiyot va farmakologiyaga oid eng yirik asari "Kitob as-Saydana" deb nomlanadi. Dori vositalarini tayyorlashning mingdan ortiq usullari va usullari va ularning manbalari qayd etilgan.

Bunday qarashlarda aqliy tarbiya bilan bir qatorda axloqiy va jismoniy tarbiya ham alohida o'rin tutadi. U "Mineralogiya" asarida tanani dangasalik, harakatsizlik va dangasalikdan asrash kerak, chunki bu kasallikka olib keladi, deb yozadi. Beruniy "Hindiston" asarida ham jismoniy madaniyatni yaqqol namoyon etadi. qobiliyatlar yoshlarda nafis zavqlanishning rivojlanishida alohida o'rin tutadi Beruniy ilmiy-nazariy tadqiqotlar va tajribalar asosida barcha tabiat hodisalari ma'lum qonuniyatlarga asoslanadi va tashqi kuchlar ta'sirida ularni o'zgartirib bo'lmaydi, degan xulosaga keladi. Beruniy tomonidan ilgari surilgan ilmiy g'oyalardan kelib chiqib, hayotning inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikda ekanligini tan olamiz.

Jahon ilm-fani va madaniyatiga beqiyos hissa qo'shgan Abu Rayhon Beruniyning ekologik huquqiy ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari ham alohida ahamiyatga ega. Beruniy olamdagi hodisalarni rivojlanish qonuniyatlari va narsalarning o'zaro aloqadorligi bilan izohlashga harakat qiladi. Beruniy tabiat haqida

²⁶ Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - Toshkent: Meros, 1993. - 187 b.

shunday fikr yuritadi: "Dunyoning hosili va urug'i ketish bilan to'ladi".

Beruniy asarlarida o'simlik va hayvonlarning biologik xususiyatlari, ularning tarqalishi va xo'jalikdagi ekologik-huquqiytarbiyaviy ahamiyati haqida ma'lumotlar topish mumkin. Beruniyning ilmiy qarashlari asosan "Saydana", "Mineralogiya", "Qadimgi avlodlardan qolgan yodgorliklar" kabi asarlarida uchraydi. Olim "Qadimgi avlodlardan qolgan yodgorliklar" asarida Eronning turli tropik o'simliklari va hayvonlarining tashqi muhit bilan aloqasi, ularning xulq-atvori yil fasllarining almashinuvi bilan bog'liq ravishda o'zgarishini tushuntirgan²⁷.

Ibn Sino (980-1037) Sharqda "Shayx ar-Rais", ya'ni "Donishmandlar sardori" nomi bilan mashhur edi. Ibn Sino ko'p o'qigan. Mustaqil o'qish orqali bilim cho'qqisiga erishdi. Bu haqda olimning o'zi shunday yozadi: "Men o'n yoshimda Qur'on ilmini o'rgandim, adabiyot o'qidim. Mantiqqa oid kitoblarni o'qiganimdan so'ng bu ilmning nozik tomonlarini mustaqil o'zlashtira oldim, shundan so'ng tibbiyotga yuzlandim. ko'p kitob o'qidim. Qisqa vaqt ichida mening tibbiy bilimim va shifo san'atim shunday sohalarga tarqaldiki, o'sha davrning eng hurmatli hakamlari maslahat so'rab kela boshladilar. Men hakamlik qilishda davom etdim va nihoyat Menga inson salomatligi ilmi ochildi. O'sha paytda men 16 yoshda edim. O'sha yoshda kechalari uxlab, kunduzi rohat nimaligini bilmasdim, faqat ilm bilan shug'ullanardim, deb ishladim, ter to'kdim. inson tabiati o'z bilimini mustahkamlab, ilm-fan yo'lida olg'a siljishi mumkin.

Ibn Sinoning "Tib qonunlari" nomli shoh asari tibbiyot ilmining qomusi bo'lib, o'rta asr tibbiyot ilmi uchun asos hisoblangan. Bu asarda insonni o'rab turgan tabiiy muhit, o'simliklar dunyosi kasalliklarni davolovchi dori vazifasini

²⁷ Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - Toshkent: Meros, 1993. - 187 b.

bajarishi ta'kidlanadi. Ushbu qarashlar bugungi kunda tibbiyotda keng qo'llaniladi. Alloma o'tgan davrlarda bemorlarni davolashda havo, suv, tuproq, iqlim, oziq-ovqat, yashash muhitining ahamiyatini ta'kidlab, bu elementlarning inson salomatligiga ta'siriga alohida e'tibor qaratgan. Suvni tozalash bo'yicha tavsiyalar berilgan. Ammo kasalliklarning paydo bo'lishi va uni davolashda hayotiy sharoit hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslab bergan va "Tib qonunlari"ning maxsus bobi inson salomatligini saqlashga bag'ishlangan. O'z davri ilm-fanining deyarli barcha sohalari bilan shug'ullangan qomusiy olim sifatida ibn Sinoni turli manbalarda uning 450 dan ortiq asarlar yozganligi eslatiladi. Bizgacha uning 240 ta asari etib kelgan²⁸. Ibn Sino asarlari orasida uning mashhur "Tib qonunlari" nomli shoh asari tibbiyot ilmining qomusi hisoblanadi.

Bu ish o'quvchilar uchun ekologik va huquqiy ahamiyatga ega, chunki yoshlar o'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanishlari kerak. Ibn Sinoning tog'larning paydo bo'lishi, er yuzasining o'zgarishi, zilzilalar, konlar kabi turli xil tabiiy jarayonlar haqidagi g'oyalari ekologik ta'lim va tarbiya rivojiga beqiyos ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Umar Xayyom (milodiy 1048-1131) qomusiy olim va munajjim bo'lib, quyosh va oy tutilishi va ob-havoni bashorat qilgan. Uning 400 ga yaqin ruboiylari mavjud bo'lib, ulardan 293tasi Kembrij tibbiyot kutubxonasida saqlanmoqda. Gomer Xayyomning tabiat, insoniyat va mavjudot haqida shunday fikrlari bor: «Odamlar va mavjudotlar dunyoga kirib, keyin qaytib keladilar, ular yaxshi va g'amginmi?

Mutlaq Hukmdor tabiatni yaratadi va tartibga soladi, nega unga zarar etkazadi? Agar sabab tabiatning nomukammalligida

²⁸ Abu Ali ibn Sino. "Tib qonunlari". Uch jildlik saylanma. - Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994.

bo'lsa, kim aybdor? Agar tabiat yaxshi bo'lsa, nega uni yo'q qilish kerak?"

Zamonamizning buyuk davlat arboblardan biri Javoharla'l Neru hamkasbi Zahiriddin Muhammad Bobur haqida shunday yozgan edi: "Bobur maftunkor, mard va mehnatkash inson edi, u san'atni, adabiyotni yaxshi ko'rardi... "Bobur, — deb davom etdi Neru, — gullarni sevar, U bog'larni juda yaxshi ko'rar, ko'pincha issiq Hindistondagi vatani haqida o'ylardi".

Evropa sayohatchilari ma'lumotlaridan ahamiyati, to'liq va ishonchli bayonlari bilan ustun turadi. Bobur shunday yozadi: "Hisor va Xatlan va Samarqand va Farg'ona yaylovlari tamom Kobul viloyatining yaylovlariga o'xshash... Tog'lari tamom Kofiristondur (hozirda Nuriston). Tog'larida noju (qarag'ay) va chilg'o'za (kedr) va balut (dub) va yong'oq yog'ochlari bisyor bo'lur, o'simliklari serob..." Jumladan, Bobur Hindiston nabototidan gullar, mevali daraxtlar, ularning hidi, mevasi shakli va xususiyatlari hamda hind, arab yo fors tilida qanday atalishi to'g'risida batafsil ma'lumotlar keltirgan²⁹.

Bobur tabiat va uning muvozanati, o'simlik va hayvonlarning nomlanishi va tasnifi, turli mintaqalardan o'simliklarning iqlimga moslashishi, bir joydan ikkinchi joyga ko'chishi va tabiatga sig'inish haqida birinchilardan bo'lib qimmatli ma'lumotlarni yozgan. Kobul viloyati) "Bog'i Vafa" nomli katta bog' yaratadi. O'sha yili u Pahorxonni mag'lub etib, Lahor va Dibalpur shaharlarini egallaydi va o'sha erlardan banan olib, "Bogi vafa"ga ekadi. Banan yaxshi hosil beradi. Bir yil muqaddam shu bog'ga shakarqamish ekkan edi. U ham yaxshi o'smoqda. Keyin shakarni Buxoro va Badaxshonga jo'natadi. Bu davrda Denov va Sariosiyo viloyatlarida Badaxshon va Buxoro kengliklari bir-biriga tutashgan edi. Shuning uchun Denov va Saroyining tabiiy shakarqamish plantatsiyalari sho'ro davri uchun saqlanib qolgan.

²⁹ Zahiriddin Muhammad Bobur. Bobur noma. 1 qism. - Toshkent: O'zbekiston, 1948. - 250 b

Bobur o'simliklarni nafaqat janubdan shimolga, balki shimoldan janubga ham yoygan. Bu haqda «Kobul va Kentda uzum va anor, o'rik va olma, behi va olxo'ri, shaftoli va olxo'ri, bodom va yong'oq Sardereri mevalarida ko'p. Men olubolu (tog' olcha) nihollarini keltirib ektirdim, yaxshi tog'olchalar bo'ldi va hanuz taraqqiy etmoqda», deb qayd etgan. "Boburnoma"da atirgulni, qovunni va uzumni ham Hindistonga introduksiya qilingani to'g'risida ma'lumot keltirilgan. Bobur 1526-yili Panipat shahrida "Kobul-Baxt" bog'ida birinchi marta O'rta Osiyo qovuni bilan uzumini o'stirish bo'yicha tajribalar o'tkazadi.

Shuningdek, Bobur Hindistonning ko'p o'simlik va gullariga ham ta'rif beradi. Hindiston xurmosi to'g'risida yozar ekan, u daraxtning ba'zi jihatlarini hayvonlarga o'xshatadi. Sigirlar buqasiz qisir qolganiday, xurmo ham erkak gulli shoxlarini, urg'ochi gulli shoxlarga tekkizmasa yaxshi meva bermasligini yozadi. Binobarin, Bobur K.Linneydan 200-yil avval o'simliklarni qo'sh nom bilan atab, ularda ham hayvonlarga o'xshash jinsiy ko'payish mavjudligiga birinchilardan bo'lib ahamiyat bergan.

Qarangki, Bobur zamonida biologiya fan sifatida shakllangan bo'lmasa-da, u tabiat va inson o'rtasidagi muvozanat, hayvonot va nabotot, atrof-muhitni e'zozlash borasida noyob ma'lumotlar qoldirgan. Bobur o'simliklarni iqlimlashtirish borasida ham kuzatuvlar olib borganligi ma'lum. 1526-yilda "Qobul-Baxt" bog'ida ilk bor yurtimizdan olib borilgan qovun va uzumni o'stirishga kirishadi va durustgina hosil ham yetishtiradi.

Umuman olganda, Zahiriddin Muhammad Boburning yirik asari "Boburnoma"da Boburning ko'rgan-kechirganlari, borgan joylarining tabiati, boyligi, odamlari, urf-odatlarini, hayvonoti, o'simliklari va boshqalar tasvirlangan. Demak, har bir o'quvchi bu kitobdan o'ziga keragicha ma'lumot topadi. Unda er, suv, havo turli tabiiy hodisalarga tegishli xalq so'zlari bilan birga, ularni ekologik-huquqiy muhofaza qilishga ham e'tibor beriladi.

Demak, O'rta Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbek xalqining ekologik-huquqiy madaniyati va ma'naviyati qadimdan Sharq mutafakkirlarining bir qancha asarlarida ko'rsatilib, ularning o'quvchilarni ekologik-huquqiy tarbiyalashdagi ahamiyati ko'rsatilgan. bugun ajoyib.

O'quvchilarga 1-4-sinf, 5-8-sinflarda o'qitiladigan "Konstitutsiya olamiga sayohat", "Davlat va huquq", "Tabiiy ta'limi" fanlarini o'rgatishdan maqsad. 9-11-sinflarda ana shu huquqiy sohalarning huquqiy asoslarini o'rgatish bilan birga, o'quv jarayonida huquqiy sohalarda ekologik qonunlarni o'rgatish orqali ekologik-huquqiy ta'limni shakllantirish ham maqsad qilingan. Bu maqsadga erishish murakkab va mashaqqatli jarayon bo'lib, u ekologik huquqbuzarliklar, o'quvchilarning atrof-muhitga oqilona munosabati, bu borada qabul qilingan qonunlarni tushunish, ekologik huquqbuzarliklarga nisbatan bag'rikenglik va javobgarlik bilan hal etiladi. dunyodagi tabiiy va texnogen muhit.

Aytish joizki, ekologik muammolar bugungi kunda eng dolzarb ijtimoiy muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Binobarin, ertangi kun egalari bo'lgan yoshlarimizni atrof-muhitga oqilona munosabatda bo'lish, tabiatni muhofaza qilish, uning afzalliklaridan oqilona foydalanish, qonun-qoidalarni bilishda tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. ekologiya sohasida qabul qilingan, ularning mazmunini tushunish, tarixda qabul qilingan qonunlarda esa atrof-muhitga zarar etkazganlik uchun jazolar belgilangan. Ekologik ta'lim va uning huquqiy asoslarini har xil turlarga misollar keltirish orqali ko'rish mumkin. Bu ajdodlarimiz nafaqat bugun, balki azaldan e'tibor berib kelayotgan omillardandir. Masalan, zardushtiylarning muqaddas kitobi "Avesto" bunga yaqqol misol bo'la oladi. Umuman olganda, o'quvchilarda ekologik-huquqiy tarbiyani shakllantirishning uslubiy asoslari quyidagi mazmunni o'z ichiga oladi; o'quvchi shaxsining mohiyati ekologiya, jamiyat va texnika o'rtasidagi

o'zaro ta'sirlar majmuasida namoyon bo'ladi; umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan o'quvchilarning tabiatga munosabati — Buxoriy va Iso Termiziyning axloq va axloq haqidagi hadislar; talabalarning qonun hujjatlarini bilishi; tarixiy tabiatni muhofaza qilish va ushbu sohadagi huquqbuzarliklar va ularga nisbatan qo'llaniladigan jazolar; Ona tabiatga ekologik mas'uliyatli munosabatni shakllantirish oila, maktab va atrof-muhitning muhim maqsadi hisoblanadi. muhit, aynan oila, maktab va muhit o'quvchilarda o'quvchi shaxsining har tomonlama yetukligini ko'rsatishdan muhim maqsadni ko'zlaydi; Ekologik muhitga mas'uliyat bilan yondashish uning xilma-xilligini: ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, siyosiy jihatlarini o'z ichiga oladi. Barkamol rivojlanishga asoslangan mazmunni topish zarur. O'quvchilarning ekologik va huquqiy bilimni shakllantirish dolzarb talabga aylanishi kerakligi aniq.

Chunki bugungi kunda atrof-muhitni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish to'g'risida qabul qilingan qonunlarni yaxshi bilmaslik oqibatida tabiatni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi huquqbuzarlik turlari ko'payib bormoqda. Masalan, erdan foydalanishga, er osti boyliklarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish talablariga rioya qilmaslik, suv resurslarini muhofaza qilish qoidalarini buzish, daraxtlar, butalarni, boshqa o'rmon o'simliklari va o'simliklarini, hayvonlarni qonunga xilof ravishda kesish, yo'q qilish yoki yo'q qilish mumkin emas. Hayvonot dunyosidan foydalanish, ishlab chiqarish, maishiy chiqindilar va boshqa chiqindilarni tashish, joylashtirish, ko'mishda "Qizil kitob"ni va o'simliklarni huquqiy muhofaza qilish tartibini buzish, ov yoki baliq ovlash qoidalarini buzish, tabiatni muhofaza qilish talablarini buzish: tabiiy muhitni tiklash, hosil bo'lish. tabiiy resurslarni tiklashning tabiiy muhitga oqibatlari va zararli ta'sirini bartaraf etish choralarini ko'rmaslik va boshqalar.

Shu ma'noda, mamlakatimizda ona tabiatni asrash, tabiatni muhofaza qilish borasidagi qonunlarning mazmun-mohiyatini tushunmaslik, atrof-muhitni muhofaza qilishda huquqbuzarliklarga yo'l qo'yish haqiqat bo'lsa, to'g'ri bo'lar edi. barcha "ekologik savodsizlik" fojiasi.

Hozirgi vaqtda suv resurslari, o'rmonlar, o'simlik va hayvonot dunyosining huquqiy muhofazasi, ishlov berilmagan erlardan foydalanish yoki undan beqaror foydalanish ekologik inqirozning kuchayishiga olib kelmoqda. Atrof muhitning buzilishiga toqat qilmaslik, er osti va er usti boyliklarini asrash va saqlamaslik. tabiiy resurslardan foydalanish, o'simlik dunyosini huquqiy muhofaza qilish qoidalarini buzish, atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlarini hisobga olmaydi. Shuning uchun oilalarda, maktablarda, tumanlarda ekologik ta'lim jarayonida ekologik va huquqiy tarbiya bilan bog'liq tushunchalarni shakllantirishni maqsad qilib qo'yish zarur. "Konstitutsiya olamiga sayohat" 9-11da o'qitildi. darslari, "Davlat va huquq asoslari" va "Tabiiy ta'lim", fanlarni o'qitishda ekologik huquqiy tarbiyani shakllantirishda tegishli materiallar, yo'llar, shakllar, vositalarning miqdori va mazmunini va bu ehtiyojni aniqlash; yo'llarini toping

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'biri bilan aytganda, "Chindan ham, agar biz ta'limni o'zgartirsak, ta'lim insonni o'zgartiradi. Inson o'zgarsa-butun jamiyatimiz o'zgaradi. Shu bois biz uzluksiz ta'limni takomillashtirish, farzandlarimizni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash, yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlashni tubdan yaxshilashga alohida ahamiyat qaratmog'imiz lozim".

Umuman, Sharq mutafakkirlarining ekologik-huquqiy g'oyalarini sinfda oila, maktab va mahalla o'quvchilariga kengroq tushuntirish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologiya sohasidagi ajdodlarimizning an'analaridan keng foydalanish zarur. jumladan,

ko'proq "ekologik hasharotlar"ni tashkil qilish o'quvchilar uchun ijobiydir. Ekologik huquqiy bilimlarga ta'sir qiladi va kuchaytiradi.

Binobarin, o'quvchilarga milliy an'analar, huquqiy meros, diniy-ekologik qadriyatlar asosida ekologik-huquqiy ta'lim berishda maktab, oila va mahalla hamkorligining yuksak pedagogik-psixologik imkoniyatlari muhimligini anglash juda muhim. Psixo-etnopedagogik xususiyatlar (afzalliklar, marosimlar, qadriyatlar) bilan talabalarning ekologik va huquqiy bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

1.2-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalar orqali rivojlantirishning pedagogik asoslari

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun axborot kompetensiyasini o'zlashtirish ekologik kompetensiya bilan parallel ravishda amalga oshirilishi kerak. Birinchisi, kerakli materialni malakali izlash va uni kompyuter taqdimotlari orqali taqdim etishga yordam beradi. Ekologik kompetensiya esa boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik madaniyatini tarbiyalash bilan bog'liq mintaqaviy muammolarni hal qilishda ekologik bilim, ko'nikma va munosabatlarni amalga oshirish imkonini beradi. Ikkala kompetensiyani shakllantirish zarurati insoniyatning hayot sifati va sog'lig'i bilan bog'liq, shuning uchun u bir nechta fanlarni o'rganish vazifalaridan biridir.

Jamiyatning tabiiy muhitga eng chuqur va eng xilma-xil ta'siri sodir bo'layotgan zamonaviy sharoitda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini ekologik tarbiyalash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buning sababi shundaki, zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchilarda ekologik qadriyatlar shakllanmagan, ekologik jihatdan oqlangan faoliyat uchun motivlar mavjud emas, hayvonlar va o'simliklarga rahm-shafqat va rahm-shafqat ko'rsatilmagan.

XX-asrning boshlariga kelib, pedagogikasida umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirish keng tarqaldi, insonparvarlik va ta'limni ko'kalamzorlashtirish vazifalari milliy ahamiyatga ega muammolarga aylandi. Atrof-muhitni muhofaza qilish, aholining ekologik ta'limi va tarbiyani belgilab berdi.

Tabiatga mas'uliyatli munosabat uni muhofaza qilish faoliyatiga jamiyatning huquqiy normalariga, axloq tamoyillari va normalariga mos keladigan munosabatni anglatadi. Muallif ekologik mas'uliyatning asosiy belgilari sifatida xatti-harakatlar va faoliyatning tabiatga, axloqiy burch va fuqarolik qonunlariga muvofiqligini, tabiatga nafaqat hozirgi, balki kelajak avlodlarning mulki sifatida g'amxo'rlik qilishga tayyorligi va qobiliyatini ta'kidlaydi. Shaxsning ekologik mas'uliyatining shakllanishi tarixini ikki davrga bo'lish mumkin: eklektik amaliy maqsadlariga ergashgan shaxsning o'ziga xos xususiyati sifatida "shaxsiy javobgarlik" toifasining paydo bo'lishi va tabiatshunoslik shaxsning ijtimoiy mas'uliyati muammosining ekologik jihatining ilmiy rivojlanishi.

Tabiatshunoslik fani ilg'or pedagogik fikr tamoyillari: tadqiqot metodikasi, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar, tabiatga ekskursiyalarga asoslangan edi.

Ekologik javobgarlik inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning ichki asosi bo'lib, uning tartibga soluvchisi shaxsning hissiy tajribalar shaklida ham, ekologik faoliyat axloqiy, iqtisodiy shaklida ham axloqiy o'zini o'zi anglash qobiliyatidir, siyosiy, ilmiy, huquqiy masalasi.

Ekologik javobgarlik shaxsning ajralmas xususiyati sifatida qaraydi, atrof-muhitga ilmiy-nazariy, axloqiy, ishlab chiqarish, badiiy va estetik munosabatda namoyon bo'ladi

Mas'uliyatni aniqlashga turli xil yondashuvlar, ekologik mas'uliyatni insonning axloqiy va ifodaviy sifati sifatida tushunishni anglatadi, odam-biosfera tizimidagi

munosabatlarning ichki tartibga soluvchisini ko'rsatadi, bu tizimni saqlash va rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, ekologik mas'uliyat nafaqat shaxsning kelajakdagi xatti-harakatlari natijalarini oldindan ko'ra bilish va ular uchun o'z mas'uliyatini anglash qobiliyatini, balki global ijtimoiy va ekologik jarayonlarda shaxsning ishtirokini to'liq anglashni, faol harakat qilish istagini ham anglatadi. atrof-dagi dunyoni saqlashda ishtirok etish.

Mas'uliyatga bag'ishlangan ko'plab asarlarning tahlili ekologik javobgarlik sezgirlik, onglilik, tejamkorlik, ehtiyotkorlik, tabiiy muhitda o'z harakatlarining bevosita va uzoq muddatli oqibatlarini oldindan ko'ra bilish kabi shaxsiy fazilatlar bilan bog'liqligini aniqlashga imkon berdi. o'ziga va boshqalarga nisbatan tanqidiy munosabat, o'z-o'zini nazorat qilish, o'zini o'zi qadrlash, o'zini o'zi boshqarish va boshqalarni o'z ichiga oladi, boshqalarning mumkin bo'lgan jazosi va qoralanishidan qo'rqmaslik, adekvat bu atrof-muhit xulq-atvoriga bo'lgan ehtiyojga rivojlangan ishonchni anglatadi.

Ekologik javobgarlik tarkibi mazmun-operativ (protsessual), hissiy-qiyamatli va baholovchi-samarali komponentlarning o'zaro ta'sirida namoyon bo'lishini aniqladilar. Ularning xususiyatlarini keltiramiz.

Mazmun-operativ (protsessual) komponent ekologik va axloqiy-ekologik bilimlarning chuqurligi va tizimliliigi, ekologik ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish, tabiatda xatti-harakatlar va faoliyat qoidalariga rioya qilish, faollik va tashabbuskorlikning namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. atrof-muhitni muhofaza qilish jarayoni, tabiatdagi xatti-harakatlarni tartibga solish va o'z-o'zini tartibga solish nisbati va boshqalar.

Ekologik kompetensiya boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini o'qitish va tarbiyalashning muayyan muammosini hal qilish uchun mavjud bilimlar bilan ishlash qobiliyatini anglatadi. Bunday kompetensiya, bizning fikrimizcha, bir qator tadqiqotchilarning

fikriga qaramasdan, aynan asosiy hisoblanadi, chunki u biosfera barqarorligi buzilishiga yoki ularning yashash muhitini saqlab qolishga olib kelishi mumkin bo'lgan odamning harakatlarini belgilaydi. Shu munosabat bilan pedagogika bakalavri tabiatning qonuniyatlarini va tirik tizimlarning tashkil etilishi yoki faoliyati asoslarini tushunishi kerak; inson hayotining muhitini saqlab qolish uchun qadriyat yo'nalishlari va motivatsiyasi va ularni o'z o'quvchilariga etkazish qobiliyatiga ega.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga atrof-muhit qonunlarini tushuntirishga, turli bilim sohalaridan olingan eksperimental ma'lumotlar va nazariy ma'lumotlarni tahlil qilishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Axborotga ega bo'lish ko'nikma, munosabat va qadriyat yo'nalishlari bilan birgalikda bir nechta fanlarni o'rganish jarayonida shakllantiriladigan ekologik kompetensiyaning asosini tashkil qiladi. An'anaviy ekologik madaniyat, urbanizatsiyalashgan hayot muhitining ekologik xavflari va shunga o'xshashlar boshlang'ich sinf o'qituvchilarini global ekologiyaning har bir zamonaviy yo'nalishining asoslarini yo'naltirish zarurligiga olib keladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari maktab o'quvchilariga atrof-muhit qonunlarini tushuntirishga, turli bilim sohalaridan olingan eksperimental ma'lumotlar va nazariy ma'lumotlarni tahlil qilishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Axborotga ega bo'lish ko'nikma, munosabat va qadriyat yo'nalishlari bilan birgalikda bir nechta fanlarni o'rganish jarayonida shakllantiriladigan ekologik kompetensiyaning asosini tashkil qiladi. An'anaviy ekologik madaniyat, urbanizatsiyalashgan hayot muhitining ekologik xavflari va shunga o'xshashlar boshlang'ich sinf o'qituvchilarini global ekologiyaning har bir zamonaviy yo'nalishining asoslarini yo'naltirish zarurligiga olib keladi. Ekologik javobgarlikni shakllantirish bevosita ekologik faoliyatda amalga oshiriladi. Ekologik faoliyatning barcha turlarining iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, ilmiy jihatini aks

ettiradi. Binobarin, ekologik faoliyat ijtimoiy faoliyatning ajralmas qismi ekologik faoliyat jamiyatning faqat tabiatga munosabatini ifodalaydi va shu bilan ijtimoiy faoliyatning umumiy mazmunining ma'lum bir qismini aniqlaydi, turli faoliyat turlarini belgilash uchun integral tushuncha sifatida qaraladi. Bu qandaydir tarzda inson-jamiyat-tabiat tizimining optimal holatiga hissa qo'shadi.

Emotsional-qiymat komponenti shaxsning tabiatga munosabati, tabiatning ko'p qirrali qiymatini tushunish, atrof-muhit muammolari va zamonaviy ekologik muammolarga qiziqishning namoyon bo'lishi, ijobiy hissiy munosabat uchun ijtimoiy ahamiyatga ega motivlarning mavjudligi bilan belgilanadi. atrof-muhitni muhofaza qilish va boshqalar.

Tabiatga mas'uliyatli munosabat aynan amaliy faoliyatda shakllantirilishi, aynan shu holatda mas'uliyat shaxs xususiyatiga aylanishi haqidagi olimlarning pozitsiyasi bilan o'rtoqlashar ekan, shuni ta'kidlash kerakki, bu holda ijtimoiy munosabatlar tizimi olinmasligi kerak.

Tabiatga hissiy munosabat — bu, bir tomondan, atrofdagi dunyoning go'zalligini idrok etish, qabul qilish, his qilish, tushunish qobiliyatining rivojlanish darajasi bilan bog'liq bo'lgan shaxsning murakkab shakllaridan biri. Qo'l, shaxsning ongiga, his-tuyg'ularga berilmasdan xatti-harakatini tartibga solish qobiliyatidan tortib, o'z harakatlari va harakatlarini tahlil qilish, nazorat qilish qobiliyatiga bog'liq. Bundan tashqari, "hissiy munosabatlar tabiat sub'ektga nisbatan qiymat sifatida harakat qilganda paydo bo'ladi" deb e'tiborga olish kerak.

Baholash va samaralidir, ekologik javobgarlikning uchinchi komponenti Bu inson, jamiyat va tabiatning o'zaro ta'siri faktlari, baholashning axloqiy me'yorlarga muvofiqligi, tabiiy muhitda inson faoliyati natijalarini baholashda axloqiy va ekologik yo'nalishning namoyon bo'lishi to'g'risidagi shaxsning qadr-qimmatini bilan belgilanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni

ko'rsatdiki, ekologik javobgarlikni muvaffaqiyatli shakllantirishni biron bir komponentni ishlab chiqishda ko'rib chiqish mumkin emas. Tabiatga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish, inson hayotini belgilaydigan tabiat qonunlarini tushunish sifatida tabiatdan foydalanishning axloqiy va huquqiy tamoyillariga rioya qilishda, atrof-muhitni o'rganish va muhofaza qilishda faol ijodiy faoliyatda namoyon bo'ladi. Tabiatdan to'g'ri foydalanish g'oyalarini targ'ib qilishda, atrofdagi tabiatga zararli bo'lgan barcha narsalarga qarshi kurashda.

Shunday qilib, ekologik javobgarlik tarkibi o'z mezonlariga axborot, hissiy-qiymat va faoliyat ega bo'lgan mazmun-operatsion protsessual, hissiy-qiymatli va baholash-samarali komponentlarni o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarga nisbatan ekologik javobgarlik atamasini qo'llash qonuniydir, chunki boshlang'ich ta'lim da ta'lim davrida boshlang'ich sinf o'quvchilarda ushbu sifatning tanlangan tarkibiy qismlarini shakllantirish bo'yicha jiddiy ishlar olib borilmoqda.

1-jadval

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik javobgarligi tuzilishi

Yo'q.	Komponent	Tarkib
1.	Kontent-operatsion (protsessual)	Asosiy ekologik tushunchalarni biladi, atrof-muhitni muhofaza qilish zarurligini tushunadi, tabiatga nisbatan o'z rolini biladi.
2.	Hissiy qiymat	Tabiatni va u bilan bog'liq barcha narsalarni qadriyat sifatida qabul qiladi; atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha o'z g'oyasiga ega; tabiatga mas'uliyatsiz munosabatning har qanday namoyon bo'lishiga hissiy jihatdan bog'liq.
3.	Taxminiy ishlash	O'z harakatlarini va boshqalarning harakatlarini tabiatga nisbatan baholay olish; to'g'ri ekologik xatti-harakatlar haqida gapira oladi.

Shunday jumladan, ekologik javobgarlik axloqiy va ekologik sifat sifatida tushuniladi, bu birinchi navbatda o'zini munosib hisoblab ya'ni. shaxsning tabiatga mas'uliyatli munosabatida o'z aksini topadi. Boshlang'ich ta'lim yoshida ekologik mas'uliyatni shakllantirish boshlang'ich ta'lim o'qituvchisidan samarali usul va vositalarni topishni talab qiladi.

1.3-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini tarbiyalash tamoyillari

Jamiyatda ekologik muammolarni to'g'ri hal etish uchun inson o'zi bilan tabiat o'rtasidagi munosabatlarni, ularning qonuniyatlarini yaxshi bilishi, pedagogik, iqtisodiy, falsafiy, huquqiy va boshqa yo'nalishlarni tizimli ravishda ijobiy hal etishi zarur. Zamonaviy o'qituvchi yangi vositalarni qo'llab, turli xil ekopedagogik vaziyatlarda mustaqil harakat qilish huquqiga ega. Turli xil mazmundagi ETviy ko'rsatmalar va pedagogik "qolip"lar (yo'llar) – yosh o'qituvchi ijodiy faoliyatining dastlabki sharti. Demak, o'qituvchiga pedagogik ijod uchun doimo ilmiy ekopedagogik bilimlar kerak bo'ladi. Bular ekologik ta'lim-tarbiya materiallarining mualliflari tomonidan aniqlangan va qo'llanilgan ET qonuniyatlari haqidagi bilimlar³⁰.

Tajriba hamma vaqt uni boshidan kechirgan kishining yutug'i bo'lib qoladi. Bundan asosli xulosa, ya'ni tajribaga asoslangan nazariya kelib chiqadi.

Pedagogika umumiy pedagogik tamoyillar va usullarni, shuningdek, tashkiliy shakllarni belgilaydi, ular ekologik psixopedagogika tomonidan maxsus ekologik ta'lim muammolarini hal qilish uchun maqsadga muvofiq qo'llaniladi.

O'quvchilar atrof-muhitga oid huquq bo'yicha to'g'ri bilimga ega bo'lmaganligi sababli, ular favqulodda ekologik hodisalarga

³⁰ Djuraev R.X., Turdiqulov E.O. Ekologik ta'limning dolzarb muammolari va ularni hal etish yo'llari // Uzuksiz ta'lim. - Toshkent. - 2004. - 6-son. - B. 3-9.

qanday munosabatda bo'lishni bilmasliklari sababli atrof-muhit ekologiyasi haqida xulosa chiqarishga ikkilanadilar. Ular odamlarni uyg'otishlari kerak. Shu maqsadda inson hayotining ajralmas qismi sifatida atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, o'quvchilarni ekologik huquqiy tarbiyalashda maktab, oila va mahalla hamkorligiga oid tushunchalarni shakllantirish muammosi chuqur kiritildi. xalqimizning azaliy hayoti. Uning ahamiyati xalq og'zaki ijodi namunalari bo'lgan doston, ertak, matal, matal, hikoyat va hikmatlarda o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "...asrlar tutash kelgan pallada butun insoniyat, mamlakatimiz aholisi juda katta ekologik xavfga duch kelib qoldi. Buni sezmaslik, qo'l qovushtirib o'tirish o'z-o'zini o'limga mahkum etish bilan barobar. Afsuski, hali ko'plar ushbu muammoga beparvolik va mas'uliyatsizlik bilan munosabatda bo'lmoqdalar"³¹ degan edi.

Shunday qilib, ekologik ta'limni aynan uning uchta asosi: ekopedagogika doirasida birlashgan ekologiya, ekologik psixologiya va pedagogikaning birligida samarali olib borish mumkin.

Har qanday faoliyat turi, shu jumladan atrof-muhitni muhofaza qilish, bir qator fundamental qoidalar va e'tiqodlarga asoslanadi. Ular orasida eng muhimlari, bizning fikrimizcha, quyidagilar:

tabiiy muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish ta'limning tarkibiy qismi sifatida qaraladi;

atrof-muhitni intellektual va hissiy idrok etish va uni yaxshilash bo'yicha amaliy faoliyatning birligini hisobga olish;

ekologik ta'lim va tarbiyaning tizimliliigi, uzluksizligi va fanlararo aloqadorligi tamoyillari, shuningdek, atrof-muhitning

³¹ Karimov Yu. Ekologicheskoe obrazovanie i vospitanie v vecherney shkole pri izuchenii kursa fiziki. Avtoref. diss., kand. ped. nauk. - Moskva, 1989. - 16 s.

yaxlitligi va uning tarkibiy qismlarining chambarchas bog'liqligi va o'zaro bog'liqligi haqidagi g'oyalar ekologik savodxon shaxsni shakllantirishning boshlang'ich nuqtalari hisoblanadi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" asarida shunday deydi: "Ekologik xavfsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilish muammosi alohida e'tiborga molik. Ekologik xavfsizlik muammosi allaqachon milliy va mintaqaviy doiradan chiqib, global muammoga aylangan. Ekologik xavfsizlik kishilik jamiyatining buguni va ertasi uchun dolzarbligi, juda zarurligi bois eng muhim ijtimoiy masala hisoblanadi. Bu muammolarning bugun qanchalik darajada amaliy jihatdan hal etilishi kelgusida avlodlar hayoti va turmush sharoiti qanday bo'lishini belgilab beradi. Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biri. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi holati va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bog'liq"³².

O'qituvchining intuitiv tajribasi – o'quvchilar bilan shaxsiy muloqoti tajribasi. Bu tajribada pedagogik takt, noan'anaviy xatti-harakat va har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatini hisobga olish qobiliyati kabi o'qituvchi shaxsi uchun zarur bo'lgan sifatlar namoyon bo'ladi. Biroq intuitiv tajriba o'qituvchining o'ziga cheklangan foyda keltiradi va boshqalarga juda kam yordam beradi.

Ekopedagogik jarayonda amal qiluvchi ob'ektiv omillarni bilmasdan eng yaxshi tajribani oddiy ko'chirib olish ilg'or tajribani adolatsiz salbiy baholashga olib kelishi mumkin. Bunday bilimlarni faqat boshlang'ich ta'lim pedagogikasi beradi. Bundan

³² Karimov Yu. Ekologicheskoe obrazovanie i vospitanie v vecherney shkole pri izuchenii kursa fiziki. Avtoref. diss. kand. ped. nauk. – Moskva, 1989. – 16 s.

shunday xulosa kelib chiqadi: yaxshi tajribani aynan ko'chirib bo'lmaydi, balki undan olingan fikrdan foydalanish kerak bo'ladi.

Atrof-muhitni muhofaza qilishning asosiy printsiplari mintaqadagi atrof-muhitni iste'mol qiluvchi va qayta ishlab chiqaruvchi hududlarning muvozanatini ta'minlashdir. Bunday g'oyalarni shakllantirish ana shu muvozanatni saqlash, tabiatdan foydalanish jarayonida mavjud qonunbuzarliklarni optimallashtirish va tuzatishga qaratilgan izchil nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar tizimini talab qiladi. Bunday tushuncha va e'tiqodlar uzoq davom etgan ekologik ta'lim va tarbiya jarayoni natijasida shakllanadi. Bunga ba'zi asosiy qoidalarga rioya qilish orqali erishish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasida "...Har kim bilim olish huquqiga ega" ekanligi, 50-moddasida "fuqarolar atrof-tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburligi", 55-moddasida "Er, er osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylik, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasida"³³, deb ko'rsatilishi hozirgi paytda barcha fuqarolarni, jumladan, o'quvchilarni ekologik-huquqiy tarbiyalash jarayonini mustahkamlashni nazarda tutib, mamlakatimiz bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan bir davrda, ekologik-huquqiy tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Ekologik ta'lim maktabgacha, maktab va maktabdan keyingi ta'limning barcha bosqichlarida uzluksiz bo'lishi kerak. O'quvchilar bog'chasida "Tabiat – jamiyat – inson" tizimidagi tabiiy munosabatlarni tushunishning ilmiy asoslari yaratilgan. Atrof-muhitni yaxshilash va o'zgartirish uchun javobgarlik shakllanadi. Maktabdan keyingi ekologik ta'lim umumiy nazariy bilimlarni amaliy ma'lumotlarni o'zlashtirish va ularni muayyan

³³ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2009. – 36 b.

kasb-hunar bilan belgilanadigan faoliyat sharoitida qo'llash ko'nikmalarini uyg'unlashtirish bilan yanada rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Ekologik ta'limning uzluksizligi turli xil bilim manbalari va ommaviy axborot vositalaridan birgalikda ta'sir qilish va oqilona foydalanishni o'z ichiga oladi.

Ekologik ta'lim va tarbiyada fanlararo aloqadorlik. Fanlararo yondashuv ekologik bilimlarni olishning barcha darajalarida jamiyat va tabiatning maqbul o'zaro ta'sirining qonuniyatlari, tamoyillari va usullarini ochib berishning mazmuni va usullarini o'zaro kelishib olishni o'z ichiga oladi. Muayyan fan mazmuniga kiritilgan yetakchi qoida va tushunchalarni ishlab chiqish mantiqni ekologik muammolarni izchil umumlashtirish va chuqurlashtirish bilan birlashtirish muhim ahamiyatga ega. Atrof-muhitni intellektual va hissiy idrok etishning birligi va o'quvchilarning amaliy faoliyati o'z xohishiga ko'ra.

Pedagogik psixologiya ma'lumotlariga ko'ra, kichik maktab yoshidagi (7 yoshdan 11 yoshgacha) o'quvchilarda ta'lim olishga ehtiyoj, ixtiyoriy erkinlik, ish-harakatlarning ichki rejasi, o'z-o'zini nazorat etish va o'z ruhiy holati haqida fikr yuritish, uni tahlil etishga moyillik yuzaga keladi.

Shubhasiz, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshida atrof-muhitni hissiy va estetik idrok etish intellektualdan ko'ra muhimroqdir. Qaysidir darajada, ularning ekvivalent namoyon bo'lishi o'smirlarga xosdir. Yoshlar uchun tabiatni aqliy idrok etish muhim ahamiyat kasb etmoqda, ammo bu tabiatni badiiy va obrazli idrok etish o'z ta'sirini yo'qotmoqda, degani emas. U ko'proq ma'no va xabardorlikka ega bo'ladi. Bu yoshning harakatlarining barqarorligi va izchilligiga ta'sir qiladi,

Tabiatning o'zi tarbiyalamaydi, u faqat u bilan faol munosabatda bo'lishni o'rgatadi. O'quvchining tabiatni anglashga, uning go'zalligini his qilishga, boyliklarini asrashga o'rganishi

uchun o'quvchiligidanoq tuyg'ularni singdirish zarur. Bu his-tuyg'ularning barchasini o'quvchilarga singdirish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu yo'nalishda turli xil ish shakllaridan foydalanadilar.

Ikki xil atama mavjud – "ekologik ta'lim" va "ekologik tarbiya". Birinchisi, ikkinchisiz mumkin emas va shuning uchun ta'lim ikkinchisi kontekstida rivojlanishi kerak, ayniqsa, bilimning o'zi hali inson faoliyatining yo'nalishini belgilamaydi.

O'z o'rnida buyuk tarbiyachi va olimlarimizning ham tarbiya borasidagi fikrlari keng mushohada qilinadi. "Men, deydi O'zbekiston Respublikasi

Ekologik ta'lim-tarbiya — bu insonning tabiatga qadam qo'ygan vaqtdan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanish, psixologik axloq-odob yuzasidan, xalqimizning tabiatga nisbatan hurmat- e'tibor bilan qaraydigan yaxshi urf-odatlarini, udumlari asosida yoshlarni tarbiyalash, ularda tabiat, uning xilma-xil boyliklariga mehr-shafqat uyg'otish, tejamkorlikka o'rgatish, tabiiy boyliklarni kuchaytirish, bog'rog'lar, gulzorlar tashkil qilishga undash, ularning qalbida yaxshi xislatlar uyg'otishdan iborat³⁴.

Ekologiya va tabiat tarixi darslarida ekologik g'oyalar shakllanadi. Ekologik ta'limning mohiyatini belgilab, alohida ta'kidlash mumkin.

- Birinchidan: bu jarayonning xususiyatlari:

1) qadam belgisi:

a) ekologik g'oyalarni shakllantirish;

b) ekologik ong va hissiyotlarni rivojlantirish;

v) ekologik faoliyat zarurligiga ishonchni shakllantirish;

d) tabiatda xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini rivojlantirish;

³⁴ Ergashev A., Ergashev T.: Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – T.: Yangi asr avlodi, 2005. – 433 b.

e) o'quvchilar xarakterida tabiatga iste'molchi munosabatini bartaraf etish;

2) davomiyligi;

3) murakkablik;

4) spazmodiklik;

5) faoliyat;

- ikkinchidan: psixologik jihatning katta ahamiyati, unga quyidagilar kiradi:

1) ekologik ongning rivojlantirish;

2) shaxsning tegishli (tabiatga mos) ehtiyojlari, motivlari va munosabatlarini shakllantirish;

3) axloqiy, estetik tuyg'ularni, ko'nikma va odatlarni rivojlantirish;

4) barqaror irodani tarbiyalash;

5) ekologik faoliyatning muhim maqsadlarini shakllantirish.

Inson va tabiat o'rtasida yangi munosabatlarni yaratish nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy va texnik, balki axloqiy vazifadir. U inson va tabiat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik asosida ekologik madaniyatni tarbiyalash, tabiatga yangicha munosabatni shakllantirish zaruriyatidan kelib chiqadi. Bu muammoni hal qilish vositalaridan biri ekologik ta'limdir.

Ushbu muammoni hal qilish uchun ekologik ta'limni erta o'quvchilikdan boshlash kerak. Hatto oilada ham, maktabgacha yoshdagi o'quvchilarda ham o'quvchi atrofidagi dunyo, tabiat, o'simliklar va hayvonlarga g'amxo'rlik qilish zarurligi va maqsadga muvofiqligi, er yuzidagi suv va havo tozaligini saqlash to'g'risida dastlabki ma'lumotlarni olishi kerak. Bu bilimlar umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida ishlab chiqilishi va mustahkamlanishi kerak. Shu bilan birga, tabiatga mehr-oqibat muhiti yaratilishi kerak, shunda o'quvchi uni o'z atrofidagi dunyoga usta sifatida emas, balki uning rivojlanishining

tabiiy jarayonining ishtirokchisi sifatida qamrab oladigan dunyoqarashga ega bo'lishi kerak.

Ta'kidlash joizki, kundalik turmush jarayoni va ko'plab adabiyotlarda biz ayrim tushuncha hamda terminlarni o'quvchilarga o'rgatamizki, bularning ma'nosini kengroq tushunib olishlari ekologik-huquqiy tarbiya masalasini mukammalroq bilishlariga yordam beradi.

Tabiatga munosabat insonning oilaviy, ijtimoiy, ishlab chiqarish, shaxslararo munosabatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ongning barcha sohalarini qamrab oladi: ilmiy, siyosiy, g'oyaviy, badiiy, axloqiy, estetik, huquqiy.

Tabiatga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish insonning murakkab xususiyatidir. Bu tabiatdan foydalanishning axloqiy va huquqiy tamoyillariga rioya qilishda, atrof-muhitni o'rganish va muhofaza qilishda faol ijodiy faoliyatda, to'g'ri foydalanish g'oyalarni targ'ib qilishda namoyon bo'ladigan inson hayotini belgilovchi tabiat qonunlarini tushunishni anglatadi. Tabiatning, atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatadigan hamma narsaga qarshi kurashda.

1. Kognitiv (bilishga oid) tarkibiy qism — odam, mehnat, tabiat va jamiyatni ularning o'zaro aloqadorligida tavsiflovchi tushunchalar. 2. Hissiy tarkibiy qism — odamning tabiiy muhit bilan muloqoti, tabiatni axloqiy-estetik idrok etishi jarayonidagi hissiy holati. 3. Amaliy (faoliyatli) tarkibiy qism — o'quvchilarda ekologik ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy foydali amaliy faoliyat turlari va metodlarining o'zlashtirilishi³⁵. Ushbu uchta tarkibiy qism ET mazmunining negizini tashkil etib, ulardan boshlang'ich ta'lim da atrof-muhitga oid bilim va ko'nikmalarni tanlashda foydalaniladi.

³⁵ Kuchkinov A.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalash texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Ph.D) ... d.iss. avtoref. - Termiz, 2021. -52 b.

Bunday ta'lim va tarbiyaning sharti tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish va takomillashtirishga qaratilgan o'quvchilarning o'zaro bog'liq bo'lgan ilmiy, axloqiy, huquqiy, estetik va amaliy faoliyatini tashkil etishdir.

Atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish mezoni kelajak avlodlar uchun ma'naviy g'amxo'rlikdir.

Ekologik savodxonlikni tarbiyalash maqsadiga quyidagi vazifalar birlikda hal etilganda erishiladi:

ta'limiy — zamonamizning ekologik muammolari va ularni hal qilish yo'llari haqidagi bilimlar tizimini shakllantirish;

tarbiyaviy — ekologik jihatdan mos xulq-atvor va faoliyat, sog'lom turmush tarzi motivlari, ehtiyojlari va odatlarini shakllantirish;

rivojlanayotgan — o'z hududining holatini o'rganish, baholash va atrof-muhitni yaxshilash bo'yicha intellektual va amaliy ko'nikmalar tizimini rivojlantirish; Atrof-muhitni muhofaza qilishda faol faoliyatga intilishning rivojlanishi: intellektual (ekologik vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyati), hissiy (tabiatga umuminsoniy qadriyat sifatida munosabat), axloqiy (iroda va qat'iyatlilik, mas'uliyat).

Ekologik ta'lim mazmuni hukmron bo'lganlardan tubdan farq qiladigan qiymat yo'nalishlaridan kelib chiqadigan normalar (taqiqlar va ko'rsatmalar) tizimini o'z ichiga oladi.

O'quvchilarning ijobiy fazilatlarini rivojlantirish texnologiyalari, muayyan sohalardagi bilimlar, ijodiy qobiliyatlar va boshqalarni o'z ichiga oladi. Shu jumladan, bugungi kunda o'quvchilarga ekologik va huquqiy bilim berishda interfaol usullar va axborot texnologiyalaridan foydalanishga qiziqish kundankunga ortib bormoqda. Buning sabablaridan biri shundaki, hozirgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilim olishga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan

foydalanish o'zlashtirilgan bilimlarni mustaqil izlashga, uni mustaqil o'zlashtirishga, fikrlash va tahlil qilishga o'rgatadi.

Ekologik tarbiya va ta'lim samaradorligi mezoni maktab o'quvchilarining sa'y-harakatlari bilan erishilgan global, mintaqaviy, mahalliy miqyosdagi bilimlar tizimi, shuningdek, o'z hududidagi atrof-muhitning haqiqiy yaxshilanishi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

1.4-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalari foydalanish

Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga o'z ishlarida o'quv jarayonining moddiy-texnik va axborot vositalaridan foydalanish vazifasini qo'yadi, bu esa boshlang'ich sinf o'qituvchilarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- axborotni yaratish va ulardan foydalanish;
- turli yo'llar bilan ma'lumot olish;
- Virtual vizual modellar yordamida tajribalar o'tkazish;
- moddiy ob'ektlarni, shu jumladan san'at asarlarini yaratish;
- texnologik asboblardan yordamida materiallarni qayta ishlash, loyihalash va qurish.

Bu barcha vazifalarni amalga oshirishda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga o'quv, uslubiy va axborot ta'minoti yordam berishi kerak.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari — bu jarayonlar, axborotni qidirish, to'plash, saqlash, qayta ishlash, ta'minlash, tarqatish usullari hisoblanadi. Boshlang'ich sinf darslarida AKTdan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- turli qobiliyat va qobiliyatlarga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarni bir vaqtning o'zida jalb etish;
- o'quvchilarning kognitiv (Cognitive so'zi inglizcha (lotin) "cognize" so'zidan olingan bo'lib, u bilmoq, anglamoq, tushunmoq

va fikrlamoq yoki "cognition" bilish, tushirish kabi ma'nolarni) faolligini faollashtirish;

-ko'p bosqichli topshiriqlardan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchiga individual yondashish;

-materialni o'zlashtirish sifatini oshirish ;

-ta'limga turli darajadagi tayyorgarligi bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarga tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirish ;

-darslarni yuqori estetik saviyada o'tkazish (musiqa, animatsiya);

-bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining dunyoning axborot oqimlarida harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish ;

-axborot bilan ishlashning amaliy usullarini o'zlashtirish;

o'qitishning tushuntirishi tasvirlangan usulidan faollikka asoslangan usulga o'tish, bunda boshlang'ich sinf o'quvchisi o'quv faoliyatining faol subyektiga aylanadi.

Albatta, har bir darsda AKTdan foydalanish ancha qiyin va ko'p vaqt talab etadi, chunki o'qituvchining roli va mas'uliyati ortib boradi. U har doim boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'quv va bilim faoliyatini tashkil etish usullari va vositalarini izlashda bo'lishi kerak, shunda dars shunchalik ma'lumotli, samarali va eng muhimi — unutilmas bo'lishi kerak, shuning uchun zamonaviy o'qituvchi "AKT" — malakali bo'lishi kerak:

-kompyuter foydalanuvchisining asosiy vositalariga egalik qilish;

-multimedia axborot manbalari;

-aloqa vositalari;

-AKT degani.

Axborot kompetensiyasi boshlang'ich ta'lim ning o'quv jarayonida namoyon bo'ladi, chunki bu bosqichda o'qitish insonning keyingi barcha faoliyatida quriladigan paydevordir

AKTdan foydalanish boshlang'ich sinf o'qituvchilarning ijodiy qobiliyatlari va tadqiqotchilik qobiliyatlarini yanada to'liq rivojlantiradi va boshlang'ich sinf o'quvchilarni axborot bilan ishlashga o'rgatadi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi, axborot jamiyati yutuqlari bilan tanishtiradi.

AKTdan foydalanish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun odatiy holga aylanishi mumkin, o'qituvchilar uchun esa ish normasi — bu, mening fikrimcha, maktabdagi innovatsion ishlarning eng muhim natijalaridan biridir³⁶.

Boshlang'ich ta'limning asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishning meta-predmet (meta-mavzu o'quv materialining integratsiyalashuvining fikrlash-faoliyat turiga asoslangan o'quv predmetining yangi turi. Meta-ob'ektlar noan'anaviy siklning obyektlari) natijalari quyidagilarni aks ettirishi kerak:

-kommunikativ va kognitiv vazifalarni hal qilishda nutq vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan faol foydalanish;

-muayyan o'quv predmeti mazmuniga muvofiq boshlang'ich umumiy ta'limning moddiy-axborot muhitida (shu jumladan ta'lim modellarida) ishlash qobiliyati.

-fanning kommunikativ va kognitiv vazifalari va texnologiyalariga muvofiq ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, tahlil qilish, tartibga solish, uzatish va sharhlashning turli usullaridan (ma'lumot manbalarida va Internetdagi ochiq o'quv axborot maydonida) foydalanish; klaviatura yordamida matn kiritish, o'lchangan qiymatlarni raqamli shaklda yozib olish (yozish) va tasvirlar, tovushlarni tahlil qilish, nutqni tayyorlash va audio, video va grafik hamrohlik bilan bajarish qobiliyati; axborotni tanlab olish, etika va odob normalariga rioya qilish.

³⁶ Kuchkinov A.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalash texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ... diss. avtoref. — Termiz, 2021. — 52 b.

Davlat ta'lim standartiga muvofiq ta'lim muassasasining axborot va ta'lim muhiti bo'lishi kerak

-texnologik vositalar majmuasi (kompyuterlar, ma'lumotlar bazalari, aloqa kanallari, dasturiy mahsulotlar va boshqalar),

-axborot o'zaro ta'sirining madaniy va tashkiliy shakllari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining (AKT) ta'lim, kognitiv va kasbiy vazifalarni hal qilishda kompetensiyalari;

-AKTni qo'llab-quvvatlash xizmatlarining mavjudligi.

-o'quv jarayonini rejalashtirish;

-o'quv jarayoni materiallarini, shu jumladan o'quv jarayoni ishtirokchilari tomonidan foydalaniladigan o'qituvchi va o'quvchilarning axborot resurslarini joylashtirish va saqlash;

-o'quv jarayonining borishini va boshlang'ich umumiy ta'limning asosiy o'quv dasturini o'zlashtirish natijalarini belgilash;

-ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro aloqalar, shu jumladan Internet orqali masofaviy, ta'lim jarayonini boshqarish muammolarini hal qilish uchun o'quv jarayoni davomida hosil bo'lgan ma'lumotlardan foydalanish imkoniyati;

-o'quv jarayoni ishtirokchilarining internet tarmog'idagi ta'lim axborot resurslariga nazorat ostida kirishi o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi va tarbiyasi vazifalariga mos kelmaydigan ma'lumotlardan foydalanishni cheklash;

-ta'lim muassasasining ta'lim sohasida boshqaruvni amalga oshiruvchi organlar va boshqa ta'lim muassasalari, tashkilotlar bilan o'zaro hamkorligi.

-Ta'lim axborot muhitining ishlashi AKT vositalari va undan foydalanadigan va qo'llab-quvvatlovchi xodimlarning malakasi bilan ta'minlanadi.

-Ta'lim muassasasi, shuningdek, bosma va elektron ta'lim resurslaridan elektron darsliklar, o'quv tizimlari, shu jumladan mintaqaviy elektron darsliklar, o'quv tizimlari ma'lumotlar

bazalarida joylashgan elektron ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Ta'lim muassasasining kutubxonasi o'quv rejasining barcha fanlari bo'yicha bosma o'quv resurslari va elektron darsliklar, o'quv tizimlari bilan jihozlangan bo'lishi, shuningdek, qo'shimcha adabiyotlar fondiga ega bo'lishi kerak. Qo'shimcha adabiyotlar fondiga boshlang'ich sinf o'qituvchilar badiiy va ilmiy-ommabop adabiyotlar, boshlang'ich umumiy ta'limning asosiy o'quv dasturini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotnoma-bibliografik va davriy nashrlar kiritilishi kerak.

Ta'lim AKT vositalarini parametrlar bo'yicha tasniflash:

Pedagogik vazifalarni hal qilish uchun:

-asosiy ta'limni ta'minlash vositalari (elektron darsliklar, o'quv tizimlari, bilimlarni nazorat qilish tizimlari);

-amaliy mashg'ulotlar vositalari (muammolar kitoblari, seminarlar, virtual konstruktorlar, simulyatsiya dasturlari, simulyatorlar);

-yordamchi vositalar (ensiklopediyalar, lug'atlar, antologiyalar, ishlab chiquvchi kompyuter o'yinlari, multimedia mashg'ulotlari);

-O'quv jarayonini tashkil etish funksiyalari bo'yicha:

-axborot va o'qitish (elektron kutubxonalar, elektron kitoblar, elektron davriy nashrlar, lug'atlar, ma'lumotnomalar, o'quv kompyuter dasturlari, axborot tizimlari);

-Interaktiv (elektron pochta, elektron teleko'nfereksiya);

-qidiruv tizimlari (kataloglar, qidiruv tizimlari).

-Axborot turi bo'yicha:

-matnli ma'lumotlarga ega elektron va axborot resurslari (darsliklar, o'quv qo'llanmalar, muammoli kitoblar, testlar, lug'atlar, ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, davriy nashrlar, raqamli ma'lumotlar, dastur va o'quv materiallari);

-vizual ma'lumotlarga ega elektron va axborot resurslari (to'plamlar: fotosuratlar, portretlar, rasmlar, jarayonlar va hodisalarning video qismlari, eksperimentlar namoyishi, video turlar; statistik va dinamik modellar, interaktiv modellar: fan laboratoriyalari, fan virtual laboratoriyalari; ramziy ob'ektlar: diagrammalar);

-audio ma'lumotlarga ega elektron va axborot resurslari (spektakllarning ovozli yozuvlari, musiqiy asarlar, jonli va jonsiz tabiat tovushlari, sinxronlashtirilgan audio ob'ektlar);

-audio va video ma'lumotlarga ega elektron va axborot resurslari (jonli va jonsiz tabiatning audio, video obyektlari, ekskursiyalar mavzusi);

-birlashtirilgan axborotga ega elektron va axborot resurslari (darsliklar, o'quv qo'llanmalar, birlamchi manbalar, antologiyalar, muammoli kitoblar, ensiklopediyalar, lug'atlar, davriy nashrlar).

Ta'lim va tarbiya jarayonlarida AKTni qo'llash shakllariga ko'ra:

-dars;

-darsdan tashqari;

-individual;

-ota-onalar bilan birgalikda.

O'quv jarayonida AKT dan foydalanish aniq tartibga solinishi va boshlang'ich sinf o'quvchilarning quyidagi yosh xususiyatlariga asoslanishi kerak :

Boshlang'ich sinf o'quvchining o'yindan o'rganishga bo'lgan yetakchi faoliyatida o'zgarishlar mavjud. Kompyuterning o'yin imkoniyatlaridan didaktik bilan birgalikda foydalanish ushbu jarayonni yanada yumshoq qilish imkonini beradi;

Darsda olingan bilim, ko'nikma va malakalarning katta qismi hali kichik yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchilar tomonidan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda foydalanilmaydi; ularning amaliy qiymati yo'qoladi va kuch sezilarli darajada kamayadi.

Olingan bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni o'yin kompyuteri muhitida qo'llash ularni o'zlashtirishga va egallash uchun motivatsiyaga olib keladi;

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning yuqori hissiylik darajasi o'quv jarayonining qat'iy doirasi bilan sezilarli darajada cheklanadi. AKTdan foydalangan holda mashg'ulotlar yuqori hissiy taranglikni qisman bartaraf etish va o'quv jarayonini jonlantirish imkonini beradi;

Multimedia darsliklari ta'limning barcha asosiy bosqichlarini - o'quv materialini taqdim etishdan boshlab bilimlarni nazorat qilish va yakuniy baholarni qo'yishgacha avtomatlashtirishga mo'ljallangan. Shu bilan birga, barcha majburiy o'quv materiallari yorqin, hayajonli, o'yin yondashuvining oqilona ulushiga, grafika, animatsiya, shu jumladan interaktiv, ovoz effektlari va ovozli hamrohlik, videokliplarni o'z ichiga olgan keng foydalanish bilan multimedia shakliga tarjima qilinadi. .

Ikkinchi avlodning yangi ta'lim standartlari konsepsiyasi muhim vazifani qo'ydi: yosh avlodni tez o'zgarib borayotgan axborot jamiyatida, yangi bilimlarning paydo bo'lish jarayoni jadallashib borayotgan dunyoda hayotga tayyorlash. doimiy kasbiy rivojlanish uchun yangi kasblar. Bu muammolarni hal qilishda zamonaviy insonning AKTga ega bo'lishi asosiy rol o'ynaydi.

Zamonaviy AKT noyob didaktik imkoniyatlarga ega va quyidagilarga imkon beradi:

1. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga ma'lumotni turli shakllarda taqdim etish: matn, audio, video, animatsiya (darsda bu o'qituvchi yoki talaba tomonidan yaratilgan taqdimot bo'lishi mumkin);

2. Har bir talaba uchun darsning vaqt parametrlarini nazorat qilish;

3. Katta hajmdagi ma'lumotlarni qismlarga bo'lib bering, shuning uchun o'rganilayotgan material darslik va maqolalar mavzulariga qaraganda osonroq hazm qilinadi;

4. Iltirak fikrlash, tasavvur, xotira jarayonlarini faollashtirish;

5. Talabaning diqqatini safarbar qilish;

6. Bilimlarni baholashda to'g'ri va xolis bo'lish;

7. Axborotni chop etish, ko'paytirish va sharhlash;

8. Global axborot hamjamiyatiga kiring;

9. O'rganish uchun motivatsiya va kognitiv qiziqishni shakllantirish.

Shunday qilib, AKTning ta'limdagi o'rni o'qituvchi va talabalar faoliyatini axborot bilan ta'minlashdir. AKT ning o'rni kichik yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchini o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarning ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, ularning faoliyatini faollashtirish, farqlash va individuallashtirishdan iborat.

1.5-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik huquqiy savodxonligining zamonaviy muammolar

Tabiat insonning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondiruvchi asosiy manbadir. Shunday ekan, tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar qadim zamonlardan to hozirgi kungacha barchani qiziqtirgan eng muhim masalalardan biridir. Tabiat deganda biz butun sayyorani, olamni, tirik va jonsiz narsalarni tushunamiz. Odamlar, o'simliklar, hayvonlar va mikroorganizmlar urning tirik qismini, havo, suv va tosh qatlamlari esa jonsiz qismini tashkil qiladi. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Mamlakatimizda uzluksiz ekologik ta'limni rivojlantirish yo'lida bir qator ijobiy ishlar amalga oshirildi. Jumladan, ET vositasida tabiatni e'zozlashni o'quvchilar ongiga singdirish boshlang'ich sinfdagi tayanch vazifalardan biri. Shu sababli "Respublikada ekologik ta'limni rivojlantirish va ekolog kadrlarni tayyorlash,

qayta tayyorlash va ularning (pedagogik kadrlarni) malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish istiqbollari konsepsiyasi"da ta'limning ushbu bosqichiga o'ta jiddiy e'tibor berish kerakligi ta'kidlab o'tilgan³⁷.

Tabiat inson uchun beshik, ona quchog'idir. Ko'ksi keng, yuragi hamisha odamlarga ochiq. Saxiyligiga achinmaydi, odamlarga muomala qiladi. Er barcha boyluk va ne'matlarning manbaidir. Shuning uchun ham uni insoniyat e'zozlaydi, ulug'laydi, ona Er deb e'tirof etadi. Atrof-muhitni mehr va rahmshafqat bilan himoya qilish va hurmat qilish insoniyatga bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng katta muammolardan biri: atrof-muhitning buzilishidan qochishga yordam beradi. Bugungi kunda maktab, oila, mahalla hamkorligini takomillashtirishning ilmiy-nazariy va huquqiy asoslari o'quvchilarning ekologik va huquqiy tarbiyasi tushunchalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois talabalarga ekologik va huquqiy bilim berishda bir qancha huquqiy asoslarga tayangan holda ularni quyidagi turlarga ajratish mumkin. Ma'lumki, umumta'lim maktablarida ijtimoiy o'quv fanlarini o'qitishda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning integrativ dasturida o'quvchilarni tabiatni muhofaza qilishga o'rgatishga alohida e'tibor berilgan³⁸.

Odamni yovvoyi tabiat bilan qiyoslashning yorqin misollarini "Buyuk didaktika"da ko'rish mumkin - "... mevali daraxt (olma, nok, tok), garchi u o'z-o'zidan o'sishi mumkin, lekin yovvoyi o'simlik kabi yovvoyi mevalarni ham keltiring; mazali va shirin mevalar berishi uchun uni malakali bog'bon ekishi, sug'orishi va tozalashi kerak. Inson har qanday mavjudot kabi o'ziga xos siymoga ega bo'lsa-da, baridir, aql-idrok, odob-axloq, taqvo

³⁷ «Respublikada ekologik ta'limni rivojlantirish va ekolog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish istiqbollari konsepsiyasi» - // Ekologiya xabarnomasi. - 2006. - 1-son. - B. 8-27.

³⁸ Umumta'lim maktablarida ijtimoiy o'quv fanlarini o'qitishda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning integrativ dasturi. - Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, RTM., 2000. - 34 b.

tuyg'ularini oldindan singdirmasdan turib, aqlli, dono, axloqli va taqvodor shaxs bo'la olmaydi.

Ya.A.Komenskiy ta'lim va tarbiya qonunlarini tabiat qonunlariga asoslanib chiqardi. Kitobda ta'kidlanganidek, insonning eng katta foyda keltiradigan tarbiyasi erta yoshda sodir bo'ladi. Aynan erta yoshda unga qandaydir foydali g'oyalarni singdirish, kamchiliklarni tuzatish osonroq bo'ladi.

Ta'lim va tarbiyaning asosiy maqsadi - o'quvchining tabiiy kuchlarini har tomonlama va uyg'un holda rivojlantirishni ko'rib chiqdi. Tabiiy rivojlanishni bostirish uchun emas, balki uni to'g'ri yo'lga yo'naltirish. Ta'limning asosiy printsiplari — insonning tabiat bilan roziligi. O'quvchilarning tabiatini ideallashtirish, u o'quvchilarga ularning kuchini rivojlantirishga yordam beradi.

O'quvchilarga ekologik-huquqiy tarbiya berishda ekologik qonunlarni o'rgatishning ahamiyati katta bo'lib, ular oila, maktab va mahallada o'zlarining ekologik huquqiy ongi, savodxonligi ma'naviyati va madaniyatini rivojlantiradi. 1992-yil 9-dekabrda qabul qilingan "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun atrof-tabiiy muhit sharoitlarini saqlashning, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy asoslarini belgilab berdi.

O'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga g'amxo'rlik ko'rsatib, bu muhim masalada tabiatni birinchi o'ringa qo'yish zarur deb hisobladi. U klassik, antiqa yo'nalishi bilan Rossiyadagi ta'lim tizimini katta boboning lattasi deb hisobladi, bundan voz kechish va yangi asosda maktab yaratishni boshlash vaqti keldi. Ta'lim mazmuni tabiatni o'rganishni o'z ichiga olishi kerak.

K.D.Ushinskiy tabiatni "insoniyatning buyuk ustozlari" deb atagan, nafaqat tabiat mantig'i o'quvchi uchun eng qulay, balki uning kognitiv va tarbiyaviy ahamiyati tufayli ham.

Tabiat mantig'i, biz bilganimizdek, tabiatni tashkil etuvchi komponentlarning o'zaro bog'lanishi, o'zaro ta'siridan iborat.

Atrofdagi dunyoda mavjud bo'lgan aloqalarni o'rganish maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirishning asosiy bo'g'inlaridan biri, tabiatga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishning zarur shartidir. K.D.Ushinskiy o'quvchining tabiat bilan aloqasini kengaytirishga chaqirdi va shikoyat qildi: "Tabiatning tarbiyaviy ta'siri ... pedagogikada juda kam baholanganligi g'alati".

O'quvchilarga ekologik-huquqiy tarbiyalashda O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 27-dekabrda qabul qilingan "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga ekologik-huquqiy tarbiya berishda mazkur qonun, atmosfera havosi tarkibi notabiiy holda saqlash, atmosfera havosini zararli kimyoviy, fizikaviy, biologik va shu kabi ta'sir ko'rsatilishining oldini olish hamda kamaytirish, davlat organlari va yuridik shaxslarning atmosfera havosini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatlarining tartibga solishini tushuntirish, jamiyatda har bir o'quvchilar unga amal qilishi lozim ekanligini ta'kidlash zarur.

Ekologik ta'lim muammosiga qarashlarni rivojlantirish. Ular tabiatshunoslik metodikasi bo'yicha bir qancha original qo'llanmalar yaratdilar, ularda maktab o'quvchilarining o'quv faoliyatini tashkil etish, ilmiy bilimlar bilan tabiat obyektlari va hodisalarini hissiy idrok etish o'rtasidagi bog'liqlikni hisobga olgan holda asoslandi.

Demak, ekologiya, tabiatni muhofaza qilish va uning resurslaridan oqilona foydalanish muammosi tizimli bo'lib, u tarixiy, siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tibbiy va boshqa jihatlarini o'z ichiga oladi. Ular orasida pedagogik jihat o'zining ahamiyati va asosiy ahamiyati bilan ajralib turadi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish, birinchi navbatda, yosh avlodga munosib ekologik ta'lim berishga bog'liq. Bunday ekologik ta'lim orqali ularda jonli va jonsiz tabiatga hurmat

tuyg'usini shakllantirish kerak. Bu ekologik tarbiya jarayoni, o'quvchilarni tabiatga hurmat ruhida shakllantirishning pedagogik asosidir.

Eng muhim muammo jamiyat va odamlarning ekologik madaniyatini shakllantirishdir. Albatta, bunday keng ko'lamli muammoni faqat ma'muriy choralar bilan hal etib bo'lmaydi. yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr va sadoqat tuyg'ularini singdirish orqali bunga erishish mumkin.

Hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ekologik huquqiy tarbiya endi oldingi yillarga qaraganda amaliyroq tarzda ko'rib chiqilmoqda. Buning sababi shundaki, hozirgi ta'lim paradigmalari doirasida ekologik madaniyat va ekologik kompetensiyani shakllantirish boshlang'ich sinf o'quvchilarining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Boshlang'ich ta'lim da ekologik tarbiya o'quvchilar quyidagi bilim, ko'nikma, malaka va malakalarni egallashini taxmin qiladi:

1) tabiat, tabiat hodisalari, shuningdek, tegishli dalillar to'g'risida ma'lum ma'lumotlarga ega bo'lish; 2) tabiat hodisalari o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'lanish zanjirini aniqlay olish; 3) jonli va jonsiz tabiatning xilma-xilligi haqidagi umumiy bilim; 3) har bir inson va butun insoniyat hayotida tabiatning rolini tushunish;

4) Atrof-muhitni muhofaza qilish rolini tushunish.

Ekologik huquqiy tarbiya berishda quyidagi maqsadlarga asoslanadi:

1. BSO'da tabiat va uning inson hayotidagi ahamiyati haqida umumiy tasavvurlarni shakllantirish. 2. Atrofdagi dunyoni, uning har bir o'quvchida namoyon bo'lishi, uning go'zalligi va o'ziga xosligini anglash ko'nikmalarini shakllantirish. 3. Har bir o'quvchida tevarak-atrofnii bilish malakalarini shakllantirish. 4. boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiat va atrof-muhitga yaxlit axloqiy va estetik yondashuvga jalb qilish. Shuning uchun

boshlang'ich sinf o'quvchilari umumiy ta'limning muhim tarkibiy qismlaridan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tashkil etishda barcha ta'lim fanlari, xususan boshlang'ich sinflardagi "Tabiiy fanlar" shuningdek, o'quvchilarning darsdan tashqari mashg'ulotlari tashkil etishning eng samarali shakllari hisoblanadi. Talabalarga ta'lim berishda to'g'ri usul va vositalarni tanlash muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilari qobiliyatlarini va ehtiyojlariga moslashtirilishi, shuningdek, o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Bundan tashqari, o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yetakchi o'yin, o'qish kabi, o'quvchilarni atrofdagi dunyoni o'rganishga undashga yordam berishini unutmasligi kerak. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni tarbiyalash vazifasini hal qilish uchun turli usullar va vositalardan foydalanish mumkin.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar — o'qituvchi tomonidan mashg'ulotdan tashqari turli xil ta'lim yoki tarbiyaviy maqsadlarda tashkil etilgan tadbirlar. Talabalar sinfdan tashqari mashg'ulotlarda (kuzatish, ekskursiyalar, sayohatlar va boshqalar) atrof-muhitni o'rganish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida sinfdan tashqari mashg'ulotlar nafaqat ekologik bilimlarni kengaytirish, balki ekologik qarorlar qabul qilishda tajriba orttirish imkoniyatini beradi. O'quvchilarga ekologik bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlari uchun qulay bo'lgan sur'atda egallash imkonini beradi. Bu erda boshlang'ich sinf o'quvchilari ekologik bilim yoki ko'nikmalarni egallashi, balki turli xil ekologik bilimlarni mustaqil ravishda to'plashi mumkin (foto va videoga olish).

Ekologik huquqiy tarbiyalashning sinfdan tashqari mashg'ulotlardagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi qanday

ish usullaridan foydalanishi va ular qanday birlashtirilganligiga bog'liq.

Ekologik ta'limga qaratilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlar doirasida talabalar bilan ishlashning quyidagi shakllari ajralib turadi:

1. Individual (yonma-yon) ekologik ish — o'quvchilarning mustaqil ravishda turli ishlarni, masalan, kuzatish, eng oddiy tajribalarni bajarishini nazarda tutadi. Bunday mashqlarning ahamiyati shundaki, o'quvchilar tirik tabiatning inson hayotidagi o'rni haqida o'z xulosalariga keladi, ekologik vaziyatga baho berishni o'rganadi va uni yaxshilash uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'ladi.

2. Guruhdagi ekologik ishlar boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashning eng maqbul shakllaridan biridir. O'qituvchi o'quvchilarni ekologik muammolar bilan shug'ullanadigan, tabiiy hodisalar yoki jarayonlarning xususiyatlarini o'rganadigan guruhlariga birlashtiradi. Bunday ishlarni bajarish jarayonida tabiatni bilishga qiziqish shakllanadi va shaxsiy ekologik nuqtayi nazar rivojlanadi.

3. Ommaviy ekologik ishlar turli xalqaro bayramlarda va sinfdan tashqari tadbirlar doirasida o'tkaziladigan tadbirlarda o'z ifodasini topadi.

Shunday qilib, ekologik ta'lim bo'yicha sinfdan tashqari ishlar turli xil ish shakllari, usullari va vositalaridan foydalanish imkonini beradi.

Chunki o'qituvchi ekskursiyani tashkil etishga ko'p vaqt va e'tiborni darsni tashkil qilish kabi yoki undan ham ko'proq sarflashi kerak. Shunday bo'ladiki, o'qituvchilar ekskursiyalarni umuman tayyorgarlik ko'rmasdan "o'zboshimchalik bilan" o'tkazadilar. Ammo tayyorgarlik ko'rayotganda shuni yodda tutish kerakki, ekskursiyaning barcha vaqtlari suhbatlar bilan band bo'lishi shart emas. V.Suxomlinskiy ta'kidlaydi: "O'quvchilar ko'p

gapirishlari shart emas, ularni ertaklar bilan to'ldirmang, so'z qiziqarli emas, lekin og'zaki to'yish eng zararli to'yinganliklardan biridir. O'quvchi nafaqat tarbiyachining so'zini tinglashi, balki jim turishi ham kerak; shu lahzalarda u o'ylaydi, eshitgan va ko'rganini tushunadi. Siz o'quvchilarni so'zlarni idrok etishning passiv obyektiga aylantira olmaysiz. Tabiat qo'ynida esa o'quvchiga tinglash, ko'rish, his qilish imkoniyati berilishi kerak.

Yuqorida ta'kidlangan fikrlardan shunday xulosa chiqarish mumkin: boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va ekopedagogik faoliyatning birligi, ularning uzviy bog'liqligi va aloqadorligi — tabiatni e'zozlash ruhida tarbiyalangan, ekologik madaniyat asoslarini o'zlashtirgan BSO'ni ETlashning muhim sharti. Shu nuqtayi nazardan, ET — o'quvchi shaxsiga ekologik madaniyatni o'zlashtirish shart-sharoitlarini yaratadi va uzluksiz ETviy ta'sir ko'rsatish orqali ijtimoiy-ekologik tajribalar, axloqiy-ekologik qadriyatlar va me'yorlar, umuminsoniy va milliy ekologik madaniyatning o'zlashtirilishini ta'minlaydi³⁹.

Atoqli o'qituvchi o'quvchilarning tabiat obyektlariga bo'lgan munosabatini tabiat bizning ona yurtimiz, bizni o'stirgan, oziqlantirgan zamin, mehnatimiz bilan o'zgargan zamin ekanligi bilan chambarchas bog'lagan.

O'quvchining tabiatni anglashga, uning go'zalligini his qilishga, tilini o'qishga, boyligini asrab-avaylashga o'rganishi uchun bu tuyg'ularning barchasini yoshligidanoq singdirish kerak.

Metodika boshlang'ich sinf o'qituvchisiga harakatlar erkinligini beradi. Metodik me'yorlar qanchalik aniq bo'lmasin, muqarrar ravishda o'rtamiyonalik xususiyatiga ega bo'ladi va amaliyotchi-o'qituvchiga o'zining ish sharoiti, shaxsiy imkoniyati va o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlari hamda shaxsiga

³⁹ Kuchkdnov A.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalash texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ... d.iss. avtoref. — Termiz, 2021. — 52 b.

yo'naltirilgan tarbiya imkoniyatlarini hisobga olib, ularni batafsil ishlab chiqishga imkon beradi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, ezgu tuyg'ular o'quvchilikdan ildiz otishi kerak, insoniylik, mehr-oqibat, mehr-oqibat, mehr-oqibat mehnatda, g'amxo'rlikda, atrofimizdagi olamning go'zalligi haqida kelajakda unga g'amxo'rlik qilish. Ma'lumki, masalani maktab o'quvchilarining tabiatni muhofaza qilish borasidagi "ma'rifati" bilan cheklab bo'lmaydi. Zamonamizning butun ekologik muammolar majmuasi yangi falsafiy tushunishni, bir qator ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni tubdan qayta ko'rib chiqishni, yangi ilmiy izlanishlar olib borishni hamda maktab ta'limida ekologiyaning ko'p jihatlarini yanada to'liq va izchil aks ettirishni talab qildi.

Bularning barchasi pedagogika fanida yangi uslubiy yo'nalish — ekologik psixopedagogikaning paydo bo'lishiga olib keldi.

Ekologik psixopedagogika — pedagogikaning uslubiy yo'nalishi bo'lib, uning doirasida mazmunni tanlash mezonlari, shuningdek, ekologik ta'lim, ekologik madaniyat va savodxonlik tamoyillari, usullari va shakllarini yaratishga yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Ekologik psixopedagogika uchta ilmiy fanlar: ekologiya, ekologik psixologiya va pedagogikaning kesishmasida paydo bo'lgan.

Ekologiya ekologik inqiroz holatidan kelib chiqadigan umumiy muammolarni belgilaydi, uning asosida ekologik psixopedagogika ekologik ta'limning o'ziga xos mazmunini: o'zlashtirilishi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar miqdorini ishlab chiqadi.

1.6-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalari tabiiy fanlar darslarida shakllantirish usuli sifatida

Hozirgi vaqtda ta'limning zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan yangi modeliga o'tish sharoitida boshlang'ich ta'lim ga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarga dunyoning yaxlit tasviri haqida tabiiy fanlar tushuncha beradi. Ushbu fan boshlang'ich sinf o'quvchilarga inson atrofidagi dunyoning xilma-xilligini ko'rsatadigan mavzularni o'z ichiga oladi: tabiat, tarix, go'zallik, madaniyat, ijtimoiy munosabatlar, hayot va sog'liqni saqlash va boshqalar. Ushbu o'quv predmeti katta rivojlanish salohiyatiga ega, u boshlang'ich sinf o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirishga yordam beradi, boshlang'ich sinf o'quvchilarning bilim qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu boradagi muvaffaqiyatga innovatsion texnologiyalardan foydalanish yordam bermoqda. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda kichik yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik ta'limini axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanmasdan amalga oshirish mumkin emas.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) darsni yorqin qiladi va shu bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilarning muloqot qobiliyatini, fikrlash chuqurligini rivojlantirishga yordam beradi, bir qator kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi: ijtimoiy, ko'p madaniyatli, kommunikativ, ishbilarmonlik, axborot. Xotiraning barcha turlari faollashadi, o'quv materialini chuqurroq idrok qilinadi va shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchi mavzuni boshqa tomondan idrok etadi. Tabiiy fanlar — bu deyarli har bir darsda AKTdan foydalanish mumkin bo'lgan mavzudir.

Boshlang'ich ta'lim da AKTdan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarning tabiiy fanlarning axborot oqimlarida harakat

qilish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi; axborot bilan ishlashning amaliy usullarini egallash; zamonaviy texnik vositalardan foydalangan holda axborot almashish imkonini beruvchi malakalarni shakllantirish. Ko'rinib turibdiki, axborot-kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish, bu, birinchi navbatda, o'qituvchi tomonidan muammolarga yechim topish jarayonida, shuningdek, axborotni jamoaviy izlash, tashqi dunyo bilan bevosita tanishish jarayonida tashkil etilgan mazmunli hamkorlikdir. Bunday holda, boshlang'ich ta'lim o'qituvchi axborot oqimining muvofiqlashtiruvchisiga aylanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'limi, shu jumladan Tabiiy fanlar — axborot-kommunikatsiya texnologiyalari barcha turdagi ta'lim va tarbiya, sinf va maktabdan tashqari tadbirlarni sezilarli darajada faollashtirishi mumkin bo'lgan maktab hududlari

Yosh boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik ta'limida quyidagi AKT vositalari eng ko'p qo'llaniladi:

-boshlang'ich tayyorgarlikni ta'minlash vositalari elektron darsliklar, bilimlarni boshqarish tizimlari, o'quv kompyuter o'yinlari;

-amaliy mashg'ulotlar vositalari elektron ustaxonalar, virtual konstruktorlar, simulyatorlar;

Yordamchi vositalar elektron kutubxonalar, ensiklopediyalar, kompyuter o'yinlari, multimedia mashg'ulotlari, qidiruv tizimlari, elektron to'plamlar, jarayonlar va hodisalarning video qismlari, eksperimentlar namoyishi, virtual sayohatlar; diagrammalar, diagrammalar, jonli va jonsiz musiqa asarlarining tovushlarini yozib olish, tabiat va boshqalar;

Murakkab vositalar masofaviy o'qitish kurslari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni ekologik tarbiyalashda AKTdan foydalanish shakllari va usullari xilma-xildir. Eng samaralisini ko'rib chiqing.

Animatsiyalar o'rganilayotgan ob'ektlarni dinamik ravishda tasvirlash uchun yangi materialni taqdim etish yoki uni kompyuter va multimedia proektori yordamida tuzatishda frontal ish shakllarida yuqori samaradorlik bilan ishlatilishi mumkin. Kompyuter texnologiyalari bilan birgalikda animatsiyadan foydalanish ularni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi: to'xtatib turish, ramkadan nusxa ko'chirish, ramka bo'laklarini kattalashtirish, matn, qo'ng'iroqlar bilan hamrohlik qilish, ramka asosida o'z obyektlaringizni yaratish — bularning barchasi, bir tomondan, animatsiyalar bilan ishlashni osonlashtirsa, ikkinchi tomondan, ulardan ko'p jihatdan foydalanish imkonini beradi. Kompyuter sinfida animatsiya bilan individual ishlash uchun o'quvchilarga turli xil ish shakllari taklif qilinishi mumkin: o'quvchilarni ko'rishdan oldin o'qituvchi tomonidan tuzilgan animatsiya bo'yicha savollarga javob berishga taklif qiling;

O'qituvchining tushuntirishlarini to'ldiradigan yozuvlar bilan chizmalar va fotosuratlar yordamida yangi materialni o'rganish uchun taqdimotni tayyorlashda rasmlardan foydalanish mumkin va yangi materialni mustahkamlash uchun yozuvlar olib tashlanadi. o'quvchilar matnni to'ldiradilar yoki chizmaga izoh beradilar. O'rganish obyektlarini solishtiring.

Jadvallar va diagrammalar dars materialini taqdim etish uchun asosdir. Barcha dars materiallari shunday tuzilganki, dars davomida siz asta-sekin ish uchun diagramma va jadvallardan foydalanishingiz mumkin. Asosiy iqtisodiy jarayonlarning grafik tasvirlari muayyan iqtisodiy hodisalarni to'liqroq tasvirlash imkonini beradi. Ular dars ma'lumotlarini tizimlashtirishga, uni taqqoslashda taqdim etishga, darsning vizual materialini mavhum tarzda etkazishga, asosiy narsani ajratib olishga yordam beradi.

Matn materiallari dars davomida mustaqil o'qish va o'qituvchining savollariga javob berishga mo'ljallangan. Savollar darsdan oldin o'qituvchi tomonidan tuzilishi mumkin yoki siz

taklif qilingan savollardan foydalanishingiz mumkin. Test topshiriqlari mavzular bo'yicha tizimli nazoratni amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Topshiriqlar to'plamlarda to'plangan bo'lib, ular sinfda ham, uy vazifasini bajarishda ham dars nazorati uchun ishlatilishi mumkin.

Interfaol vazifalar darsda ishlash va yoki uy vazifasini bajarish uchun mo'ljallangan. Interfaol modellar bilan ishlash dars materialini yaxshi tasvirlaydi va yangi materialni o'rnatish vaqtida ulardan foydalanishga imkon beradi. Masalan: proektor ekranida topshiriqni ko'rsatish va uni butun sinf tomonidan bitta kompyuterga chaqirish yoki boshlang'ich sinf o'quvchilarning shaxsiy kompyuterlarda individual ishlashi (bilimni nazorat qilish uchun).

Elektron lug'at va ensiklopediyalardan, internet resurslaridan foydalanish. Tabiiy fanlar darslarida o'qituvchi va o'quvchi an'anaviy ravishda turli xil ma'lumot manbalariga murojaat qiladilar: ensiklopediyalar, lug'atlar, ma'lumotnomalar, antologiyalar va boshqalar. Har bir so'z uchun siz uning talqinini kiritishingiz kerak va agar kerak bo'lsa, media kutubxona obyektlari ko'rinishidagi rasmlar to'plamidan foydalanishingiz kerak.

Darslarga tayyorgarlik ko'rayotganda o'qituvchi turli xil Internet resurslaridan foydalanishi tavsiya etiladi, masalan: Vikipediya, ta'lim portallari: Ochiq dars, o'qituvchilar kengashi, Ta'lim bo'yicha menejer va boshqalar. Ro'yxatda keltirilgan resurslar katta hajmdagi foydali ma'lumotlar (illyustratsiyalar, xaritalar, dars konspektlari, darsni rejalashtirish, uslubiy va didaktik materiallar) va darsda ishni tashkil qilishda yaxshi yordamchilardir.

Elektron boshlang'ich sinf o'quvchilar ensiklopediyalari bilan ishlash vaqtni tejash, kerakli bo'limda kerakli ma'lumotlarni topish imkonini beradi. Masalan: elektron kutubxonada

muallifning ismini tanlash orqali kerakli asarni tezda toping yoki istalgan ilm sohasidan kerakli illyustratsiya va ma'lumotni toping.

Videokliplardan foydalanish:

1) Yangi materialni o'rganish va tuzatishda tabiiy jarayonlarning (mavsumiy hodisalar) dinamikasini tiklaydigan video ketma-ketligi yaratiladi.

2) Amaliy ish bo'yicha ko'rsatmalarni ko'rsatish uchun laboratoriya tajribalarini ko'rsatadigan videoroliklardan foydalaniladi.

3) Agar tajriba o'tkazish mumkin bo'lmasa, kuzatilgan hodisalarni muhokama qilish (uskunaning murakkabligi, boshlang'ich sinf o'quvchilar uchun xavf va boshqalar).

Eng muhim savol kompyuter o'yinlarining roli haqida. Kompyuter o'yinlarini boshlang'ich sinf o'quvchi rivojlanishining maxsus vositasi deb hisoblaydi. Boshqa o'yinlar va tadbirlardan farqli o'laroq, ular sizga quyidagilarga imkon beradi:

- Tasavvuringiz va o'yiningiz mahsulini ko'ring;
- ijod jarayoni va dinamikasini tiklash;
- an'anaviy sharoitlarda namoyon bo'lmaydigan bunday potensial imkoniyatlarni amalga oshirish;
- Motivatsion sohaga kompleks ta'sir ko'rsatish;
- O'z-o'zini nazorat qilish tamoyilini amalga oshirish;
- O'yinni faol va mustaqil boshqarish, o'yinlarni o'zlari yaratish

Bularning barchasi boshlang'ich sinf o'quvchilarda kompyuter o'yinlariga qiziqishni uyg'otadi va ularga boshlang'ich sinf o'quvchining intellektual va motivatsion-emotsional sohadagi imkoniyatlarini maqsadli va samarali rag'batlantirish va yangilash imkonini beradi.

Kompyuter o'yini umuman boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'yin faoliyatiga xos bo'lgan qonuniyatlar bilan tavsiflanadi.

Kompyuterda ishlashni 3 bosqichda bajarish tavsiya etiladi:

Tayyorgarlik bosqichi — o'rganish, tahlil qilish, fikrlash, ixtiro qilish va mohirlik bilan yaratilgan muammoli vaziyatda kompyuter bilan ishlashga intellektual tayyorgarlikni shakllantirish istagini uyg'otish. Buning uchun turli didaktik o'yinlar, ma'lum mavzular bo'yicha suhbatlar, o'yin topshiriqlarini ishlab chiqish, rasmlarga qarash, topishmoqlar topish, kichik san'at asarlarini o'qish va boshqalar qo'llaniladi.

Asosiy bosqich. Kompyuterda yoki interfaol doskada mustaqil ishlashning ushbu bosqichida mashg'ulotlar o'yin holatida tashkil etiladi.

Kompyuter o'yinlari boshlang'ich sinf o'quvchilarga bilimlarni yaxshiroq egallashga yordam beradi va yangilarini o'zlashtirishni rag'batlantiradi, ular mehribon, ammo aniq diagnostika vositasidir; muayyan faoliyatdagi kamchiliklarni aniqlash; boshlang'ich sinf o'quvchilarning keyingi ta'lim faoliyati uchun zarur bo'lgan ma'lum intellektual rivojlanish darajasiga erishishlarini ta'minlash.

Yakuniy bosqich (kompyuterdan keyingi). Ushbu bosqichda boshlang'ich sinf o'quvchilarni jismoniy bo'shatishga yordam berish kerak, vizual kuchlanishni yengillashtirish (ko'zlar uchun gimnastika qo'llaniladi), asab va mushaklarning kuchlanishini yengillashtirish, faoliyatni o'zgartirish, musiqa, jismoniy tarbiya, psixo-gimnastika mashg'ulotlari o'tkaziladi.

Boshlang'ich ta'lim da o'quv materialini tayyorlash va taqdim etishning eng muvaffaqiyatli va keng tarqalgan shakllaridan biri bu multimedia taqdimotidir.

Taqdimotlar tabiiy fanlar darslarida bilim vositasi va vositasidir. Bunday ko'rgazmali o'quv qurollaridan o'quv jarayonida oqilona foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarning kuzatish, diqqat, nutq va tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Taqdimotlardan foydalangan holda darslar quyidagi didaktik vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

- dars samaradorligini oshirish;
- atrofdagi olam faniga oid asosiy bilimlarni egallash;
- olingan bilimlarni tizimlashtirish;
- o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- o'rganish uchun motivatsiya yaratish;
- o'quv materialini ustida mustaqil ishlashda o'quvchilarga o'quv-uslubiy yordam berish;
- dars vaqtidan oqilona foydalanish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish.

Ta'kidlash joizki, darslarni AKTdan foydalangan holda o'tkazish uchun o'qituvchidan o'z-o'zini takomillashtirish, internetdagi zamonaviy ta'lim resurslaridan foydalanish ko'nikmasi, Microsoft Office vositalarini puxta egallashi zarur. Multimedia darslarini o'tkazishning yangiligi o'quvchilarni o'ziga jalb qiladi. Bunday darslar davomida sinfda haqiqiy muloqot muhiti yaratiladi, unda o'quvchilar o'z fikrlarini "o'z so'zlari bilan" ifoda etishga intiladilar, ular topshiriqlarni xohish bilan bajaradilar, o'rganilayotgan materialga qiziqish bildiradilar, kichik yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchilar qo'rquvini yo'qotadilar. kompyuter va, eng muhimi, ular kompyuterni o'yin vositasi sifatida qabul qilmaydi. Dars davomida va tayyorgarlik jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilar o'quv, ma'lumotnoma va boshqa adabiyotlar bilan mustaqil ishlashni o'rganadilar. Ularda qo'shimcha vazifalarni bajarishga qiziqish va xohish bor.

Tabiiy fanlar hodisalarini doimiy ravishda kuzatib borish va uning subyektlari va obyektlari bilan o'zaro munosabatda bo'lish, kichik boshlang'ich sinf o'quvchisi nafaqat katta hissiy tajribaga ega bo'ladi, balki tahlil qilish, aloqalar va bog'liqliklarni o'rnatish, tasniflash, taqqoslash, kuzatilganlarni umumlashtirish, xulosalar

chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi, ya'ni o'quvchi bo'lishni o'rganadi, o'rganishni o'rganadi. Yangi texnologiyalardan foydalanish bilimlarni o'zlashtirish jarayonini o'zgartiradi, ammo bu holda o'rganish samaradorligiga faqat tizimli ish bilan erishiladi.

Darsda multimediali taqdimotlardan tizimli foydalanish har bir boshlang'ich sinf o'quvchi shaxsini boyitish uchun qo'shimcha shart-sharoit yaratadi. Ekran tasviri uning uchun oddiy, darslik bilan ishlash kabi tanish bo'ladi. Bundan tashqari, turli xil o'quv vaziyatlarida, darsning turli bosqichlarida, turli maqsadlarda oqilona foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, ularning bilim faolligini kengaytiradi.

Tabiiy fanlar darslarida va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasi boshlang'ich sinf o'quvchilarning kognitiv, ijtimoiy, kommunikativ, shaxsiy va g'oyaviy kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, tabiiy fanlarni kompyuter dasturlari yordamida o'rganish an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan juda ko'p afzalliklarga ega.

Bugungi kunda har bir o'qituvchi maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv faoliyatini faollashtiradigan usul va vositalarni qidirmoqda. Ta'limni kompyuterlashtirish o'quv jarayonining muqobil shakllarining uslubiy asoslarini yaratish, ta'limni differensiallash tirish va individuallashtirishni amalga oshirish, boshlang'ich sinf o'quvchilarning mustaqil ishlarini faollashtirish, bilim faolligi va motivatsiyasini oshirish imkonini beradi. Ta'lim jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarning qiymat-motivatsion faoliyatiga asoslanishi kerak. O'quvchilar doimo tanlov, izlanish, fikr yuritish holatida bo'lishlari kerak. Buning uchun turli xil usullar va usullar qo'llaniladi: izlanish va tadqiqot bunda o'quvchining o'zi maqsad qo'yadi, topshiriqlarni bajarish yo'llari va vositalarini tanlaydi, o'rganilayotgan materialni

tuzatadi, qayta ko'rib chiqadi, dialogik muloqot usullari suhbatlar, muhokamalar, guruh ishi. O'quvchilar o'zlari yilnomachi, muxbir, muharrir, tarjimon yoki yo'l izlovchiga aylanganda kutilmagan, hayajonli vaziyatni yaratish uchun ham samarali usullardan foydalanaman. Davr talabiga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarning kompyuter texnikasiga bo'lgan katta qiziqishini hisobga olib, axborot texnologiyalaridan foydalanib, dunyo darslari va sinfdan tashqari mashg'ulotlar olib borilmoqda. Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda darslarni o'tkazishning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- darsning tashkil etilishi aniqroq, dars tezligi yuqori, shuning uchun ko'nikmalarni mashq qilishga ko'proq vaqt ajratish mumkin; — ko'p miqdorda tasviriy va ovozli materiallardan foydalanishingiz mumkin;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarning roli o'zgaradi, ular ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi;

- sinf ishini nazorat qilish osonroq, chunki boshlang'ich sinf o'quvchining faolligi darhol kompyuter ekranida aks etadi;

- konstruktiv-tanqidiy fikrlash shakllanadi; — bilim, ko'nikma va malakalarni tashkiliy nazorat qilish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda "Tabiiy fanlar" fani bo'yicha darslarni o'z uslubiy mavzusiga muvofiq ishlab chiqishda boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'quv-kognitiv faolligini rivojlantirishga, ularning ijodiy o'zini namoyon qilishi uchun sharoit yaratishga, boshlang'ich sinf o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirishga, chuqurlashtirishga intilishi kerak. ularning aqliy faoliyatini faollashtirish. O'quvchilarni zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalangan holda faol ta'lim jarayoniga jalb qilish shaxsiy fazilatlarini yaxshiroq shakllantirishga yordam beradi: o'z qadr-qimmatini oshirish, ijodiy faollikni kengaytirish, boshlang'ich sinf o'quvchilar o'rtasida demokratik, insonparvar ish uslubini rivojlantirish. o'qituvchi va

o'quvchi, ya'ni samarali hamkorlik, har bir boshlang'ich sinf o'quvchining faolligini oshirish. Axborot texnologiyalarining maqsadi — ma'lum bir tabiiy obyekt yoki hodisa haqida ma'lumot to'plash, uni tahlil qilish, faktlarni umumlashtirish, auditoriyani hisobot, referat, gazeta shaklida taqdim etish. Tengdoshlar, maktab, ota-onalar oldida chiqish bilan o'yin-konferensiyalarni o'tkazishga ruxsat beriladi. Demak, o'qitishning zamonaviy texnologiyalariga ega bo'lish, yuqori darajadagi uslubiy va til tayyorgarligi, o'qituvchining doimiy ravishda o'z-o'zini tarbiyalash bilan shug'ullanishi ta'lim sifatini oshirishi mumkin.

Axborot texnologiyalari faqat tegishli pedagogik texnologiyalar bilan birgalikda samarali bo'ladi: agar o'qituvchi bir xil toifalarda fikr yuritsa, texnik vositalardan foydalanish o'quv jarayonining mohiyatini va materialni taqdim etishning an'anaviy reproduktiv usulini o'zgartirmaydi. Hamma narsa texnologiya turi va miqdori bilan emas, balki o'qituvchining shaxsiyati va uning motivlari bilan belgilanadi. Maktabda fan o'qituvchisi o'zining pedagogik faoliyati uchun kompyuter bilimni xohlashi va qo'llashi (yoki olishi) uchun maxsus sharoitlar yaratish kerak. Malakali o'qituvchi sinfdagi taqdimotni boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'quv faoliyatiga jalb qilishning qiziqarli usuliga aylantira oladi. Bundan tashqari, taqdimot o'ziga xos dars rejasiga, uning mantiqiy tuzilishiga aylanishi mumkin. U darsning istalgan bosqichida yoki darsning har qanday turida foydalanish mumkin, xohu: yangi material bilan tanishtirish, o'qitish va mustahkamlash, bilimlarni amaliyotda qo'llash, kredit yoki nazorat, uyga vazifa va boshqalar.. Taqdimot o'qituvchiga ijodkorlik, individuallik ko'rsatish, dars o'tishga rasmiy yondashuvdan qochish imkonini beradi. O'quv jarayonida kompyuter taqdimotlaridan foydalanish bir qator cheklovchi ob'ektiv va subyektiv omillar bilan birga keladi. Tayyor o'quv taqdimotlari mavjud emas, shuning uchun o'qituvchi ularni tabiiy fanlar mavzusini o'rganish dasturiga muvofiq tayyorlashi

kerak. O'qituvchi kompyuter dasturiga moslashishi kerak, aksincha emas. Biroq, kerak o'quv jarayoniga kompyuter taqdimotlarini keng joriy etishning muhim ob'ektiv omilini alohida ta'kidlab o'tish, ya'ni: informatika sohasidagi noprofessionallarga ma'lumotlarga boy, dizaynlashtirilgan slaydlar seriyasini tez va oson yaratish imkonini beruvchi dasturiy vositaning mavjudligi. multimedia effektlari bilan bitta slayd filmga. Bunday vositalardan biri Microsoft PowerPoint. Samaradorlik har doim maqsadlarga erishishni anglatadi.

Taqdimotning maqsadiga ko'ra quyidagi taqdimot turlari ajratiladi:

Trening o'tkazish

Ma'lumot berish

O'quvchilarni ishontirish

Tabiiy fanlar darslarida bilimlarni mustahkamlash

Yangi mavzuni o'rganishning istalgan bosqichida va darsning istalgan bosqichida, ham kompyuterdan, ham multimedia proyeksiya ekranidan foydalangan holda multimediani taqdimotlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tabiatda amaliy mashg'ulotlar o'tkazishda boshlang'ich sinf o'quvchilar har qanday tabiat hodisalarini, hayvonlarni, o'simliklarni va hokazolarni suratga olish va videoyozuvdan foydalanish imkoniyatiga ega. Ekologik madaniyatni tarbiyalash ekologik mavzular bo'yicha loyihalarni ishlab chiqish orqali amalga oshiriladi, ularni amalga oshirish uchun foto, video suratga olish, kadrlarni montaj qilish va taqdim etish uchun dasturiy ta'minot, shuningdek, boshqa ta'lim muassasalari bilan fikr va materiallar almashish imkonini beruvchi kommunikatsiya texnologiyalari; qo'shma loyihalarni amalga oshirish.

Ekologik ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning tabiiy fanlarning axborot oqimlarida harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishga

imkon beradi; ekologik axborot bilan ishlashning amaliy usullarini egallash; zamonaviy texnik vositalardan foydalangan holda axborot almashish imkonini beruvchi malakalarni shakllantirish. Sinfning resurs bilan ta'minlanishi ham bunga yordam beradi: Internetga ulangan kompyuter; media kutubxona, interaktiv doska, media proektor va boshqalar.

Shunday qilib, kichik yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik ta'limida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, umuman olganda, ijodiy ijobiy hissiy muhitni yaratishga yordam beradi, chunki vizual grafik tasvirlar, audio va video illyustratsiyalar, "ajoyib" o'quv dasturlaridan foydalanish motivatsiyani oshiradi. o'rganish; aqliy kognitiv jarayonlarni takomillashtirish, o'rganishning individual sur'atini tanlashda o'rganishni intensivlashtirish; AKT vositalaridan bilim olishga, tabiiy fanlardan xabardor bo'lishga yordam beruvchi vosita sifatida foydalanishga ongli ehtiyojni shakllantirish.

II BOB. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISHNING USUL, METOD VA VOSITALARI

2.1-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini shakllantirish usullari

Tabiatga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish insonning murakkab xususiyatidir. Bu tabiatdan foydalanishning axloqiy va huquqiy tamoyillariga rioya qilishda, atrof-muhitni o'rganish va muhofaza qilishda faol ijodiy faoliyatda, to'g'ri foydalanish g'oyalarini targ'ib qilishda namoyon bo'ladigan inson hayotini belgilovchi tabiat qonunlarini tushunishni anglatadi. tabiatning, atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatadigan hamma narsaga qarshi kurashda. Ma'lumki, umumta'lim maktablarida ijtimoiy o'quv fanlarini o'qitishda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning integrativ dasturida o'quvchilarni tabiatni muhofaza qilishga o'rgatishga alohida e'tibor berilgan⁴⁰.

Ekologik savodxonlikni tarbiyalashning maqsadi ekologik ong asosida qurilgan atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishdir. Bu tabiatdan foydalanishning ma'naviy-ekologik tamoyillariga rioya qilish va uni optimallashtirish g'oyalarini ilgari surish, o'z hududi tabiatini o'rganish va himoya qilish bo'yicha faol ishlashni anglatadi.

Ekologik savodxonlikni o'rgatish mazmuni o'quvchilar tomonidan turli faoliyatlarida o'zlashtiriladi.

Ekologiyadan o'quvchilar bilishlari zarur bo'lgan quyidagi ekologik masalalarga alohida e'tibor qaratilgan: Davr ETlashga oid ekologik muammolarni bilishni taqozo etadi; ekologik muammolarni hal etish yo'llarini aniqlash va bartaraf etish; BSO'ni

⁴⁰ Umumta'lim maktablarida ijtimoiy o'quv fanlarni o'qitishda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning integrativ dasturi. -Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, RTM., 2000. -34 b.

ETlash texnologiyalari mazmunini belgilash; BSO'ni ETlashda fanlararo aloqani amalga oshirish; darsdan tashqari vaqtlarda ETlash texnologiyalarini amalga oshirish yo'llari.

O'quvchi tarbiyasida u yashab turgan sharoit, muhit, kishilarning faoliyati katta o'rin tutadi va bu sohada oila, maktab sharoiti ham katta e'tiborga molik⁴¹. Dastlabki tajriba-sinov natijalari va manbalar tahlili BSO'ni ETlashni amaliy jihatdan tayyorlash muammosiga e'tibor qaratilmaganligini isbotladi.

O'yinda o'quvchining shaxsiyatining barcha tomonlari shakllanadi, uning psixikasida sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi, rivojlanishning yangi, yuqori bosqichiga o'tishga tayyorgarlik ko'radi. Bu o'yinning katta ta'lim salohiyatini tushuntiradi.

O'quvchilarning o'zlari tomonidan yaratilgan o'yinlar alohida o'rin egallaydi — ular ijodiy yoki rolli o'yinlar deb ataladi. Ushbu o'yinlarda o'quvchilar kattalar hayoti va faoliyatida atrofida ko'rgan hamma narsani rollarda takrorlaydilar. Ijodiy o'yin o'quvchining shaxsiyatini to'liq shakllantiradi, shuning uchun u ta'limning muhim vositasidir.

Tabiatni estetik idrok etishni rivojlantirish uchun o'yinlarning mohiyati shundaki, o'quvchilar tabiiy ob'ektlar bilan bevosita aloqada bo'lganlarida (kuzatishlar yoki yaqinroq aloqa qilish — o'simlik, hayvonga tegish, tanasi, barglarini silash va boshqalar) haqida qiziqarli narsalarni aytib berishlari kerak. Tabiiy obyekt. Bu tashqi ko'rinish xususiyatlari, o'sish, rivojlanish, parvarish qilish xususiyatlari yoki odamlarning o'simliklar va hayvonlarga ehtiyotkorlik bilan (qattiq) munosabati bo'lishi mumkin. Ushbu o'yinlarni o'ynashda quyidagilarni yodda tuting:

o'quvchilarda tabiat obyektlari haqida keng ko'lamli g'oyalar shakllanishi kerak;

⁴¹ Ismoilov A., Ahmadov R. Ekologik ta'lim-tarbiya. — T.: O'qituvchi, 1997. - 120 b.

O'quvchilar ma'lum bir o'simlik (hayvon) ga yaqinlashishi, unga tegishi, uning holatiga qarashi (tabiatni estetik, hissiy idrok etishni rivojlantirish) uchun o'yinlar eng yaxshi tabiiy muhitda o'ynaladi;

Ushbu blokning o'yinlari, agar ular kichik kichik guruh o'quvchilar (5-7 o'quvchi) bilan o'ynalsa, eng yaxshi ta'lim natijasini beradi. Bunday tashkilot o'quvchilar bilan yaqin hissiy aloqa o'rnatishga, ularni ochiq suhbatga chorlashga imkon beradi, bir tomondan barcha yigitlarga ochiq gapirish imkoniyatini beradi, ikkinchi tomondan, charchoqning oldini oladi, o'yinni kechiktirmaydi.

Ekologik o'yinlar — bu ishtirokchilarning maxsus o'yin faoliyatini yo'lga qo'yishga asoslangan, yuqori darajadagi motivatsiyani, tabiatga qiziqishni rag'batlantirishga asoslangan ekologik ta'lim va ekologik madaniyatni, savodxonlikni tarbiyalash shakli.

Ekologik o'yindan foydalanishda o'qituvchining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. tabiat haqidagi bilimlar tizimini shakllantirish;
2. tabiatda motivlar, ehtiyojlar, odatlar, ekologik jihatdan sog'lom xulq-atvor va faoliyatni shakllantirish;
3. kommunikativ ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish.

Ekologik o'yin texnologiyasi quyidagicha:

1. O'qituvchi dasturning bo'limini va ekologik o'yinlarni o'tkazish mumkin bo'lgan mavzularni tanlaydi.
2. Tanlangan bo'lim va mavzuning ekologik madaniyat tarbiya tizimidagi o'rnini aniqlaydi, munosabatlarni shakllantirishning asosiy tushunchalari, g'oyasi, tizimini yoritadi.
3. Ekologik o'yinning tuzilishi va borishini tashkil qiladi.
4. Tanlangan mavzu bo'yicha ekologik bilimlarning samarali shakllanishini ta'minlovchi o'yin usuli asosida qurilgan pedagogik shartlar tizimini aniqlaydi.

5. Bilim va munosabatlarni shakllantirishning boshlang'ich darajasini tekshirish bo'yicha topshiriqlar tizimini tuzadi, diagnostika o'tkazadi.

6. O'quvchining ekologik madaniyatini tarbiyalashda o'yin usulidan foydalanish samaradorligini tekshirish maqsadida vazifalar to'plamini tuzadi.

Ekologik o'yinni ishlab chiqishda o'qituvchi ekologik madaniyatni tarbiyalashda fanlararo yondashuvni amalga oshirish imkoniyatlariga e'tibor berishi kerak.

Ekologik o'yinlar, kimning tashabbusi bilan paydo bo'lishiga qarab (o'quvchi yoki kattalar) uchta guruhga birlashtirilgan:

1) o'quvchining (yoki o'quvchilar guruhining) tashabbusi bilan yuzaga keladigan o'yinlar — mustaqil o'yinlar (teatrlashtirilgan, eksperimental o'yinlar, rejissyorlik, syujetli-syujetli o'yinlar, rolli o'yinlar);

2) kattalar va katta yoshdagi o'quvchilarning tashabbusi bilan yuzaga keladigan o'yinlar — uyushtirilgan o'yinlar (didaktik, mobil, bo'sh vaqt);

3) xalqning tarixan shakllangan an'analaridan kelib chiqqan o'yinlar — xalq o'yinlari.

Maktab o'quvchilari uchun katta rivojlanish ahamiyatga ega qoidalarga ega o'yinlar — mobil, syujetli, didaktik (ish stolida chop etilgan, og'zaki va boshqalar). Bunday o'yinlarning markaziy elementi — qoidalar — o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sir qilishning asosiy omili. Qoidalar o'quvchini faol bo'lishga undaydi: ularning e'tiborini o'yin vazifasiga qaratish, o'yin holatiga tezda javob berish, vaziyatga bo'ysunish.

Qoidalar bilan o'yinlarni tashkil etish ularda kattalarning ishtirokini o'z ichiga oladi — uning roli birinchi bosqichlarda, ayniqsa, yangi o'yin kiritilganda va o'quvchilar uning mazmuni va qoidalarini tushunishlari kerak, keyin ularni osongina qo'yish uchun o'rganishlari kerak. amalda. O'yinda kattalar ikkita rolni

bajaradi: o'quvchilar bilan teng huquqli ishtirokchi va tashkilotchi. Voyaga etgan odam o'yin ko'nikmalarining egasidir, shuning uchun so'zsiz va qoidalarga doimiy rioya qilish bunday o'yinlarni tashkil etish va o'tkazishning asosiy shartidir.

Ekologik mazmundagi didaktik o'yinlar o'quvchilarning inson va tabiatning o'zaro ta'siri, tabiatdagi odamlarning faoliyati, tabiatdagi munosabatlar haqidagi g'oyalarini kengaytiradi, tabiatga hissiy va qadriyatlik munosabatni tarbiyalashga, madaniyat ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. tabiiy muhitdagi xatti-harakatlar.

Didaktik o'yinlar tuzilishida quyidagi tarkibiy elementlar ajratiladi: didaktik vazifa, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari, o'yinning yakuni yoki yakuni.

Didaktik vazifa o'qitish va tarbiyaviy ta'sirning maqsadi bilan belgilanadi, o'qituvchi tomonidan shakllantiriladi va uning o'quv va tarbiyaviy faoliyatini aks ettiradi.

O'yin qoidalari kognitiv mazmun, o'yin vazifalari va o'yin harakatlari bilan belgilanadi. Ularda o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarga, ularning xulq-atvor me'yorlariga rioya qilishlariga nisbatan axloqiy talablar mavjud. Qoidalar yordamida o'qituvchi o'yinni, kognitiv faoliyat jarayonlarini, o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqaradi.

O'yin harakatlari o'yinning asosidir. Ular qanchalik xilma-xil bo'lsa, o'yinning o'zi o'quvchilar uchun shunchalik qiziqarli bo'ladi va kognitiv va o'yin vazifalari qanchalik muvaffaqiyatli hal qilinadi. O'yin harakatlari o'yin rejasi bilan bog'liq va undan davom eting.

Xulosa — o'yin tugagandan so'ng darhol amalga oshiriladi. Bu o'yin topshirig'ini yaxshiroq bajargan o'quvchilarni aniqlash, g'olib jamoani aniqlash va boshqalar bo'lishi mumkin.

Ekologik xarakterdagi didaktik o'yinlar ikkita nisbatan mustaqil blokni o'z ichiga oladi:

tabiatni estetik idrok etishni rivojlantirish uchun o'yinlar (tabiatdagi go'zallik tuyg'usini, unga nisbatan hissiy munosabatni rivojlantirish);

maktabgacha yoshdagi o'quvchilarning tabiatdagi xatti-harakatlarining axloqiy va baholash tajribasini shakllantirish uchun o'yinlar.

Tabiatni estetik, hissiy idrok etishni yaxshiroq rivojlantirish uchun tabiiy muhitda o'yin o'ynash maqsadga muvofiqdir. Didaktik o'yinlar, agar ular kichik kichik guruh o'quvchilar (5-7 kishi) bilan o'tkazilsa, eng yaxshi ta'lim natijasini beradi. Tabiatga ijobiy munosabatni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar, shuningdek, ekologik g'oyalarni boyitish uchun o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Ma'lumki, umumta'lim maktablarida ijtimoiy o'quv fanlarini o'qitishda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning integrativ dasturida o'quvchilarni tabiatni muhofaza qilishga o'rgatishga alohida e'tibor berilgan.

Roli o'yin. Roli o'yin o'z tabiatiga ko'ra aks ettiruvchi faoliyatdir. O'quvchi o'yinini oziqlantiruvchi asosiy manba — bu uning atrofidagi dunyo, kattalar va tengdoshlarning hayoti va faoliyati.

Roli o'yinning asosiy xususiyati-unda xayoliy vaziyatning mavjudligi. Xayoliy vaziyat o'quvchilarning o'yin davomida o'z zimmlariga oladigan syujet va rollardan iborat bo'lib, narsa va narsalardan o'ziga xos foydalanishni o'z ichiga oladi.

Tabiat haqidagi bilimlarni hissiy munosabatni uyg'otadigan rolli o'yin yordamida o'zlashtirish o'simlik va hayvonot dunyosi obyektlariga to'g'ri munosabatni shakllantirishga ta'sir qiladi. O'quvchilarda hissiy reaksiyaga sabab bo'lgan ekologik bilimlar, ta'siri o'quvchi shaxsiyatining faqat intellektual tomoniga ta'sir qiladigan bilimga qaraganda tezroq ularning mustaqil o'yin faoliyatiga kiradi, uning mazmuniga aylanadi.

Sinfdagi suhbat kuzatish jarayonida olingan aniq bilimlarga asoslangan bo'lsa, analog o'yinchoqlarning mavjudligi maqsadga muvofiqdir. Ular, ayniqsa, hayvon bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilish mumkin bo'lmaganda samarali bo'ladi. O'quvchilar qo'llarida o'yinchoq baliq, qush, quyanni ushlab turishdan xursandlar, chunki bunday tirik hayvonlarni olish imkoniyati yo'q. Va, aksincha, agar darsda panjasi bilan silanishi mumkin bo'lgan tirik it bo'lsa, ular o'yinchoq kuchukchaga unchalik ahamiyat bermaydilar.

O'yinchoqqa qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat: u taniqli bo'lishi kerak — bajarilish materiali va turidan qat'i nazar, u hayvon yoki o'simlik tuzilishining o'ziga xos tur-tipik xususiyatlarini ko'rsatishi kerak. O'yinchoq estetik bo'lishi kerak — zamonaviy dizayn talablariga javob beradi, o'quvchida ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otadi.

O'quvchilar yoqimli o'yinchoq va uning niyatlarini ko'rganlarida ijobiy hissiy munosabatni rivojlantiradilar. O'quvchilarning kognitiv va nutq faolligi kuchayadi: ular o'yinchoqqa o'zlari bilgan hamma narsani, rasmda ko'rgan narsalarini bajonidil aytib berishadi, o'qituvchining qo'shimchalari va tushuntirishlarini diqqat bilan tinglashadi, ular ularga emas, balki ayiqcha aytadilar. o'rmonda yashash, qo'ng'ir ayiqlar qanday oziq-ovqat olishlari, qishlash uchun uyada qanday yotishlari, bu vaqtda ayiq o'quvchilari qanday tug'ilishi va ularga qanday g'amxo'rlik qilishi.

Ochiq o'yinlar. Qoidalarga ega o'yinlarning katta guruhi mobil va mobil-didaktik o'yinlardir. Ular turli harakatlarga asoslangan — yurish, yugurish, sakrash, toqqa chiqish, otish va boshqalar.

Ochiq o'yinlar o'sib borayotgan o'quvchining harakatga bo'lgan ehtiyojini qondiradi, turli xil motor tajribasini to'plashga hissa qo'shadi. O'quvchining faolligi, o'yin bilan bog'liq quvonchli tajribalar — bularning barchasi farovonlikka, kayfiyatga foydali

ta'sir ko'rsatadi, umumiy jismoniy rivojlanish uchun ijobiy fon yaratadi. Ochiq o'yinlar har xil turdagi harakatlar to'plamini o'z ichiga oladi, ularning aksariyati katta mushak guruhlari bilan bog'liq. Bu o'yinning ushbu turini jismoniy tarbiya, o'quvchilar harakatlarini rivojlantirishning muhim vositasiga aylantiradi.

Ochiq o'yinlarni o'tkazish metodikasi didaktik o'yinlarni o'tkazish metodologiyasiga o'xshaydi va o'quvchilarda ushbu o'yinlarni mustaqil ravishda tashkil etish qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan.

O'quvchilar bilan o'qituvchi tabiat haqidagi g'oyalarga asoslangan holda, mazmuni juda oddiy bo'lgan ochiq o'yinlarni o'tkazadi. Ushbu o'yinlar o'quvchilarning kuzatishda olgan birinchi bilimlarini mustahkamlaydi.

Boshqa turdagi o'yinlar. Og'zaki va didaktik o'yinlar bo'sh vaqtni, yomg'irda sayr qilishni, majburiy kutishni, hech qanday shart-sharoitlarni, jihozlarni talab qilmaydi. Ular tabiat haqida juda keng g'oyalarga ega bo'lgan va so'z orqasida obyekt tasviriga ega bo'lgan katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi o'quvchilar bilan eng yaxshi tarzda amalga oshiriladi. Ushbu o'yinlar fikrlashni jadal rivojlantiradi: g'oyalarning moslashuvchanligi va dinamizmi, mavjud bilimlarni jalb qilish va ulardan foydalanish qobiliyati, ob'ektlarni turli mezonlar bo'yicha taqqoslash va birlashtirish qobiliyati, diqqatni rivojlantirish, reaksiya tezligi.

Ta'rif topishmoq o'yinlari qiziqarli — ularda o'quvchilar obyektning xarakterli xususiyatlarini ajratib ko'rsatish, ularni so'z bilan chaqirish va e'tiborni tarbiyalash qobiliyatini mashq qiladilar. Bir qator to'plamlar mavjud bo'lib, ulardan o'qituvchi tabiiy mazmunga ega, berilgan vaqtda zarur bo'lgan didaktik vazifa bilan o'yinlarni tanlashi mumkin.

BSO'ning ekologik bilish salohiyati o'qituvchining ekopedagogik bilim darajasi, metodik mahoratiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov

“Tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy bilim berish, ularning ma'lumotini, malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz” degan fikrlari, shubhasiz, boshlang'ich sinf o'qituvchilariga ham taalluqli.

Ijodiy o'yinlarga dramatisatsiya o'yinlari va qurilish-konstruktiv o'yinlar kiradi. Ular ijodiy o'yinlarning asosiy xususiyatlariga ega: rejaning mavjudligi, rol o'ynash va real harakatlar va munosabatlarning kombinatsiyasi va xayoliy vaziyatning boshqa elementlari, shuningdek, o'quvchilarning mustaqilligi va o'zini o'zi tashkil etishi.

Dramatik o'yin adabiy asar asosida quriladi: o'yin syujeti, rollar, qahramonlarning harakatlari, nutqi asar matni bilan belgilanadi. Oldindan belgilangan syujet va rollarning mavjudligi dramatisatsiya o'yinini tayyor qoidalarga ega bo'lgan o'yinlarga yaqinlashtiradi. Bu, shuningdek, uni adabiy asar mavzularidagi rolli o'yinlardan ajratib turadi, bu erda ma'lum bir asar bilan aloqasi kamroq barqaror va aniq bo'ladi: turli adabiy manbalardagi voqealarni birlashtirish, yangi personajlar kiritish, mazmunni erkin uzatish va h.k. Shu bilan birga, har ikkala turdagi o'yinlar ham ma'no, ham boshqaruv xarakteriga ko'ra bir-biriga yaqin.

Qurilish va konstruktiv o'yinlar ijodiy o'yinning bir turidir. Ularda o'quvchilar atrofdagi ob'ektiv dunyo haqidagi bilimlari va taassurotlarini aks ettiradilar, mustaqil ravishda turli xil ishlarni bajaradilar, binolar, inshootlar quradilar, lekin juda umumlashtirilgan va sxematik shaklda.

Qurilish-konstruktiv o'yinlarda ba'zi ob'ektlar boshqalar bilan almashtiriladi: binolar maxsus yaratilgan qurilish materiallari va konstruktorlardan yoki tabiiy materialdan — qum, qordan qurilgan.

Bunday o'yinlar o'quvchidan obyekt tasvirini uning fazoviy ifodasida qayta yaratish qobiliyatini talab qiladi. Demak, o'yin

jarayonida o'quvchining kosmosdagi yo'nalishi, obyektning hajmi va nisbatlarini farqlash va o'rnatish qobiliyati, fazoviy munosabatlar shakllanadi va rivojlanadi. O'yin kosmosda amaliy jihatdan samarali yo'nalishni to'plashga yordam beradi: fazoviy munosabatlardagi aniq yo'nalish o'yinda shakllanadigan konstruktiv ko'nikmalar tarkibiga kiradi.

O'quvchilar improvizatsiya o'yinlarini yaxshi ko'radilar, ularda harakatlar yordamida daraxt tojini, shamolning shamolini tasvirlash mumkin. Bunday o'yinlar faqat takroriy kuzatishlar va turli harakatlarni sinab ko'rishdan keyin mumkin. O'rmonga ekskursiyadan so'ng siz o'rmon hayvonlarini, o'simliklarni (baland daraxt, keng buta, kichik gul) tasvirlashingiz mumkin; agar siz o'tloqda bo'lsangiz, kapalaklar, ninachilar, hasharotlar va boshqalarning parvozini etkazing.

Ekologik o'yinlar diqqatni maktab o'quvchilari tomonidan tayyor bilimlarni o'zlashtirishdan aqliy tarbiyaga hissa qo'shadigan taklif qilingan o'yin vazifalarining yechimlarini mustaqil izlashga o'tkazishga imkon beradi. O'yinlarda tabiiy obyektlardan foydalanish, ularning tasvirlari o'quvchilarning estetik his-tuyg'ularini shakllantirish uchun ijobiy hissiy fon yaratadi. O'quvchilarning tabiiy muhitdagi harakatlarining o'yin vazifalarida keltirilgan axloqiy me'yorlar bilan bog'liqligi axloqiy tarbiyaga yordam beradi. O'zini tabiatning bir qismi sifatida anglash, o'ziga, shuningdek, boshqa tirik organizmlarga nisbatan qadriyati munosabat jismoniy rivojlanishga yordam beradi.

O'quvchilarning ekologik ta'limi o'lkashunoslik materialidan foydalangan holda, maktabgacha yoshdagi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashda uzluksizlikni, individual elementlarning bosqichma-bosqich murakkablashishini va chuqurlashishini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Kichik maktab o'quvchilarini mahalliy tabiiy resurslarni muhofaza qilish bo'yicha ular uchun mumkin bo'lgan amaliy

mashg'ulotlarga jalb qilish kerak. Talabalarni amaliy faoliyatga jalb qilish uchun katta imkoniyatlar "Atrofdagi dunyo" kursi bo'yicha ish bilan ta'minlanadi, unda metodistlar talabalarning ushbu fanni o'rganish bilan bog'liq ixtiyoriylik tamoyillari asosida tashkil etilgan va maqsadli o'quv ishlarini tushunadilar. maktab soatlari.

So'nggi paytlarda innovatsion usullar keng qo'llanilmoqda. Uslubiy va ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf maktab o'quvchilarini ekologik tarbiyalashning zamonaviy texnologiyalari ishlab chiqilgan va yetarli darajada aks ettirilmagan.

Qanday bo'lmasin, lekin tabiatga g'amxo'rlik qilish g'oyasi bugungi kunda ayniqsa dolzarbdir. O'yinlar inson qalbining atrofimizdagi dunyoni nozik his qilish, yaxshilik va go'zallikka intilish qobiliyatini ochishga yordam beradi.

O'yinlar o'quvchiga ekologik muammolarning mohiyatini, ularning paydo bo'lish sabablarini majoziy va aniq tushuntirishga, atrofimizdagi dunyoni va undagi o'zgarishlarni mazmunli idrok etishga yordam berishga mo'ljallangan. Ular, shuningdek, tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga, atrofdagi dunyo darolariga kognitiv qiziqishni oshirishga qaratilgan.

2.2-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalari orqali rivojlantirish tamoyillari

Yer kurrasida, respublikada vujudga kelgan xavfli ekologik muammolarni zudlik bilan hal qilishni davr taqozo etmoqda.

O'zbekiston respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov o'zining "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida" nomli asarida Respublika hududida paydo bo'lgan ekologik muammolarga alohida e'tibor bergan: er tanqisligi va sho'rlanishi, toza suv

tanqisligi, Orol muammolari, atmosfera havosining ifloslanishi, energiya qahatchiligi.

Ekologik muammolarning muhimligi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "Fuqarolarning asosiy huquq va burchlari, erki (50-modda)" hamda "Jamiyat va shaxs (55-modda)" bo'limlarida o'z ifodasini topdi. Bu moddalarda yoshlarning tabiatga nisbatan munosabatlaridagi huquq va majburiyatlari aniq ko'rsatilgan. Yoshlar tomonidan ekologik tushunchalar va muayyan o'quv fanlariga oid ilmiy-nazariy ma'lumotlarning o'zlashtirilishi bilan bir qatorda, ularning amaliy jihatdan bevosita atrof muhit muhofazasidagi ishtiroklari alohida ahamiyat kasb etadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatning noto'g'ri shakllantirilmasligi, asosan, oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari o'rtasida ekologik bilimlarning pastligi va ekologik madaniyatning shakllanmaganligi bilan belgilanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bilim va madaniyatini oshirish pedagogik muammodir. Zero, ular yosh avlodning ekologik madaniyatini sifat jihatidan yuqori darajaga ko'tarishi, tabiatni muhofaza qilish madaniyatini tarbiyalashni ta'minlashi zarur.

Ta'lim asoslari tabiatning yaxlitligi va o'zgaruvchan muhit tushunchalariga asoslanadi. Ushbu tizimda tabiatni muhofaza qilish ta'limi ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalarida uzluksiz jarayon sifatida qaraladi. U umumiy vazifalar bilan birlashtirilgan va kasbiy tayyorgarlik bo'yicha tasniflanadi. Ushbu tizimning umumiy nazariy ko'rsatmalari o'quv rejasining turli qismlarida o'z aksini topgan, ma'ruza matnlari va laboratoriya mashg'ulotlari dasturlarida keltirilgan.

Insonning ekologik madaniyati umumiy ta'lim natijasida shakllanadi. Zero, tabiat va jamiyatning o'zaro ta'sirini tushunish ilmiy munosabatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shaxsda ekologik

madaniyatni shakllantirish jarayonida insonning tabiatdagi o'rni ochib beriladi.

Inson o'zining tarixiy rivojlanishida tabiatning ahamiyatini tushunishga, tabiat hodisalarini bilishga va qadrlashga tayanadi. Shu asosda har bir inson tabiiy resurslardan foydalanish huquqiga ega. Bu tabiatga g'amxo'rlikda ham o'z ifodasini topmoqda. Bunday munosabat tabiat boyliklarini talon-taroj qilish mumkin emasligi haqidagi ekologik qarashlarning shakllanishi bilan o'lchanadi.

Ekologik madaniyatning shakllanish darajasi nafaqat tabiat va atrof-muhitga bo'lgan his-tuyg'ularga, balki tabiat va uning sirlarini bilishga ham asoslanishi kerak. Bu holat insonning tabiat bilan o'zaro munosabatlarining eng to'g'ri usulini tanlash imkonini beradi. Agar inson tabiat bilan muntazam munosabatda bo'lishi kerak bo'lsa, bu munosabatlarning dinamik qonuniyatlari ta'lim tizimining asosini tashkil qilishi kerak.

Ekologik ta'limning maqsadi — o'quvchilarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish imkonini beradigan bilim, ko'nikma, malaka, munosabat va e'tiqodlar tizimini (amaliy faoliyatning barcha sohalarida tabiat bilan uyg'unlikka erishish zaruriyati) shakllantirishdir.

Bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish tabiatga bo'lgan his-tuyg'ulari, hissiyotlari, qarashlari va harakatlarining umuminsoniy, ma'naviy qadriyatlarga mos kelishini ta'minlaydi.

Tadqiqotlarimiz shuni tasdiqladiki, o'quvchilarning ekologik munosabatlari asosan tabiatni o'z vaqtida, sifatli asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ularning kundalik mehnatiga ta'sir etuvchi motivatsiya darajasi bilan bog'liq.

Bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni rivojlanayotgan shaxsning ma'naviy qiyofasini shakllantirish jarayonining muhim va tarkibiy qismidir. U bo'lajak

o'qituvchilarning tabiatga milliy va umuminsoniy qadriyat sifatidagi ongli munosabatini, tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ko'paytirishga mas'uliyat hissini, ekologik muammolarni amaliy hal etishni o'z ichiga oladi.

Respublika hududidagi ekologik vaziyat ta'lim tizimidan muhim muammolarni hal qilishni taqozo etadi.

1) o'quvchilarning tabiat, atrof-muhit, tabiat komponentlarini birlik va o'zaro ta'sirda idrok etishi;

2) tabiat, atrof-muhit o'quvchilarning ekologik madaniyatini aniqlash vositasi sifatida taqdim etiladi;

3) bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish davlat va jamiyatning ijtimoiy buyurtmasini amalga oshirish sifatida qaralishi;

4) tabiat va atrof-muhitga munosabat ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismi ekanligini tushunish kerak;

5) o'quvchining ekologik madaniyatini shakllantirish uchun tabiat va atrof-muhitni tushunish zarur;

6) tabiat va atrof-muhitga ekologik munosabatni shakllantirish; o'quv jarayonida o'quvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, atrof-muhitni muhofaza qilishni ilmiy va amaliy ekologik qadriyat sifatida tushunish uchun sharoit yaratish.

7) ekologik madaniyatni shakllantirishning maqsad va vazifalarini aniq belgilash, uning amaliy yo'naltirilganligini ta'minlash; ekologik muammoga milliy, umuminsoniy, ijtimoiy muammo sifatida yondashish; Bu esa o'quvchining ekologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim tizimini didaktik ta'minlashga erishish, ushbu tizim mazmunini quyidagi tamoyillar asosida aniqlash zarurligini ko'rsatadi: ekologik bilim, ekologik tushuncha va to'g'rilik, ilmiylik, izchillik, tizimlilik, tabiat va atrof-muhit haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda uzluksizlik, organiklik, vizuallik, idrok etish, tushunish va faollik.

Ularga erishish uchun ekologiyaga oid o'quv materiallarini tanlab olish, tabiiy muhitni muhofaza qilish va uning mohiyati bilan bog'liq faoliyat turlari, insonning tabiat hodisalarini tushunish, bu hodisalarning omon qolishi va kamol topishi; bo'lajak o'qituvchilarning tabiatga, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishlarini ko'rsatish.

Bo'lajak o'qituvchilarga o'qitiladigan ekologik ta'lim mazmuni quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- bo'lajak o'qituvchilarning dunyoga ilmiy munosabatini shakllantirish;

- tabiat va inson o'rtasida foydali bo'lgan ekologik bilimlarning ahamiyatini ilmiy va amaliy jihatdan ochish, ekologik fojialarning ilmiy, ijtimoiy va iqtisodiy mohiyatini ko'rsatish;

- atrof-muhit qonunlarini bo'lajak o'qituvchilar tomonidan normal o'zlashtirishga erishish;

- jonli va jonsiz tabiatni qadrlash hissini shakllantirish;

- tabiat va atrof-muhitdagi turli halokatli hodisalarni tushunish, ularning mohiyatini o'rganish, ekologiyaga oid tarbiyaviy vazifalarni ifodalash, kuzatish va tajribalarni rejalashtirish va amalga oshirish, nazariy va amaliy g'oyalarni aniqlay olish. ekologiya modulini, moddiy modellarni yaratish, ulardan o'rganish — o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish;

- tabiatga hissiy qadriyat sifatida ekologik munosabatni shakllantirish, tabiatni muhofaza qilish va uning resurslaridan unumli foydalanish motivlarini takomillashtirish;

- Respublika hududidagi ekologik turlar va tizimlarning xilma-xilligini bilish imkonini beruvchi biologik nazariya va g'oyalarni o'rganishni tashkil etish;

- ekologiya sohasida maxsus bilimlar, g'oyalar va tushunchalarni ilmiy va amaliy ishlab chiqish;

- atrof-muhitni muhofaza qilish, uning resurslaridan samarali foydalanish bilan bog'liq muammolarni hal qilish va hal qilish.

- bo'lajak o'qituvchilarning rang-barang dunyo bilan muloqot qilish amaliyotini mustaqil tuyg'u nuqtayi nazaridan ham pedagogik nazorat ostidagi ekologik hodisa sifatida kengaytirish va ularda atrof-muhitga faol munosabatni shakllantirish.

Bu o'quvchilar bilishi va quyidagi sohalardagi muammolarni hal qilishlari kerak bo'lgan ekologik ta'lim mazmunini tashkil qiladi:

Bo'lajak o'qituvchilarning tabiat va atrof-muhitga ilmiy munosabatini shakllantirish;

- tabiat, texnika va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tushunish;

- tabiat va texnika o'rtasidagi ekologik munosabatlar jarayonini tushunish;

- tabiat va atrof-muhitning turli holatlarini ekologik madaniyatni shakllantirish nuqtayi nazaridan ilmiy va amaliy izohlash;

- tabiat, inson va texnika o'rtasidagi bevosita ekologik uyg'unlikni amalga oshirish muammosini hal qilish qobiliyati;

- o'quvchilarning atrof-muhitga ilmiy, ekologik va ma'naviy munosabatlarini tarbiyalash va rivojlantirish.

Bo'lajak o'qituvchilar malakali bo'lishlari uchun ular ilmiy va amaliy nuqtayi nazardan ekologiyaga oid quyidagi bilimlar tizimini egallashlari kerak:

a) respublika hududidagi xavfli ekologik muammolar tizimi: atmosfera havosining ifloslanishi va uni muhofaza qilish; er tanqisligi, tuproq eroziyasi va uning oldini olish; Orol va yarim orol muammosi; energiya tanqisligi va uning oldini olish; suv tanqisligi, oziq-ovqat inqirozi, demografiya va ekologik muammolar.

b) Ekologik omillar: abiotik, harorat, bosim, namlik, shovqin, radiatsiya, radioaktivlik, antropogen; inson faoliyati bilan bog'liq omillar (shovqin, harorat o'zgarishi, radiatsiya, radioaktivlik); Respublikadagi ekotizimlar;

v) "Qizil kitob", qo'riqxonalar va ularning Respublika hududidagi maqsad va vazifalari;

g) fan-texnika taraqqiyoti natijasida xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida yuzaga keladigan xavfli ekologik muammolar.

d) tabiat va atrof-muhitda noqulay ekologik vaziyatning yuzaga kelishi va uni bartaraf etishda insonning roli; texnosfera.

Bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish uchun ular ekologiyaga oid quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak:

- ekologik muammolarning sabablarini aniqlashning ilmiy va amaliy qobiliyati;

- tasodifan yuzaga kelgan antropogen omillarning holati va ularning salbiy oqibatlarini tushunish va ulardan himoya qilish;

- tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha amaliy, aniq ma'lumotlarni olish, tahlil qilish va chizish.

- oddiy ekologik tadqiqotlar o'tkazish, olingan natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish;

- ekologik tajribalarni o'tkazish (biogaz ishlab chiqarish, toza suv olish);

- yashash joyida yuzaga keladigan ekologik vaziyatlarni (suv, havo, tuproq, qo'riqxonalar) tahlil qilish va xulosalar chiqarish;

- mahalliy, mintaqaviy va global ekologik muammolarni ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan o'rganish, tahlil qilish va bartaraf etishda ilmiy va amaliy faollik ko'nikmasiga ega bo'lish.

O'rganilayotgan muammolarda tabiiy-ilmiy, psixologik, tarbiyaviy va tarbiyaviy omillarning ko'pligi o'quvchilarning ekologik tarbiyasiga uzluksiz va kompleks yondashishni taqozo etadi.

1. Ekometodologik tamoyillarni takomillashtirish.
2. Ekologik tushunchalarning o'zaro aloqadorligi va birligi.
3. Har bir o'quv predmeti bo'yicha ekologik ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish uchun fanlararo ekologik aloqa imkoniyatlari.

4. Nazariy va amaliy birlik

Ekologik ta'lim tizimi:

I. Uslubiy tamoyillar:

Tabiat, atrof-muhit va ijtimoiy muhitni ekologik qadriyatlar va qo'llab-quvvatlovchilar sifatida tan olish.

- inson tabiatning tarkibiy qismi, tabiiy va ijtimoiy taraqqiyotni o'zgartira oladigan omil ekanligini his qilish va anglash;

- tabiat tarixi insoniyat tarixining tarkibiy qismi ekanligini anglash;

- tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir qonuniyatlarini bilish;

- tabiiy qonunlarning tabiat va atrof-muhitga ta'sirini tan olish va nazorat qilish;

- inson salomatligi va ekologik madaniyatni rivojlantirishning tabiat va atrof-muhit bilan bog'liqligini tushunish;

- jamiyatning iqtisodiy va ma'naviy darajasining atrof-muhitga ta'siri.

II. Ta'lim — bu ekologik ta'lim tizimining o'zaro ta'siri.

Inson his-tuyg'ulari odamlarning bir-biri bilan va tabiat bilan munosabatlarining tarkibiy qismi sifatida rivojlanadi.

Inson faoliyati tabiat bilan bog'liq. Bu g'oya tabiatdan ekologik madaniyatni shakllantirishda asosiy vosita sifatida foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini belgilaydi.

III. Atrof-muhit komponentlarining muvofiqligi:

- ekologik muammolarning yaxlitligi g'oyasini rivojlantirish;

- barcha ta'lim faoliyatida ekologik ta'lim yo'nalishlaridan foydalanish;

- o'quvchilarning ekologik faoliyatda faol ishtirok etishi uchun sharoit yaratish;

- bu o'quvchilarning ekologik va psixologik rivojlanishining uyg'unligi bilan ta'minlanadi.

IV. Subyektlar o'rtasidagi munosabatlar.

Ekologik ta'limning umumiy mazmunini: ta'lim tamoyillari, sifat va faoliyat bilan bog'liq yo'nalishlarni ishlab chiqish kerak. har bir fanning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish, barcha fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash, ularning muvofiqlashuvini ko'rsatish, ya'ni o'quv predmetlarining bog'lanishi va integratsiyasini ko'rsatish zarurligini taqozo etadi.

Intizomiy yondashuv talabning kasbiy-ekologik tayyorgarligi bilan bog'liq holda alohida o'quv fanlari vazifalarini to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi.

Talabning ekologik madaniyatini shakllantirishda quyidagilarni hisobga olish kerak:

a) Bo'lajak o'qituvchilarning umumiy tayyorgarligi uslubiy asos bo'lib, ijtimoiy fanlarni kasbiy yo'nalish asosida o'rganishni taqozo etadi. Unda tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning umumiy qonuniyatlari, atrof-muhit va jamiyat munosabatlarini ilmiy boshqarishning ijtimoiy mexanizmlari, ekologik muammolarning mohiyati va ularni hal qilish yo'llari aniq ko'rsatilgan.

b) bo'lajak o'qituvchilarni ilmiy tayyorlashga tizimli yondashish — akademik fanlarni ekologiklashtirish, ularning mazmuni.

Ekologiyaga tizimli yondashuvni joriy etishda: tabiat bilan bog'liq tushunchalar tizimi, insonni o'rab turgan muhit uning turli ehtiyojlarini qondirish vositasi sifatida o'rganiladi.

v) psixologik-pedagogik tayyorgarlik — bo'lajak xodimlarni ekologik tarbiyalashda umumiy tushunchalar (maqsadlar, vazifalar, tamoyillar, faoliyat turlari, pedagogik shartlar).

Bo'lajak o'qituvchilarning ekologik faoliyati quyidagilardan iborat:

a) o'quvchilar bilishi kerak bo'lgan umumiy ta'lim mazmunini tashkil etuvchi ijtimoiy-ekologik bilimlarni tizimlashtirish;

b) ekologik ta'lim va targ'ibotni amalga oshirishda hissiy va qimmatli munosabatlar (ekologik ta'lim, tabiat, atrof-muhit, tabiiy resurslar, samarali foydalanish) va ijodiy faoliyat tajribasini birlashtirish;

V. Nazariya va amaliyotning birligi.

Tabiatga ijobiy munosabat ekologik madaniyat mazmun kasb etgandagina samarali vositaga aylanadi. Ya'ni tabiatning ekologik qadriyatini anglash orqali o'quvchilarning his-tuyg'ulari mustahkamlanadi.

Ekologik ong hissiy asosda quriladi, lekin faol hayot istiqboli faqat harakatda shakllanadi. Binobarin, ta'lim mazmuni jamiyat va tabiat haqidagi bilim va amaliy faoliyatning birligi, qimmatli ekologik maqsadga yo'naltirilganligi, tabiatga munosabat me'yor va qoidalari, uni muhofaza qilishda namoyon bo'ladi.

Ta'lim va faoliyat sohalari. Ekologik ta'lim mazmunining tarbiyaviy yo'nalishi tabiat va jamiyatning o'zaro ta'siri haqidagi falsafiy-uslubiy g'oyalar, tabiatga yo'naltirishlar keng qamrovli, bir yoqlama, manfaatga yo'naltirilgan yondashuvni istisno etuvchi tushunchalardan iborat.

Tabiatni muhofaza qilish, uning jarayonlarini boshqarishni tartibga soluvchi hodisa sifatidagi ekologik madaniyat g'oyalarini ochib berish;

Tabiatga ongli yondashish normalari nafaqat ekologik madaniyat va huquq nuqtayi nazaridan, balki tabiatning ilmiy-amaliy muvofiqligi nuqtayi nazaridan ham asoslashdan iborat.

Ekologik ta'lim nafaqat fanning (fizik, geografik, kimyoviy, biologik va astronomik landshaft) aks etishi, balki inson va jamiyat sintezi g'oyasining chuqurligi bilan dunyoning ilmiy landshaftini shakllantirishni faollashtiradi. va tabiat.

Yagona o'quv predmeti ekologik madaniyatni shakllantirish muammosini hal qila olmaydi; Kooperativ integratsiya ekologik madaniyatni shakllantirishning asosiy omilidir.

O'quvchi ongida tabiatning shakllanish jarayoni, atrof-muhitning ekologik landshafti, shuningdek, tabiat olamida uning inson dunyosiga munosabatini shakllantirish jarayoni. Tabiatning ilmiy manzarasi nafaqat akademik fanning maqsadi, balki inson ongini bevosita shakllantirish manbai hamdir.

Faol yo'naltirish — bu o'quvchilar o'z faoliyatining barcha turlarida ta'lim jarayonlari bilan uyg'un holda o'rganadigan ekologik madaniyatni shakllantirishning murakkab mazmuni.

Buning uchun ekologik ta'lim jarayoni psixologik, pedagogik, motivatsion, jarayon, baholash, badiiy-ijodiy, amaliy faoliyat kabi tarkibiy qismlarning yig'indisini o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlarning amalga oshirilishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish bilan bog'liq tadbirlarni tizimli rejalashtirish; tabiat va atrof-muhit go'zalligi orqali o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirish; o'quvchilarning ekologik bilimlari, tabiat, atrof-muhitning go'zalligi, unga insoniy munosabatda bo'lish haqidagi tushuncha va tasavvurlari.

Tabiat va atrof-muhitga oid ekologik mazmunli materiallarni tahlil qilish va umumlashtirish talabaga ekologik madaniyatni shakllantirishning yetakchi tamoyillarini ajratish imkonini beradi:

- tabiatni, atrof-muhitni tabiiy, tizimli, yaxlit deb his qiladi;
- ekologik tarbiyaning iqtisodiy, siyosiy, madaniy-tarixiy, estetik yo'nalishlarini hisobga olish;

- sinfda va darsdan tashqari jarayonda ekologik ta'limning barcha bosqichlarida uzluksiz va uzviy ishtirok etish;

- imkoniyat doirasida sifat va me'yoriy landshaftdan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lsa, har bir o'quv fanining o'ziga xos mazmuniga tayangan holda intizomiy yondashuvga ega bo'lish;

- ekologiyaning asosiy muammolarini mahalliy, mintaqaviy va global miqyosda tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lish;

- bo'lajak o'qituvchilar tabiatning biologik xilma-xilligini tushunishlari;

- uning tarixiy xususiyatini hisobga olgan holda, tabiatning hozirgi va kelajakdagi holatiga e'tibor berish kerak;

- tabiat va inson o'rtasidagi ekologik muammolarni hal etishda mahalliy, milliy va xalqaro hamkorlikning ahamiyati va zarurligini tushunish, ilmiy va amaliy tahlil qilish;

- o'quvchilarda tabiatning qadr-qimmatini anglash, yoshga qarab muammoni etish bo'yicha bilim berish qobiliyatini shakllantirish;

- ekologik muammolarning sabablarini aniqlashda bo'lajak o'qituvchilarga amaliy yordam bera olish;

- turli ta'lim fanlarini o'rganishda va sinfdan tashqari sharoitlarda, ekologik madaniyatni shakllantirishda yangi pedagogik yondashuvning keng ko'lami asosida amaliy faoliyat yaratish.

2.3-§ Boshlang'ich sinf boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirishning mezonlari

Ekologik muammolarni muvaffaqiyatli hal etish pirovard natijada inson va uning ishlab chiqarish faoliyati va atrof-muhitdagi xatti-harakatlarini faqat ekologik maqsadga muvofiqlik

va xavfsizlik tamoyillari asosida amalga oshirish qobiliyatiga bog'liq.

Bunday shaxsning o'ziga xos xususiyati uning ekologik madaniyatini shakllantirishdir, bu ekologik ta'limni rivojlantirish, ekologik ongini, tafakkurni shakllantirish, ekologik qadriyatlar va tabiatga munosabat tizimini shakllantirish va eng muhimi, tabiat va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishda barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan ekologik xavfsiz hayot faoliyatida. Hayotning ekologik xavfsizligi insonning ekologik kompetensiyasiga asoslanadi va uning atrof-muhitni o'zgartirish faoliyatini malakali va xavfsiz bajarishga amaliy tayyorligida namoyon bo'ladi. Shu munosabat bilan maktabda ekologik ta'limga, birinchi navbatda, maktab amaliyotiga o'qitishning innovatsion usullarini joriy etishni jadallashtirish jarayoniga alohida talablar qo'yiladi, ular orasida ekologik yo'naltirilgan loyihalash va tadqiqot faoliyati yetakchi o'rinni egallaydi.

Ushbu texnologiyaning ustuvorligi bir qator afzalliklarga, jumladan, maktab o'quvchilarini ekologik jihatdan to'g'ri qaror qabul qilish, tanqidiy fikrlash, atrof-muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lishning maqbul strategiyasini tanlash, ekologik muammolarga qiziqish uyg'otadigan hayotiy zarurat sharoitlariga botirish bilan bog'liq. va bilim, tabiat bilan munosabatlarda axloqiy va qadriyat va shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan belgilarni rivojlantiradi, inson salomatligi va atrof-muhit uchun xavfsiz ekologik jihatdan to'g'ri xatti-harakatlar ko'nikmalarini shakllantiradi. Ma'lumki, har qanday pedagogik texnologiyaning samaradorligi maqsadlarning rivojlanish darajasiga, undan foydalanish rejalashtirilgan pedagogik modelning tuzilishi va mazmuniga bog'liq. Bizning modelimizda izchillik va uzluksizlik tamoyillari asosida, shuningdek, shaxsga yo'naltirilganlik va faollik yondashuvlari asosida ishlab chiqilgan loyihalash va tadqiqot faoliyati orqali boshlang'ich sinf boshlang'ich sinf

o'quvchilarining ekologik huquqiy madaniyatini shakllantirish, maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining olib borishga tayyorligi, o'zlarining ekologik xavfsiz hayot faoliyati, uni amalga oshirishning asosiy natijasi sifatida belgilanadi.

Nazariy tahlil va eksperimental ishlar asosida o'rganilayotgan shaxs sifatini (motivatsion-qiyamli, kognitiv va operatsion-faoliyat) shakllantirish uchun biz aniqlagan mezonlarning ko'rsatkichlari va rivojlanish darajalarini taqdim etamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy madaniyatini shakllantirishning motivatsion-qiyamli mezon o'zlarining ekologik savodxonligini doimiy ravishda oshirishga, hayotning ekologik xavfsizligi sohasidagi vakolatlarni rivojlantirishga qiziqish va ehtiyoj bilan tavsiflanadi. va atrof-muhitga yo'naltirilgan loyihalash va tadqiqot faoliyatini amalga oshirish; ekologik yo'naltirilgan faoliyatda va atrof-muhitni loyihalashda o'z tashabbusi, mustaqilligi va ijodiy faolligini ko'rsatishga doimiy intilish; ekologik xavfsizlik muammolarini hal qilish bo'yicha tadbirlarda har bir inson ishtirokining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini chuqur anglash. Shu bilan birga, maktab o'quvchilarida insonparvarlik, etnik-madaniy, axloqiy va ma'naviy g'oyalar bilan bog'liq bo'lgan tabiatga nisbatan qadriyat yo'nalishlari tizimini rivojlantirish, tabiat va insoniyat taqdiriga ekologik g'amxo'rlikni shakllantirish; burch, mas'uliyat va hamdardlik hissi. Ushbu mezon, shuningdek, o'z shaxsiy o'sishini o'z-o'zini rivojlantirish uchun atrof-muhitni loyihalash va tadqiqot faoliyatining motivlarini rivojlantirish va ma'nosini tushunish, kuchli irodali fazilatlarning namoyon bo'lishi, maqsadlilik, qat'iyatlilik, xotirjamlik va intizom, erkinlikka doimiy intilishni o'z ichiga oladi. ekologik tadqiqot va loyihaviy vazifalarni hal etishda strategiya va taktikalarni ishlab chiqishda namoyon bo'ladigan tanlov va ijodiy mustaqillik.

Yuqori daraja boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik madaniyatining motivatsion-qiyamli komponentini shakllantirish quyidagi ko'rsatkichlar bilan belgilanadi: o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham ekologik bilimlarga doimiy qiziqish; hissiy, etnik-madaniy va ma'naviy-axloqiy darajalarda odamlarning tabiati va sog'lig'iga nisbatan qadriyat yo'nalishlari tizimini yuqori darajada rivojlantirish, burch va ekologik mas'uliyat hissini shakllantirish; ekologik va ekologik faoliyatda, o'z hududida ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha faoliyatda, shuningdek, ijodiy loyihalash va tadqiqot faoliyati jarayonida barqaror motivatsiya va faol ishtirok etish; tabiat bilan munosabatlarda shaxsiy o'sishga intilish, ekologik xavfsizlik bo'yicha amaliy dizayn va tadqiqot muammolarini hal qilish strategiyasi va taktikasini tanlashda yuqori ekologik mas'uliyat va mustaqillikning namoyon bo'lishi. O'rtacha daraja maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik bilimlarga, ekologik muammolarga va ularni hal qilish yo'llariga bo'lgan qiziqishi mavjudligida namoyon bo'ladi, lekin tabiat va inson salomatligiga nisbatan hissiy, etnik-madaniy va madaniy jihatdan qadriyat yo'nalishlari tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi. ma'naviy va axloqiy darajalar; to'liq shakllanmagan burch va ekologik mas'uliyat hissi, ekologik muammolarni hal qilish va hayotning ekologik xavfsizligini ta'minlashda ishtirok etish uchun aniq motivatsiya emas, maktab, shahar va respublika ekologik tadbirlari va tadbirlarida faol ishtirok etish istagi va kam qiziqish. atrof-muhitga yo'naltirilgan loyiha — tadqiqot faoliyatida, ekologik xavfsizlik masalalari bo'yicha loyiha-tadqiqot vazifalarini hal qilishda mustaqillik va mas'uliyatni rivojlantirish istagi emas. Ushbu mezonning past darajada rivojlanishi maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik bilimlarga, ekologik muammolarga va ularni hal qilish yo'llariga zaif qiziqishning namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi; hissiy, etnik-madaniy, ma'naviy va axloqiy

darajalarda odamlarning tabiati va sog'lig'iga nisbatan qadriyat yo'nalishlari tizimining yo'qligi; burch va ekologik javobgarlik hissining zaif rivojlanishi yoki to'liq yo'qligi, ekologik muammolarni hal qilish va hayotning ekologik xavfsizligini ta'minlashda ishtirok etish uchun motivatsiyaning past darajasi, atrof-muhitga yo'naltirilgan loyihalash va tadqiqot faoliyatida ishtirok etish istagi yo'qligi, ekologik mas'uliyat va o'z mintaqasida ekologik muammolarni hal qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda mustaqillikni rivojlantirish.

1. O'qituvchining interaktiv tajribasi – o'quvchilar bilan shaxsiy muloqoti tajribasi. Bu tajribada pedagogik takt, noan'anaviy xatti-harakat va har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatini hisobga olish qobiliyati kabi o'qituvchi shaxsi uchun zarur bo'lgan sifatlar namoyon bo'ladi. Biroq intuitiv tajriba o'qituvchining o'ziga cheklangan foyda keltiradi va boshqalarga juda kam yordam beradi⁴².

Zamonaviy o'qituvchi yangi vositalarni qo'llab, turli xil ekopedagogik vaziyatlarda mustaqil harakat qilish huquqiga ega. Turli xil mazmundagi ETviy ko'rsatmalar va pedagogik "qolip"lar (yo'llar) – yosh o'qituvchi ijodiy faoliyatining dastlabki sharti. Demak, o'qituvchiga pedagogik ijod uchun doimo ilmiy ekopedagogik bilimlar kerak bo'ladi. Bular ekologik ta'lim-tarbiya materiallarining mualliflari tomonidan aniqlangan va qo'llanilgan ET qonuniyatlari haqidagi bilimlar. Kognitiv (bilishga oid) tarkibiy qism — odam, mehnat, tabiat va jamiyatni ularning o'zaro aloqadorligida tavsiflovchi tushunchalar. Hissiy tarkibiy qism – odamning tabiiy muhit bilan muloqoti, tabiatni axloqiy-estetik idrok etishi jarayonidagi hissiy holati. Amaliy (faoliyatli) tarkibiy qism – o'quvchilarda ekologik ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy foydali amaliy faoliyat turlari va

⁴² Kuchkinov A.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalash texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ... diss. avtoref. – Termiz, 2021. – 52 b.

metodlarining o'zlashtirilishi. Ushbu uchta tarkibiy qism ET mazmunining negizini tashkil etib, ulardan boshlang'ich ta'lim da atrof-muhitga oid bilim va ko'nikmalarni tanlashda foydalaniladi.

Kognitiv mezon ekologik bilimlarni ekologik dunyoqarash va ongning asosi sifatida shakllantirishni, birinchi navbatda, tabiatning rivojlanish qonuniyatlari, ekologik omillar, jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar evolyutsiyasi, eng keskin ekologik muammolar to'g'risidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. sayyorada, mamlakatda, mintaqada; mavjud va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ekologik xavflar va ularning inson salomatligi va tabiiy muhit uchun oqibatlarini, ularning oldini olish va oldini olish choralari va usullari, odamlarning ekologik jihatdan to'g'ri va xavfsiz xulq-atvori normalari va qoidalari to'g'risida. Ushbu mezon maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining hozirgi ijtimoiy va tabiiy vaziyatning holati va istiqbollarini, ham yaqin atrofdagi, ham kengroq miqyosda adekvat baholash, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha tadbirlarni loyihalash va amalga oshirish qobiliyati uchun ekologik bilimlarni rivojlantirish va xabardorlik darajasini o'z ichiga oladi. mintaqangizdagi ekologik muammolarni hal qilishda. Mezon maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlarining va boshqa xalqlarning ekologik-gumanistik asoslari va madaniy an'analari haqidagi bilim va g'oyalarni o'zlashtirish ko'rsatkichlarini belgilaydi, ular turli madaniy va tarixiy davrlarda tabiatga bo'lgan munosabatining tabiatini, ekologik ideallarning ta'sirini belgilaydi, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish va shaxsning ma'naviy rivojlanishiga oid qadriyatlar, qarashlar va e'tiqodlar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik muammolarni hal qilishning zamonaviy usullari va usullari, ekologik fikrlashning ilmiy uslubi, muayyan talablar va amalga oshirish standartlari bilan tavsiflangan ilmiy tadqiqot va loyihalashning tuzilishi va usullari to'g'risidagi bilimlari va g'oyalari katta ahamiyatga ega

(bosqichlar, aniqlik, obyektivlik, dalillik, takrorlanuvchanlik va boshqalar), tadqiqot va loyihalash ishlarining tahliliy va amaliy bosqichlari natijalarini taqdim etishning tuzilishi, mazmuni va ilmiy uslubiga qo'yiladigan talablar, xulosalar shakllantirishning aniqligi, talablar to'g'risidagi bilimlar.

Yuqori darajasi maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologiya qonunlari, dunyo, mamlakat va o'z mintaqasidagi ekologik muammolar, ularning paydo bo'lish sabablari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ekologik xavf-xatarlar to'g'risida to'liq, chuqur va tizimli bilimga ega bo'lishi bilan tavsiflanadi. ularning inson salomatligi va tabiiy muhit uchun oqibatlarini, oldini olish va oldini olish usullari, hayotning ekologik xavfsizligini ta'minlaydigan ekologik me'yor va qoidalarining maqsadga muvofiqligi, ularni amalga oshirish zarurati va hayotda qo'llash qobiliyati to'g'risida bilim. Ko'rib chiqilayotgan mezonni shakllantirishning yuqori darajasini tashuvchilar "inson va tabiat" tizimidagi munosabatlarning axloqiy va insonparvarlik mohiyati, etnik-madaniy asoslar va an'analar, ularni uyg'unlashtirishning ma'naviy-axloqiy mexanizmi haqida barqaror g'oyalarga ega. munosabatlar va odamlar va tabiat uchun ekologik xavfsizlikni ta'minlash. Shu bilan birga, maktab o'quvchilari yaxshi yo'naltirilgan va atrof-muhitni loyihalash bo'yicha tadqiqot faoliyatini ishlab chiqish va amalga oshirishga qo'yiladigan talablarni bilishadi, muammoni aniqlash, maqsadlar, vazifalar, mavzu, obyekt, tadqiqot yoki loyiha gipotezasini shakllantirish, tuzilmani to'g'ri aniqlash va ularni amalga oshirish bosqichlari, ob'ektiv natijalarni olishning eng yaxshi usullari va ularning ishonchiligi dalillari haqida bilish. O'quv va hayotiy vaziyatlarda ekologik muammolarni hal qilishda ijodkorlik va zukkolikni namoyon eta oladi; ekologik faoliyat jarayonida o'z-o'zini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o'z madaniyati va shaxsiy o'sishi bo'yicha bilim, ko'nikma va tajribaga ega bo'lish.

O'rtacha darajasi ushbu mezonning shakllanishi maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologiya qonunlari, dunyodagi, mamlakat va o'z mintaqalaridagi ekologik muammolar, ularning paydo bo'lish sabablari, mavjud va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ekologik xavflar to'g'risida barqaror bilim va g'oyalarga ega ekanligi bilan tavsiflanadi. ularning inson salomatligi va atrof-muhit uchun oqibatlarini, ularning oldini olish va oldini olish usullari, inson hayoti va tabiatining ekologik xavfsizligini ta'minlaydigan ekologik me'yorlar va qoidalar, ularni hayotda qo'llash zarurati va maqsadga muvofiqligi haqida yetarli bilimga ega.

Maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining "inson va tabiat" tizimidagi munosabatlarning axloqiy va qadriyat mohiyati, etnik-madaniy asoslar va an'analar haqidagi bilimlari va g'oyalari, ushbu tizimdagi munosabatlarni uyg'unlashtirishning ma'naviy-axloqiy mexanizmi sifatida, ekologik muvozanatni istisno qilishga qaratilgan. tahdid yetarli emas. Umuman olganda, talabalar ekologiya bo'yicha loyiha tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo'yicha bilimlarni shakllantirdilar va tizimlashtirdilar, ushbu faoliyatning maqsadlari, vazifalari, tuzilishi, bosqichlari va uning natijalariga erishishning eng yaxshi usullari to'g'risida tasavvurga ega bo'ldilar, maktab o'quvchilari ma'lum darajada dizayn tadqiqot ekologik muammolarni hal qilish uchun ko'nikma va ko'nikmalar.

Ijodiy o'z-o'zini rivojlantirish sohasidagi vakolatlar, qobiliyat va ko'nikmalar, shuningdek, shaxsning ekologik madaniyatini rivojlantirishning asosiy shartlari to'g'risidagi bilimlar yetarli darajada rivojlanmagan.

Maktab o'quvchilarida ushbu mezonning shakllanishi ekologik bilim va g'oyalarning etishmasligi yoki zaif darajasi bilan tavsiflanadi (ekologiya qonunlari, dunyodagi, mamlakat va mintaqadagi ekologik muammolar to'g'risida, ularning paydo bo'lish sabablari to'g'risida, ekologik xavflar va ekologik xavflar

to'g'risida). ularning inson salomatligi va tabiiy muhit uchun oqibatlarini, ularning oldini olish va oldini olish usullari, hayotning ekologik xavfsizligini ta'minlaydigan ekologik me'yorlar va qoidalarining maqsadga muvofiqligi to'g'risidagi bilimlar) va ularni hayotga tatbiq etish zarurati. Ekologik muammolarni hal qilish yo'llari va ekologik faoliyat to'g'risidagi bilimlar yomon shakllangan.

"Inson va tabiat" tizimidagi munosabatlarning mohiyatining axloqiy, gumanitar va etnik-madaniy asoslari, ushbu tizimdagi munosabatlarni uyg'unlashtirish va hayotning ekologik xavfsizligini ta'minlash mexanizmi sifatida bilim va g'oyalar etishmasligi. Talabalarda atrof-muhitga yo'naltirilgan loyihalash va tadqiqot faoliyatining mazmuni, tuzilishi, bosqichlari va usullari, uning natijalariga erishishning eng yaxshi usullari, shaxsning ijodiy o'zini o'zi rivojlantirish yo'llari haqida g'oyalar ishlab chiqilmagan, ma'nosi haqida bilimlari yo'q. va o'z ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar.

Operatsion-faoliyat mezoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik loyihalash va tadqiqot muammolarini hal qilishda faolligi, mustaqilligi va ijodkorligi darajasini aks ettiradi, ekologik loyihalash va tadqiqot faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish darajasini va ularni qo'llash tajribasini o'z ichiga oladi.

• umumiy mantiqiy ko'nikma va malakalar (sintez, tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, mavhumlashtirish, konkretlashtirish va boshqa mantiqiy aqliy operatsiyalar);

• tadqiqot: muammoni aniqlash, aniqlashtirish va shakllantirish qobiliyati; maqsad va vazifalarni harakatga keltirasiz; tadqiqot obyekti, predmeti va gipotezasini aniqlash; ishni rejalashtirish; ilmiy bilish usullaridan foydalanish, o'z nuqtayi nazarini bildirish va uni himoya qilish, mehnatni ilmiy tashkil etish qoidalariga rioya qilish va boshqalar;

• ekologik (tabiiy muhit, odamlar hayoti va salomatligi uchun ekologik xavflarni aniqlash va baholash, ularning sabablari va rivojlanish prognozlarini; atrof-muhitning ijtimoiy va tabiiy muhitga salbiy ta'sirining oqibatlarini baholash; ekologik xavflarning oldini olish yo'llarini izlash; atrof-muhit sifatini muhofaza qilish va yaxshilash, sog'lom va ekologik toza turmush tarzini saqlash va boshqalar bo'yicha amaliy tadbirlarni amalga oshirish;

shaxsiy o'sish, o'z sog'lig'ini va atrofdagilarning sog'lig'ini mustahkamlash va saqlash uchun ko'nikma va qobiliyatlar; kognitiv va loyiha-tadqiqot faoliyati jarayonida shaxsiy yutuqlarning samaradorligini baholash, tadqiqot yoki loyiha sifatini o'z-o'zini baholash, mulohaza, o'z-o'zini nazorat qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish harakati va faoliyatiga tanqidiy munosabat.

Yuqori daraja Ushbu mezonning shakllanishi maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiat va inson salomatligi obyektlariga nisbatan faol hayotiy pozitsiyasida, atrof-muhitni loyihalash va tadqiqot muammolarini hal qilishda mustaqillik va ijodiy yondashuvda, umumiy mantiqiy, tadqiqot va maxsus ko'nikma va qobiliyatlardan muvaffaqiyatli foydalanishda namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining barqaror shaxsiy o'sishi, ularning tugallangan tadqiqotlari va loyihalari haqida o'ylash qobiliyati, o'zlarining intellektual va ijodiy qobiliyatlarini yetarli darajada o'z-o'zini baholashda, o'quv faoliyatini yaxshilash shaklida kognitiv va dizayn tadqiqot faoliyati natijalarining samaradorligi, muvaffaqiyatli ekologik viktorinalar, tanlovlar va tadqiqot tanlovlarida ishtirok etish. O'rtacha darajasi ushbu mezonning shakllanishi maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiat va odamlar salomatligi obyektlariga nisbatan ijobiy hayotiy pozitsiyasida, ularning ekologik loyihalash va tadqiqot faoliyatini amalga oshirishdagi ma'lum intellektual va ijodiy faolligida namoyon bo'ladi. Shu bilan

birga, umumiy mantiqiy, tadqiqot va maxsus ko'nikma va qobiliyatlar yetarli darajada shakllanmagan, shuning uchun maktab o'quvchilari ekologik loyihalarni va tadqiqot ishlarini amalga oshirishda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'quvchilarining nisbiy shaxsiy o'sishi o'zlarining intellektual va ijodiy qobiliyatlari va dizayn va tadqiqot qobiliyatlarini aks ettirish qobiliyatining zaif ifodalanganligi bilan kuzatilishi mumkin, kognitiv va dizayn va tadqiqot faoliyati jarayonida shaxsiy yutuqlarning samaradorligi aniqlanadi, ular maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik olimpiadalarda, tadqiqot tanlovlari va konferensiyalarida nisbatan muvaffaqiyatli ishtirok etishi. Past daraja ushbu mezonning shakllanishi maktab o'quvchilarida ekologik loyihalash va tadqiqot muammolarini mustaqil va ijodiy hal qilishga intilishda qiziqish va faollikning yo'qligida namoyon bo'ladi; kam rivojlangan umumiy mantiqiy, tadqiqot va atrof-muhit loyihalari va tadqiqot ishlarini amalga oshirish uchun maxsus ko'nikmalar; kognitiv, ekologik tadqiqotlar va ekologik dizayn faoliyati sohasida shaxsiy yutuqlar mavjud emas.

Biz ekologik madaniyatni shakllantirishning belgilangan har qanday darajalari chegara emas, balki faqat keyingi darajalarga o'tish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin, deb hisoblaymiz va shuning uchun rad etilmaydi, balki keyingi jarayonga kiritiladi, takomillashtiriladi va rivojlanadi. Tanlangan ko'rsatkichlar umumta'lim maktabining o'rta va yuqori sinf o'quvchilarida o'rganilayotgan shaxs sifatining dastlabki holatiga ob'ektiv baho berish, eng samarali ekologik ta'lim texnologiyalari va innovatsion faoliyat shakllarini ilmiy asoslash va sinab ko'rish imkonini berdi. Ekologik xavfsiz hayoti uchun asos sifatida ekologik madaniyat, ekologik ong va ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga qaratilgan respublikadagi mavjud ekologik vaziyat uchun talabalar.

2.4-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini shakllantirish usuli sifatida 1-4 sinf tabiiy fan darslarida AKTdan foydalanishning pedagogik shartlari

Shakllantiruvchi bosqichning maqsadi: AKTdan foydalanish asosida 1-4 sinf tabiiy fan darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini shakllantirishning pedagogik shartlarini aniqlash.

Vazifalar: AKTdan foydalanish asosida 1-4 sinf tabiiy fan darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini shakllantirishning pedagogik shartlarini aniqlash va sinab ko'rish;

1-4 sinf tabiiy fan darslarining axborot-texnik ta'minotini ishlab chiqish;

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini shakllantirish bo'yicha tabiiy fan darslari uchun AKT tanlash.

Tajribaning ushbu bosqichida amaliy usul qo'llanildi 1-4 sinf tabiiy fan darslari uchun axborot-texnik ta'minotni ishlab chiqish — taqdimotlar; darslarga hamrohlik qilish uchun axborot texnologiyalarini izlash).

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) darsni yorqin qilishini, shu bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini, fikrlash chuqurligini rivojlantirishga hissa qo'shishini, qator kompetensiyalarni shakllantirishga yordam berishini ta'kidladik: ijtimoiy, ko'p madaniyatli, kommunikativ, biznes, axborot.

Xotiraning barcha turlari faollashadi, o'quv materiali chuqurroq idrok qilinadi va shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchi mavzuni boshqa tomondan idrok etadi. Tabiiy fan — bu deyarli har bir darsda AKTdan foydalanish mumkin bo'lgan mavzu.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi faqat ofis bilan cheklangan va har kim ham haftada kamida bir marta informatika darsiga borish imkoniga ega emasligi sababli, biz AKTdan

o'quvchilar uchun va ota-onalar va o'qituvchilar bilan ishlashda foydalanish zarurati tug'iladi.

Tabiat boyligini qanday asrash elektron testi o'tilgan mavzu bo'yicha bilimlarni umumlashtirish uchun mo'ljallangan. Siz testlarni o'zingiz ishlab chiqishingiz yoki Internetda mavjudlaridan foydalanishingiz mumkin.

Boshlang'ich sinf boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun test topshiriqlaridan foydalanish bo'yicha ishlar keng ko'lamlı va xilma-xildir. Birorta topshiriq o'tkazib yuborilmasligi va biron bir boshlang'ich sinf o'quvchi e'tiborsiz qolmasligi uchun o'qituvchidan aniq tashkiliylikni talab qiladi. Test boshlang'ich sinf o'quvchiga imkon qadar tushunarli bo'ladigan va javoblar uchun joy izlashga sarflanadigan vaqtni minimallashtiradigan tarzda ishlab chiqilishi kerak. Xususan, javob uchun joy ma'lum bir tarzda ajratilishi kerak, agar javob uchun joy har xil turdagi (ellips, chiziq, kvadrat yoki boshqa) vazifalar uchun bir xilda ajratilgan bo'lsa yaxshi bo'ladi.

Elektron qizil kitob va jahon xalqlari madaniyatida tabiatni muhofaza qilish mavzusini o'rganishda mamlakatimiz fauna va florasining noyob vakillarini batafsil o'rganish imkonini beradi.

2022-yilda chiqarilgan eng so'nggi Qizil kitobining onlayn versiyasi qiziqish uyg'otadi, chunki har bir bo'lim va hatto har bir alohida maqola Qo'shimcha ma'lumot sarlavhasi bilan birga bo'lib, diapazonlar va ro'yxatlar bo'yicha ma'lumotlar bazalariga tematik kontekstli havolalarni o'z ichiga oladi. qo'riqxonalaridagi turlari. Bu nafaqat ushbu tur haqida, balki tok songa kiritilgan boshqa turlar haqida ham qo'shimcha ma'lumot olish, mamlakat, ma'lum bir mintaqa yoki qo'riqxonada tarqalishini baholash imkonini beradi. Xabar tayyorlashda o'quvchilar uzoq vaqt davomida kerakli ma'lumotlarni tanlashlari shart emas, chunki hamma narsa qulay shaklda taqdim etilgan, matn hatto kichik boshlang'ich sinf o'quvchi uchun ham moslashtirilgan.

Videodarslar tabiiy fan darslarida yana bir samarali vositadir. Ko'plab mavzularni o'rganilayotgan jarayonni to'liq aks ettiruvchi qiziqarli videolar bilan qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Formativ tajriba-sinov jarayonida multimedia darsini yaratish ishlari olib borildi. Ishning quyidagi bosqichlarini ajratish mumkin:

Dars mavzusiga muvofiq ko'rgazmali, video va audio materiallarni izlash.

Dars mavzusi bilan tanishish va materialni PowerPoint dasturida kerakli ketma-ketlikda qurish.

Matnli ma'lumotlar, jadvallar, diagrammalar kiritish.

Slaydlarni loyihalash, animatsiya.

Darsning har bir bosqichida men foydalanadigan texnologiyalarning taqdim etilgan turlari:

Materialni o'zlashtirishga tayyorgarlik bosqichi (animatsiya, video, ovoz)

Yangi bilimlarni o'zlashtirish bosqichi (materialning slayd-slayd tasviri, jadvallar, diagrammalar animatsiyasi)

Yangi bilimlarni mustahkamlash bosqichi (testlar, mashqlar, boshqa xarakterdagi topshiriqlar)

Kompyuterdan o'quv quroli sifatida foydalanish shakllari har xil. Bu butun sinf, guruhlar va individual ish sifatida ishlaydi. Tabiiy fan darsligi bo'yicha amalga oshirildi.

Ushbu darslikda boshlang'ich sinf o'quvchilarning diqqatini muayyan mavzuni o'rganishga jalb qilishga yordam beradigan ko'plab ko'rgazmali materiallar mavjud. Vizual materialni kompyuterda tayyorlash va darslik qahramonlarining sichqoncha bilan harakatlanishiga ruxsat berishga qaror qilindi.

Turlangan rasmlar boshlang'ich sinf o'quvchilarga yangi materialni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi va mavzuga qiziqishini oshiradi.

Darslarda elektron darslar uchun o'zimiz yaratgan materiallardan tashqari, elektron o'quv qurollaridan ham foydalandim. Ulardan biri tabiat olamidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tabiiy fanlar bo'yicha ko'rgazmali qo'llanma. U 1-4 sinf tabiiy fan haqidagi bir qancha qiziqarli mavzularni qamrab oladi. Vizual animatsiyalar, dinamik chizmalar, diagrammalar va jadvallar, rangli fotosuratlar yordamida qo'llanma boshlang'ich sinf o'quvchiga tabiatning sirli qonunlarini tushunishga yordam beradi.

Barcha materiallar diktorning sharhi bilan birga keladi, bu ular bilan ishlashni qiziqarli va mazmunli qiladi.

O'zingizni tekshiring kabi bo'limda turli mavzulardagi rang-barang o'quv interfaol vazifalari mavjud bo'lib, ular ba'zi mavzularni birlashtirish va takrorlashga, boshlang'ich sinf o'quvchilarning e'tiborini, qat'iyatligini va tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi. Qo'llanmaning ko'p qirraliligi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu boshlang'ich sinf o'quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini faollashtirishga yordam beradi, shuningdek, o'quv jarayonini yuqori darajada vizuallashtirishni ta'minlaydi, bu esa darslarni interfaol ta'lim shaklida o'tkazish imkonini beradi.

Sinfda foydalanish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin bo'lgan yana bir multimedia darsligidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilar nafaqat tabiiy fan bilan, balki u bilan xavfsiz o'zaro munosabatlar qoidalari bilan ham tanishishlari mumkin. O'quv materiallari bu erda o'ynoqi tarzda taqdim etiladi, bu ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilar ta'limiga mos keladi. O'quvchining jonlantirilgan qahramon bilan muloqot qilishda bajaradigan ko'plab vazifalari nafaqat maktab o'quv dasturining materialini oson va mustahkam o'zlashtirishga imkon beradi, balki diqqat va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga turtki

bo'ladi. Darsliklarda boshlang'ich sinf tabiiy fan fanining barcha o'quv materiallari mavjud.

AKT bilan ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilar ongiga yorqin tasvirlar, ta'lim jarayonining hissiy tomoni orqali ta'sir o'tkazish imkonini beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilar juda ta'sirchan va elektron resurslar ularda barqaror ijobiy reaksiyalarni keltirib chiqarganligi sababli, bu ish ekologik mas'uliyatni shakllantirish jarayonining samaradorligini oshiradi, deb taxmin qilish mumkin.

2.5-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirish usullari va shakllari

Hozirgi vaqtda tabiat va insonning o'zaro ta'siri masalalari global ekologik muammoga aylandi. Agar odamlar tabiatga g'amxo'rlik qilishni o'rganmasalar, ular o'zlarini yo'q qilishadi. Shunday ekan, ekologik madaniyat va mas'uliyatni tarbiyalash juda muhim. Ekologik ta'limni erta o'quvchilikdan boshlash kerak, chunki bu vaqtda olingan bilimlar keyinchalik kuchli e'tiqodga aylanishi mumkin. Bizning davrimizda ekologik ta'lim eng muhim narsa deb hisoblayman. Muayyan ekologik g'oyalarni olgan o'quvchilar tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishadi. Kelajakda bu mamlakatimiz, viloyat, tuman, qishlog'imizdagi ekologik vaziyatning yaxshilanishiga ta'sir qilishi mumkin.

"Ekologik savodxonlik" atamasining o'zi, insonning ma'lum bir vaqtda, ma'lum bir joyda va muayyan vaziyatda doimiy ravishda yangilanib turadigan va dolzarb bo'lgan, odamlarga ekologik xavfsizlikni ta'minlash rejimida ishlashga va atrof-muhitga qarab harakat qilishiga imkon beradigan ma'lum ekologik bilimlarga ega ekanligini anglatadi. birgalikda evolyutsion rivojlanish yo'li. Ekologik savodxonlikning o'zagi, tabiat va jamiyatning o'zaro

ta'siri natijasida yuzaga keladigan jarayonlar va ekologiya sohasidagi asosiy bilimlardir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ekologiya elementlari bilan tanishtirish, ekologik savodxonlik asoslarini shakllantirishga imkon beradigan qulay va qiziqarli shaklda eng samarali usul va vositalarni aniqlash vazifasi turibdi. Axborot texnologiyalari o'qituvchiga yordamga keladi. Bugungi kunda an'anaviy "ustoz-shogird-darslik" o'rne "ustoz-shogird-kompyuter" bilan almashtirilmoqda. Boshlang'ich sinflarda darsda axborot texnologiyalaridan foydalanish o'qishga bo'lgan ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi, o'qituvchining ish shakllarini diversifikatsiya qilish va darsni o'quvchilar uchun qiziqarli va esda qolarli qilish imkonini beradi. Darslarida axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish o'quvchilarga materialni osonroq va tez o'zlashtirish imkonini beradi, o'quvchilarning atrofda dunyoning axborot oqimlarida harakat qilish qobiliyatini rivojlantiradi va zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda axborot almashish imkonini beradi. texnik vositalar. Faoliyatimda, maktabda amaliyotda men hikoya qilish texnologiyasidan foydalanardim — haqiqiy yoki xayoliy qahramonlar bilan qiziqarli hikoyalarni aytib berish, video bilan birga yoki slayd-shouda topish mumkin, buni talabalar yoki o'qituvchi mustaqil ravishda bajarishi mumkin yoki siz topishingiz mumkin. maxsus internet portallarida ushbu videolar. Asosan, hikoya qilish axborotni taqdim etish usuli bo'lib, u aniq shaklga ega emas va deyarli har qanday formatda ifodalanishi mumkin. Men o'z ishimda o'quvchilarni ekologik tarbiyalashning maqsad va vazifalarini qo'ydim.

Maqsad: boshlang'ich sinf o'quvchilarida huquqiy ekologik madaniyatni tarbiyalashda sinfdan tashqari ishlarning innovatsion texnologiyalarining rolini ochib berish

Vazifalar: - boshlang'ich sinf o'quvchilarining huquqiy ekologik madaniyati va ekologik ongini tarbiyalash;

- ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish orqali o'smirlarni mahalliy hamjamiyatning dolzarb muammolarini hal etish mexanizmlarini izlashga jalb etish;

- atrof-muhit holati uchun shaxsiy javobgarlik hissini shakllantirish;

- har bir o'quvchining o'z ona yurtining tabiati bilan muloqot qilish jarayonida ijodiy va ma'naviy-axloqiy salohiyatini ochib berish va rivojlantirish.

Inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar muammosi bizning asrimizdan ancha oldin o'z aksini topgan.

Hozirgi vaqtda ekologik ta'lim masalalari yangi dolzarblik kasb etdi va ularni hal qilish zamonaviy maktabning vazifasidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida huquqiy ekologik ta'lim va tarbiyalashdagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan o'qituvchining qiziqishini, atrofda dunyoni chuqurroq bilish va atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyatining barcha turlarini yaxshilash istagini qay darajada rag'batlantirishiga bog'liq.

Qarama-qarshiliklar: bir tomondan, tarbiyaning vazifalaridan biri — ekologik madaniyat va ekologik ongni shakllantirish yoshlikdan amalga oshirilishi kerak.

Boshqa tomondan, fan-texnika taraqqiyotining kirib borishi munosabati bilan atrof-muhit o'zgarib bormoqda, bu esa o'qituvchilarni zamonaviy usullar va yangi interaktiv texnologiyalarga asoslangan ta'limning eng samarali vositalarini tanlashga majbur qiladi.

Qarama-qarshiliklar bilan bog'liq holda, maktab o'quvchilarida ekologik madaniyat asoslarini shakllantirishga qaratilgan usul va usullarning ekologik ta'lim asoslarini o'quv jarayoniga joriy etish muammosi paydo bo'ladi.

Amaliyotimda ekologik ta'lim va tarbiyaning turli shakl va usullaridan foydalanaman.

Amalga oshirish mexanizmlari

Keling, ma'lum natijalar beradiganlarga to'xtalib o'tamiz

1. Interaktiv ekologik tadbirlar Interaktiv ekologik tadbirlar darsdan tashqari ekologik tadbirlardir:

keys — texnologiyalar, rolli o'yinlar, testlar, muhokamalar, ekologik kampaniyalar.

Case — texnologiya — bu vaziyat yoki muayyan holatni tahlil qilish, biznes o'yini. Uning asosiy maqsadi — turli muammolarni tahlil qilish va ularning yechimini topish qobiliyatini, shuningdek, axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishdir.

Texnologiya g'oyalari:

- qo'yilgan savolga aniq javob bo'lmagan, ammo haqiqat darajasi bo'yicha raqobatlasha oladigan bir nechta javoblar mavjud bo'lgan ta'lim sohalarida kommunikativ vakolatlarni rivojlantirish uchun mo'ljallangan.

- teng sharoitlarda o'quvchi-kattalarning birgalikdagi faoliyatida o'quvchining rivojlanishi.

Case-texnologiyalarning turlari:

- muayyan vaziyatlarni tahlil qilish;

- Case — rasmlar,

- Fotosurat qutisi,

- Rol o'ynash (rol o'ynash)

Ish o'quvchilarga ochiq shaklda muammo taklif qilmaydi va ixtirokchilar uni ish tavsifidagi ma'lumotlardan ajratib olishlari kerak.

Fotosurat namunasi — «Ona zaminimizning pokligi uchun» ishi "Maishiy chiqindilarning ekologik muammolari" taqdimotini tuzish uchun qilish

Doskada ekologiya qonunlari yozilgan, masalan: "Tabiat yaxshi biladi", "Hamma narsa qayergadir ketishi kerak", "Hammasi uchun to'lash kerak" va hokazo.

Matn: Inson ko'pincha oqibatlari haqida o'ylamasdan bu qonunlarni buzadi. Ishlab chiqarish va maishiy chiqindilarning ko'payishi muammosi "Hamma narsa qayoqqadir ketishi kerak" qonuniga rioya qilmaslik oqibatlaridan biridir. Keling, bugun nima uchun chiqindilar global ekologik muammo ekanligini aniqlashga harakat qilaylik va bu muammoni qishloqimizda hal qilish mumkinmi?

Ekologik vaziyat bilan tanishib, mavjud vositalardan foydalangan holda uni yaxshilashga hissa qo'shishga harakat qilib, hayot tarzingizni asta-sekin o'zgartira boshladingiz. Endi atrof-muhit muammosi haqida atrofingizdagi ko'p odamlardan ko'ra ko'proq biladigan siz o'z bilimlaringizni baham ko'rishingiz juda muhim. O'ylab ko'ring, agar siz ota-onangiz, katta opangiz yoki ukangiz, qo'ni-qo'shnilaringiz va do'stlaringiz bilan gaplasha olsangiz, ular ham hozirgi ekologik vaziyat naqadar og'ir ekanini tushunishlari uchun sizda qancha hamfikrlar bo'ladi!

Jamoda ishlash va qaror qabul qilish. Fotokestning natijasi "Chiqindilardan daromadgacha" tadqiqot ishini ishlab chiqish g'oyasi edi.

Quest — bu sarguzashtli o'yin bo'lib, unda siz syujetni rivojlantirish uchun vazifalarni hal qilishingiz kerak. Nazorat vaqtida ishtirokchilar ekologik va biologik muammolarni hal qilish misollarini aks ettiruvchi topshiriqlarni bajarishlari kerak.

Bugungi kunda kest texnologiyalarining bir nechta turlarini ajratish odatiy holdir:

• chiziqli (bir masalani hal qilish keyingisini hal qilishga imkon beradi, ya'ni vazifalar birin-ketin zanjirda hal qilinadi);

• hujum (ishtirokchilar topshiriqni, uni hal qilish bo'yicha maslahatlarni olganlarida, lekin yechimlarni o'zlari tanlaydilar);

• dumaloq (asosan, bir nechta jamoalar uchun bir xil chiziqli kest).

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "Qishda qushlarga yordam bering" ketiga misol.

Kest maqsadi:

qushlar dunyosi va qish mavsumida ularning hayoti bilan tanishish; ko'ngilochar interfaol harakatga jalb qilish orqali o'quvchilarni ekologik tarbiyalash bo'yicha ish shakllari va usullarini takomillashtirish.

Kest vazifalari:

- yosh avlod e'tiborini ekologik muammolarga jalb qilish;
- ekologik axborot va uni taqdim etish usullari bilan tanishish, ekologik muammolarni hal qilishda ishtirok etish hissini rivojlantirish;

- yangi foydali ma'lumotlarni o'rganishga yordam berish;
- ishtirokchilarning ijodiy salohiyatini ochib berish uchun sharoit yaratish, ularning o'zini o'zi amalga oshirish imkoniyatlari.

"Qishda qushlar" ekologik krestining qoidalari. Ekologik krest — o'yin barcha jamoalar tomonidan ketma-ket bajariladigan bir qator vazifalardir. Har bir bosqichdan o'tish keyingi bosqichga o'tish imkoniyatini beradi. Har bir bosqichda jamoa ma'lum miqdordagi ballarni oladi, ular umumlashtirish uchun jamlanadi. Xulosa qilishda topshiriqning to'g'riligi, shuningdek, bajarish tezligi hisobga olinadi.

Ekologik harakatlar. Muassasamizda o'quv yili davomida ekologik aksiyalar o'tkaziladi. Aksiyalar davomida maktab o'quvchilari tabiat tarixi bo'yicha bilim oladi, ekologik madaniyat ko'nikmalarini, faol hayotiy pozitsiyasini rivojlantiradi. Harakatlar ota-onalar jamoasi o'rtasida yaxshi ekologik targ'ibot bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar ota-onalarning munosabatini, tadbirning tashkil etilishini ko'radilar va unda o'zlari ishtirok etadilar. Atrof-muhitni muhofaza qilish kampaniyalari davomida o'quvchilarga

o'zlarini yaxshilash, odamlarning ekologik savodsiz harakatlarining oqibatlarini tuzatish imkoniyati ko'rsatiladi va beriladi, chunki har qanday harakatning natijasi o'quvchilarning samarali faoliyatidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyatining eng keng tarqalgan turi bu "Oziqlantirish" aksiyasi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar turli materiallardan oziqlantiruvchilar yasash texnologiyasini, urug' va mevalarni yig'ib olish texnologiyasini o'zlashtirdilar. Boshlang'ich ta'lim da o'quvchilar tabiiy muhitni tiklash va yaxshilash uchun eng oddiy texnologiyalarni o'rganadilar. Maktab hududini obodonlashtirishda ishtirok etib, ular daraxt va gullar ekish, o'quv-tajriba uchastkasi ko'rpa-to'shaklarida ishlash, sinfdagi gullarni parvarish qilishni o'rganadilar.

2. Axborot va kompyuter texnologiyalari, multimedia taqdimotlari.

Axborot va kompyuter texnologiyalari ekologik ta'lim tizimiga mustahkam kiritilgan, o'quvchilar bilan ishlashning shakl va usullarini takomillashtirish va yangilashda keng qo'llaniladi. Og'zaki tushuntirishni tinglash, keyinchalik mantiqiy fikrlashni bog'lash, ma'lumotning ma'nosini tushunish uchun yetarli bo'lgan kattalardan farqli o'laroq, "yuz marta eshitgandan ko'ra, bir marta ko'rgan yaxshi" degan gap o'quvchilar uchun eng mos keladi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'limida ma'lumot olish uchun ular uchun mavjud bo'lgan kanallarga murojaat qilish juda muhimdir. O'z amaliyotimda men saytlardagi ishlardan keng foydalanaman: "O'rmon va iqlim". Ushbu saytlarda turli xil ekologik tadbirlar o'tkaziladi. Ularda videolar, taqdimotlar, voqealar ishlanmalari, juda qiziqarli va ma'lumot beruvchi tarqatma materiallar mavjud. Ekologik darslar o'tkazildi: Qo'riqxonadagi orollar. boshlang'ich ta'lim o'quvchilari uchun "Kelajakni asrash".

3. Ilmiy-tadqiqot faoliyati. Zamonaviy fanlarni ijodiy idrok etish usullaridan biri ekologik ta'limning dolzarb masalalari bo'yicha tizimli tadqiqot ishlaridir. Tadqiqot faoliyati ekologiyani o'rganish bo'yicha ishning eng samarali shakllaridan biridir. Tabiiy sharoitda turli xil tadqiqotlar o'tkazish o'quvchilarga o'z qishlog'ining tabiiy muhitini, ekologik tizimini o'rganishda faol ishtirok etish, ilmiy-amaliy anjumanlarda qatnashish imkonini beradi. Tadqiqot jarayonida yigitlar oldiga qo'yiladigan vazifa: o'z ona yurti haqida bilim olish, amaliy tadqiqot ko'nikmalarini egallash, tabiatga amaliy yordam berishning ahamiyatini tushunish.

Tadqiqot ishi o'quvchilarning metodlarni tanlashda va to'plangan materialni qayta ishlashda ko'proq mustaqilligini nazarda tutadi.

Men bunday ishlarni tashkil etish bo'yicha tajribam bilan o'rtoqlashmoqchiman. Mavzu o'quvchining qiziqishidan kelib chiqqanligi ma'qul bo'lsa, ikkinchi tomondan, mavzu o'qituvchi uchun ham qiziqarli bo'lishi kerak. Muhim. Izlanishga turtki talabdan kelib chiqishi uchun, aks holda ijodiy jarayon formalizmga tushib qoladi, bu esa pedagogik natija bermaydi.

Ekologiya sohasidagi tadqiqot faoliyati o'quvchilar uchun juda qiziqarli. Bizning kelajak uchun katta rejalarimiz bor va bu yo'nalishda ishlash istagimiz bor.

Natija, o'quvchilar bilan sinfdan tashqari mashg'ulotlar samaradorligi: maktab o'quvchilaridan iborat "Ekologik patrul" maktabi tashabbus guruhi rahbariman. O'quvchilar turli darajadagi tadbirlarning tashabbuskorlari va faol ishtirokchilaridir. Maktab o'quvchilarida tabiat bilan muloqot qilish, o'z taassurotlarini turli tadbirlar (so'rov natijalari) orqali aks ettirish istagi paydo bo'ladi. Tabiatni muhofaza qilish bo'yicha amaliy bilimlarga ega bo'ldi.

Istiqbollar: loyihalash va tadqiqot malakalariga ega bo'lgan maktab o'quvchilari sonini ko'paytirish.

Xulosa qilib aytganda, ish davomida quyidagi o'zgarishlar qayd etildi:

- o'quvchilarning ekologik g'oyalari, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish qobiliyati sezilarli darajada kengaytirildi;

- tabiiy olam ob'ektlari va hodisalariga qiziqishning kuchayishi, shuningdek, ulardan foydalanishdagi "tartibsizliklar"ga hissiy munosabat, ular to'g'risida baho berish;

- tabiiy dunyo qadriyatlarini saqlashga qaratilgan atrof-muhitdagi xatti-harakatlar normalari va qoidalariga rioya qilish istagi bor edi.

2.6-§ Bo'lajak o'qituvchilarning huquqiy ekologik kompetensiyalarini rivojlantirishda loyiha ishlarini tashkil etish metodi

O'quvchilarning ekologik ta'lim sifatini oshirish muammosi bugungi kunning dolzarb muammosidir. Inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarning o'zgarishi, keskin ekologik vaziyat, odamlarning ekologik madaniyatining pastligi, ularning tabiatni muhofaza qilish bo'yicha aniq pozitsiyasining yo'qligi, ekologik o'z-o'zini anglashning shakllanmaganligi, bularning barchasi ekologik vaziyatni yaxshilashni o'zgartirishni talab qiladi.

Shu maqsadda ekologik bilimlar, ekologik tafakkur asoslarini shakllantirish ekologik kompetensiya va ekologik ongni shakllantirish boshlang'ich ta'lim mos davrdir. O'quvchilarda ekologik bilimlarni rivojlantirish, ekologik ongni shakllantirishning samarali usuli bu loyihalar usuli. Loyiha faoliyati yordamida o'quvchilar tabiat obyektlarini mustaqil ravishda o'rganadilar, inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni aniqlaydilar va atrof-dagi dunyo obyektlarini

saqlashning ahamiyatini tushunadilar. Bugungi kunda loyiha faoliyatida boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirishga ta'sir qiluvchi o'quv materialining mazmuni imkoniyatlari yetarli darajada emas. Maktab amaliyoti shuni ko'rsatadiki, o'qitish ko'pincha o'qituvchilarning shaxsiy tajribasi, ularning tashabbusi, zarur ilmiy va uslubiy adabiyotlar yo'qligi asosida quriladi, bu o'qituvchilar uchun qiyinchiliklarga, o'quvchilarni ortiqcha yuklashga olib keladi. Yuqoridagi omillarni hisobga olgan holda pedagogik tajriba tashkil etildi.

Buning uchun boshlang'ich ta'lim ekologik bilimlarni, ekologik tafakkur asoslarini shakllantirish, ekologik kompetentsiya va ekologik ongni shakllantirish uchun qulay davrdir. Talabalarda ekologik bilim va ekologik ongni rivojlantirishning samarali usuli bu loyihalar usulidir. Loyiha yordamida talabalar tabiiy ob'ektlarni mustaqil ravishda o'rganadilar, inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni aniqlaydilar, atrofdagi dunyo ob'ektlarini saqlash muhimligini tushunadilar.

Pedagogik tajribaning shakllantiruvchi bosqichi boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'lim darajasini oshirishni ta'minlaydigan ekologik yo'naltirilgan loyihalar majmuasini qo'llashdan iborat edi. Tajribaning bu bosqichida faqat tajriba guruhi o'quvchilari qatnashdilar. Ekologik loyihalar majmuasini amalga oshirish bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Birinchi bosqichda o'quvchilar o'qituvchi bilan birgalikda loyihalar mavzularini muhokama qildilar, ushbu mavzu bo'yicha muammo izladilar va o'z taxminlarini bildirdilar. Ikkinchi bosqichda o'quvchilar guruhlarga bo'lindi, rollar taqsimlandi, loyiha mavzusiga muvofiq rejalashtirish, shuningdek, loyiha materialini taqdim etish shakli va usulini tanlash amalga oshirildi. Uchinchi bosqichda o'quvchilar loyiha bo'yicha axborot materialini ishladilar, g'oyalar sintezi va tahlilini amalga oshirdilar, ishni yakunladilar va loyihalashtirdilar. To'rtinchi bosqich loyiha

faoliyati, aks ettirish va himoya qilish natijalarini namoyish qilishni nazarda tutadi. Atrof-muhit loyihalari beshta blokdan iborat bo'lib, ular doirasida quyidagi ekologik mavzular ko'rib chiqildi: "Chiqindilar" mavzusi. loyiha boshlang'ich o'quvchilarda ekologik bilimlarni shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega. Loyiha o'quvchilarga ekologik bilimlarni o'zlari egallashlari, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llashlari, mustaqil harakatlar natijasida turli ko'rinishdagi masalalarni (kognitiv, amaliy va h.k.) etish yo'llarini topishlari mumkin.

Mavzu: "Chiqindilarni qayta"

Loyiha	Tavsiya va takliflar
Sinfda muntazam ravishda hosil bo'ladigan chiqindilardan qaysi biri alohida to'planib, qayta ishlashga jo'natilishi mumkinligini aniqlang?	O'quvchilar alohida to'planishi va qayta ishlanishi mumkin bo'lgan chiqindilarni ro'yxatini tuzadilar. Agar o'qituvchi rozi bo'lsa va tashqi sharoitlar imkon bersa, unda bunday ro'yxatni tuzgandan so'ng, sinfning o'zida alohida to'plamni tashkil qiladi. Konteynerlar kerak bo'ladi planshetlarni olish mumkin. O'qituvchilar maktabda alohida to'plamni tashkil qilinadi. Qaysi chiqindilarni qayta ishlash mumkin yoki qayta ishlanmasligi oid eslatuvchi plakat tayyorlanadi.
Sinfdagi chiqindilarni kamaytirish!	Sinf tadqiqotini o'tkazing va sinfda yoki darsdan keyin ishlatiladigan barcha bir martalik narsalar ro'yxatini tuzing. Bu narsalarni qayta foydalanish mumkin bo'lgan narsalar bilan almashtirish mumkinmi? Qayta foydalanish mumkin bo'lgan muqobillar ro'yxatini tuzing. O'zgarishlarni amalga oshirish. Endi sinfda chiqindi kamroq bo'ladi!
Keling, burilish yarataylik!	Agar biror narsa kerak bo'lmasa, bu uni tashlab yuborish uchun sabab emas! Agar u o'yinchoq yoki kitob bo'lsa, uni boshqa birovga berishingiz mumkin. Loyiha doirasidagi guruh sinfda narsalarni

	<p>almashish uchun joy va qanday narsalar va qanday holatda bo'lishi mumkinligi haqida qoidalar ro'yxati shakllantiriladi.</p> <p>Shuningdek, siz qo'shimcha ravishda yo'qolgan narsalar uchun joy jihozlashingiz va sinfda an'anani rivojlantirishingiz mumkin, agar kimdir g'alati narsani topsa, uni shu joyga olib boradi. Va agar kimdir biror narsani yo'qotgan bo'lsa, u ham birinchi navbatda u erga qaraydi. Bunday joylarni jihozlash uchun kerak bo'ladigan planshetlar o'rnatiladi.</p>
Biz batareyalarni nima qilishimiz zarur.	<p>Tadqiqotingizni qiling va batareyalar ishlashi uchun zarur bo'lgan asboblarni ro'yxatini tuzing. Ehtimol, ishchi guruhning har biri buni uyda amalga oshiradi va o'z ro'yxatini tuzadi.</p> <p>Ro'yxatlar tuzilgandan so'ng, o'quvchilar tavsiyalar tayyorlaydilar, savollarga javob izlaydilar: Qurilmalardan qaysi biri batareyasiz shunga o'xshashlar bilan almashtirilishi mumkin? Qaysi qurilmalardan voz kechish mumkin emas. Echimlarni boshqalar uchun maslahatlar bilan plakat shaklida qo'yishingiz mumkin.</p>
Tabiatni plastik paketlardan saqlang!	<p>Guruh tadqiqot o'tkazmoqda: ularning oilalarida haftada qancha sumka ishlatilishini hisoblash. Yoki, ehtimol, mini-so'rovnoma tuzing va uni sinfdagi hamma o'tkazsin.</p> <p>Raqamlarni olgandan so'ng, guruh savollarga javob beradi: O'rtacha bir oila 1 yilda nechta plastik paketdan foydalanadi? Qancha sumkalar ishlatiladi, ya'ni ular chiqindixonaga tushib, atrof-muhitni ifloslantiradi, o'quvchilar maktabda bo'lgan vaqt davomida (o'qishni tugatgunga qadar)? Xulosa shuki, plastik paketlardan voz kechish kerak. Buning bir nechta yechimlari bor, siz hamma narsani qo'llashingiz kerak: va sumkalarni eko-sumkalar bilan almashtiring va qadoqlashsiz sotib olishni o'rganing va sumkalarni qayta ishlating va qayta ishlatiladigan sumkalar bilan do'konlarga boring. Ushbu va boshqa maslahatlar afisha yoki eslatma shaklida taqdim etilishi mumkin. Yoki shunchaki "kashfiyot" ni taqdimot shaklida sinfdoshlar bilan</p>

	<p>baham ko'ring.</p>
Chiqindilarni qayta ishlashga qanday yuborish kerak?	<p>Guruh o'z hududini o'rganib chiqmoqda va chiqindilarni qayta ishlash uchun olib ketish mumkin bo'lgan joylarni aniqlamoqda. Bu bo'lishi mumkin: kulrang va ko'k konteynerlar bilan jihozlangan konteyner maydonlari, qayta ishlash joylari, maxsus fraksiyalarni yig'ish uchun to'rlar, masalan, plastik butilkalar, ma'lum bir joyda eko-faollarning muntazam harakatlarini o'rganish va mumkin.</p>
Keling, erni yanada unumdor qilaylik!	<p>Agar sizda loyihani yakunlash uchun 4 haftadan bir necha oygacha vaqt bo'lsa, siz vizual tajriba-sinov o'tkazishingiz mumkin. Sinfda bir nechta yopiq o'simliklarni oling va ularga turli xil narsalarni qazib oling: banan qobig'i, plastmassa bo'lagi. Keyin odatdagidek o'simliklarni sug'orib, ularga g'amxo'rlik qiling.</p> <p>Bir oy ichida (yoki undan ham oldinroq) natijalarni taqqoslashingiz va savolga javob berishingiz mumkin: Axlal qayerda va nima uchun g'oyib bo'ldi yoki u nimaga aylandi? Agar loyiha uchun ko'p vaqt bo'lsa bir yilgacha yoki bir necha yilgacha amalga oshirilishi mumkin, unda biz ushbu usuldan foydalanishni taklif qilamiz Maktab maydonchasida chiqindilarning parchalanishi borasida to'liq tadqiqot loyhasini o'tkazish.</p>
Ekologik toza zargarlik buyumlari	<p>Ko'p axlat odamlarning bezak uchun turli xil narsalardan foydalanishidan kelib chiqadi, keyin esa bu narsalar, masalan, sharlar tashlanadi. Ammo siz bayramdan oldin sinfni tezda axlatga aylanadigan narsalarni ishlatmasdan, boshqacha tarzda bezashingiz mumkin.</p> <p>Misol uchun, siz qog'ozdan gulchambar yasashingiz mumkin ideal, agar eski gazetalar yoki ikkala tomonda yozilgan varaqlardan bo'lsa. Haqiqiy ekologik toza zargarlik buyumlarining asosiy mezonlari: ko'p marta ishlatilishi mumkin va foydalanishdan keyin qayta ishlanishi mumkin</p> <p>Guruh sinfni bezash uchun ekologik toza g'oyalarni</p>

	masalan, ekologik loyihalar taqdimoti uchun ishlab chiqishi va dizaynni amalga oshirishi kerak.
Kim chiqindilarni saralashga tayyor so'rovi.	Guruh o'quvchilar va o'qituvchilar hozirda uyda chiqindilarni saralashlari haqida so'rov o'tkaziladi. Agar shunday bo'lsa, ular qanday chiqindilarni to'playdi va qayerga tashlaydi? Va ular topshirmaydilar, deb javob berganlar uchun so'rovda yana bir savol bering: Ularga chiqindilarni saralashni boshlashga nima to'sqinlik qiladi?. Yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qiling va uni hisobot yoki taqdimot shaklida taqdim eting. Yig'ilgan ma'lumotlarga asoslanib, ushbu hududdagi chiqindilarni qayerga berish va dam olish maskaniga joylashtirish mumkinligi haqida eslatma tuzilsa yaxshi bo'lardi.
Motivatsion plakatlar.	Guruh nima uchun chiqindilarni alohida yig'ish va ularni qayta ishlash muhimligini rasmlar va qisqa matnlarda yoki shiorlarda tasvirlab berishi kerak. Yig'ilgan ma'lumotlardan plakat yarating va uni hamma ko'rishi uchun maktabning eng mashhur qismiga joylashtiring. Hududingizdagi saralangan chiqindilarni qayerga jo'natishingiz mumkinligi haqidagi ma'lumotni plakatga qo'yishni unutmang. O'quvchilarga to'plangan chiqindilarni qayta ishlashning ahamiyati, qayta ishlashning ahamiyati haqida gapirib bersangiz, ular buni o'z ishlarida to'g'ri tasvirlay oladilar.
Resurslarni tejang! Suv	Tajriba o'tkazing va uni videoga yozib oling: guruhning har bir a'zosi uydagi vaqtni yozib oladi va suv jo'mragini o'chirmasdan tishlarini tozalaydi. Bunday holda, kran ostiga katta chelak qo'yiladi. O'quvchi tishlarini yuvayotganda chelak qancha vaqt to'ladi? Biz ushbu tajribani videoga havolani shunday o'tkazdik O'quvchilar bilan muhokama qiling: Agar siz bu hosil bo'lgan barcha suv hajmlarini qo'shsangiz, o'quvchilar bir ertalab qancha suvni behuda sarflaganlar? agar siz sinfda, maktabda hamma tishlarini shunday cho'tkalashini tasavvur qilsangiz, unda nima bo'ladi?

	Bo'sh suvda sarflangan suv miqdori bilan qanday hajmlarni solishtirish mumkin? Muhokama va hisob-kitoblardan so'ng, o'quvchilarni uyda amalga oshirishga taklif qiling — yuzingizni yuvish uchun suvdan unumli tejagan holda foydalaning. Taqdimotda siz videoni ko'rsatishingiz, yuz qo'llarni yuvishda suvni tejagan holda foydalanishni maslahat berishingiz mumkin. Bundan tashqari, siz o'quvchilar bilan suvni tejashga yordam beradigan boshqa harakatlar ro'yxatini topishingiz mumkin.
Resurslarni tejang! Elektr va suv	Resurslarni tejash uchun xonadonlarda suv va chiroqlarni o'chirishni unutmang. Lekin odamlar juda unutuluvchan... Eslatmalar ularga yordam beradi! Guruh fotonusxasini olish va yorug'lik o'chirgichlari va suv jo'mraklari yaqiniga kichik eslatmalarning maketlarini tayyorlamoqda. Ushbu eslatmalarni sinfda, maktabda yoki uyda osib qo'yish mumkin. Albatta, ishni bajarishdan oldin, elektr va suvni tejash nima uchun muhimligini o'quvchilar bilan muhokama qilishni unutmang. Yoki bu haqda o'yin darsini o'tkazish uchun Resurslarni tejash markazini taklif qiling.
Nima uchun qog'oz kabi qog'oz idishlarni qayta ishlay olmaysiz	Guruh quyidagi tajribani o'tkazadi: 3-4 xil qog'oz yangi bir martalik ishlatiladigan idish olinadi, ular suvga 1 yoki 2 kun davomida namlanadi. Bunga parallel ravishda karton va bir nechta qog'oz varaqlari boshqa idishga namlanadi. Vaqt oxirida o'quvchilar sodir bo'lgan voqealarni barcha namunalar bilan solishtiriladi. Ma'lum bo'lishicha, sof qog'oz mahsulotlari karton va qog'oz juda oson parchalanadi. Lekin stakan bilan — yo'q. Nega? Sizga nima to'sqinlik qilmoqda? O'quvchilar kosalarni sinchiklab ko'zdan kechirib, tezda javob topadilar, chunki kosaning ichki yuzasi yupqa plastik plyonka bilan qoplangan. Bu shuni anglatadiki, qog'ozni suvga namlash orqali ham qayta ishlanadigan zavodda bu plyonka stakanlarni an'anaviy tarzda qayta ishlashga ruxsat bermaydi. Shu sababli, stakanlarni qayta ishlash uchun qog'oz mahsuloti sifatida topshirishning ma'nosi yo'q degan

	<p>xulosaga kelishimiz mumkin. Ma'lum bo'lishicha, qog'oz stakan birinchi qarashda ko'rinadigan darajada ekologik toza emas uning o'rniga qayta foydalanish mumkin bo'lgan stakanlardan foydalangan ma'qul. O'tqazilgan tajribalarini o'quvchilar sinfda fikrlashadi.</p>
Har bir barg muhim!	<p>Har bir qog'ozning ikki tomoni bor! Ammo buni hamma ham eslamaydi. Sinfda har doim juda ko'p qog'oz bor, lekin siz u bilan turli yo'llar bilan shug'ullanishingiz mumkin. Guruh sinfda qog'oz bilan ishlash qoidalari ro'yxatini ishlab chiqmoqda: Qayerda va nima uchun qoralamalarni yig'ish kerak? Narsalarni qayerga qo'yish kerak? U qayta ishlanadimi yoki ijodiy saboq bo'lib xizmat qiladimi? Ma'lumki, bitta daraxtdan o'rtacha 50 kg qog'oz olinadi. Maktab o'quvchilari sinfda ishlab chiqilgan qoidalarga rioya qilsalar, bir yilda qancha daraxtni saqlab qolishadi?</p>
Keraksiz sovg'alar.	<p>Keraksiz sovg'alar juda tez axlatxonaga tushadi yoki uzoq, uzoq vaqt davomida javonlarda chang to'playdi. Bir-biringizga keraksiz narsalarni bermaslik uchun istaklaringiz haqida gapirish muhimdir. Guruh sinfda yoki maktabda turli bayramlar oldidan kerakli va kerakli sovg'alar ro'yxatini to'plash, shuningdek, sinfdoshlar o'rtasida so'rov o'tkazish va butun sinf uchun taassurot sovg'alari ro'yxatini tuzish imkonini beradigan mexanizmni ixtiro qiladi va shakllantiradi.</p>
Tabiat insonlar tarafidan tashlangan chiqindilar bilan kurashadimi?	<p>Agar loyiha uchun ko'p vaqt bo'lsa, masalan, olti oy, unda siz haqiqiy tajribalarni o'tkazishingiz mumkin: Biologik parchalanadigan va an'anaviy plastmassaning suvdagi degradatsiyasi Havoda va suvida plastik qoplarning degradatsiyasi.</p>
Har bir xonadonlar uchun ekologik sumka!	<p>Guruh o'qituvchi bilan birgalikda mehnat yoki tasviriy san'at darsi doirasida sinf uchun mahorat darsini o'tkazishi mumkin. Dars boshida o'quvchilar plastik qoplardan voz kechish muhimligi haqida ma'ruza yoki taqdimot</p>

	<p>qilishadi. Keyin o'qituvchi master-klassni o'zi o'tkazadi. Texnika biz tomonidan ushbu faylda batafsil tavsiflangan. O'yin master-klassi o'tqazish orqali bajariladi. Alohida uzoq muddatli loyiha yaxshi qopqoqlar uchun yig'ish punktining sinfida tashkilot bo'lishi mumkin. Qopqoqlar qayta ishlash uchun yig'iladi.</p>
Qayta foydalanish mumkin bo'lgan sumka.	<p>Ekologik toza ham iqtisodiy jihatdan samarali bo'lishi mumkin! Guruhni har bir oila harakatida bir martalik katta xarid qilish paketlarini sotib olishga har yili qancha pul sarflashini hisoblashni taklif qiling. Siz ko'rgazma yoki hatto ekologik toza qayta ishlatiladigan sumkalarning moda namoyishini qilishingiz mumkin.</p>
Chiqindilarni alohida yig'ish uchun idishlar.	<p>Sinfda muntazam ravishda hosil bo'ladigan chiqindilar ro'yxatini tuzgandan so'ng va qayta ishlanadigan materiallarni alohida to'plash va ularni qayta ishlashga o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilingandan so'ng, o'z qo'llaringiz bilan chiqindilarni alohida yig'ish uchun konteynerlar yaratish bo'yicha amaliy dars o'tkaziladi. O'quvchilar dizaynni o'ylab topadilar, ish uchun qanday asboblardan va materiallardan kerakligini, u yoki bu turdagi qayta ishlanadigan narsalar uchun idishni qanday shaklda, o'lchamda va rangda bo'lishi kerakligini, sinf yoki maktabning qaysi joyiga qo'yish yaxshiroq ekanligini muhokama qiladilar. Keyin ular birgalikda umumiy g'oyani o'z ichiga oladi — ular konteynerlar yasashadi. Bu karton idish, markali bo'yalgan metall barrel, yog'och quti yoki qayta ishlatiladigan sumkalar uchun yog'och ramka, shuningdek bardoshli chiroyli materialdan tikilgan sumkalar bo'lishi mumkin. Siz bunday mahorat darslarini mehnat yoki tasviriy san'at darslarining bir qismi sifatida o'tkazishingiz mumkin. Yana bir variant — o'quvchilar o'zlarining dizaynini o'ylab topishlari va uyda foydalanish uchun o'z idishlarini tayyorlashlari o'zlari yoki oila a'zolarining yordami bilan. Sinfda g'oyalarning</p>

	dastlabki muhokamasi va tayyor ishlarning fotoko'rgazmasi o'tkaziladi.
Yashil odatlar lotereyasi	Dars yoki foydali ekologik odatlar mavzusidagi suhbatdan so'ng sinfda lotereya o'tkaziladi, uning davomida o'quvchilar turli xil ekologik odatlarga ega bo'lgan sumkadan shlyapa, quti qog'oz parchalarini tortib, aylantiradi. "Eko sumkalar bilan xarid qiling" "Eko sumka bilan xarid qiling" "Tishlaringizni tozalashda suvni tejab ishlatib, chayish uchun bir stakan suvdan foydalaning" "Xonadan chiqayotganda chiroqlarni o'chiring" "plastik chiqindilarni saralash" "chiqindi qog'ozni yig'ish", "Maktabga ketayotganda axlatni olib, axlat qutisiga tashlang" Belgilangan davr mobaynida o'quvchilar o'z kuzatishlarini maxsus varaq yoki daftarga yozadilar, so'ngra natijalarni sinfda muhokama qiladilar, o'z taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar va xulosalar chiqaradilar.
Bir marta ishlatiladigan plastik chiqindilarni qisqartiramiz va o'zimiz darsliklar uchun muqovalar qilamiz.	Atrofimizda juda ko'p keraksiz, mutlaqo ahamiyatsiz plastik narsalar mavjudligiga e'tibor bering. Maktab o'quvchilari ham xuddi shunday! Masalan, kitoblar, noutbuklar va darsliklar uchun plastik qopqoqlar. Ha, ular qog'ozni himoya qiladi, lekin ayni paytda ular o'zlari axlat sifatida tashlanadi, ularni qayta ishlash mumkin emas. O'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda eski gazetalar, jurnallar yoki qoramalardan muqova yaratish bo'yicha mahorat darslari tashkil etadi.
Biz havo sharlarini uchirmaymiz!	Osmonga geliyli yangi gaz to'ldirilgan sharlarni uchirishning xavfli tomonlari hayvonlar va qushlarning o'limiga olib kelishi mumkin. Bayram tadbirlarida havo sharlarini uchirish o'rniga o'quvchilar maktab hovlisiga yoki daraxtlarga gul ekish tavsiya etiladi.
Bir hafta davomida oilalar qancha axlat tashlaydi?!	O'quvchilarni bir oila haftada qancha chiqindilarni pollgonga tashlab ketishini va qanday turlarini o'rganishga taklif qiling. Va faqat chelaklar sonini hisoblabgina qolmay, balki tashlangan axlatni fraksiyalarga bo'ling va ko'ring. Ma'lumot to'plash tugagandan so'ng, o'quvchilar bilan muhokama qiling:

	Bir oilada bir yilda qancha chiqindi yig'iladi? Ushbu hisobni uy, ko'cha yoki shahar miqyosiga o'tkazib. Qaysi turdagi chiqindilar fraksiyalar ko'proq to'planadi? Bir oila ichidagi axlat miqdorini qancha kamaytirishingiz mumkin va bunga erishish uchun nima qilish kerak? O'quvchilar o'zlarining natijalari bo'yicha taqdimot qilishlarini so'rang. Hisobot doirasida esa, albatta, chiqindi miqdorini kamaytirish uchun qilinishi kerak bo'lgan harakatlar haqida gapiradilar.
--	---

Har bir insonning harakati sayyoramizni himoya qilish va asrashga javobgarmiz. Barchamizning xatti-harakatlarimiz milliy va global ekologik harakatlarga hissa qo'shish. Insoniyat ekologik inqirozga yaqin turgan bugungi kunda odamlarning xatti-harakatlarini o'zgartirish endi shunchaki tanlov emas, balki barqaror ekologik turmush tarziga har birimiz mas'ulmiz.

Loyiha faoliyati o'quvchilarga ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zini faol namoyon etish imkonini beradi, ularda yangi ijtimoiy mavqeni shakllantirishga yordam beradi, ularga o'z faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish ko'nikmalarini egallashga, ijodiy qobiliyatlarini kashf etish va ro'yobga chiqarishga imkon beradi. individuallik. Uslubiy tavsiyalar uchun biz ekologik ta'limga qaratilgan mavzularni tanladik, shuningdek, taklif qilingan mavzular bo'yicha loyiha faoliyatini tashkil etishni taqdim etdik. Taqdim etilgan mavzular loyiha faoliyati turlariga bo'lingan bo'lib, bu talabalarning ishi va yakuniy mahsulot haqida ko'proq ma'lumot beradi.

Buning uchun boshlang'ich ta'lim ekologik bilimlarni, ekologik tafakkur asoslarini shakllantirish, ekologik kompetentsiya va ekologik ongni shakllantirish uchun qulay davrdir. Talabalarda ekologik bilim va ekologik ongni rivojlantirishning samarali usuli bu loyihalar usulidir. Amaliy loyiha loyiha ishtirokchilari yoki tashqi mijozning manfaatlarini aks ettiruvchi ijtimoiy

muammolarni hal qilishga qaratilgan. Bu loyihalar boshidan oq aniq ko'rsatilgan, sinf, maktab, mikrorayon, shahar, shtat hayotida qo'llanilishi mumkin bo'lgan ishtirokchilar faoliyati natijasi bilan ajralib turadi. Yakuniy mahsulotning shakli xilma-xildir. Loyihaning qiymati mahsulotdan amalda foydalanish haqiqatida va berilgan muammoni hal qilish qobiliyatidadir.

Loyihani amalga oshirishda zamonaviy ilm-fan usullaridan foydalanish kerak: laboratoriya eksperimenti, modellashtirish, sotsiologik so'rov va boshqalar. Ham ilmiy maqolalar, risolalar, ham modellar yoki maketlar, o'quv filmlari va kompyuter taqdimotlari, o'quv ekskursiyasi tashkil etiladi.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirish va atrof-muhitni muhofaza qilish bugungi kundagi dolzarb muammolardan biri bo'lib, uni ijobiy hal etish yo'llaridan biri-bu huquqiy muhofaza etish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirishga oid manbalarni o'rganish natijalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirish holati tahlil qilindi va bu borada ilmiy-tadqiqot o'tkazilishi lozimligi nazariy asoslantirib berildi.

Insonning ekologik madaniyati umumiy ta'lim natijasida shakllanadi. Zero, tabiat va jamiyatning o'zaro ta'sirini tushunish ilmiy munosabatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shaxsda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonida insonning tabiatdagi o'rnini ochib berilgan.

2022-yilda chiqarilgan eng so'nggi Qizil kitobining onlayn versiyasi qiziqish uyg'otadi, chunki har bir bo'lim va hatto har bir alohida maqola qo'shimcha ma'lumot sarlavhasi bilan birga bo'lib, diapazonlar va ro'yxatlar bo'yicha ma'lumotlar bazalariga tematik kontekstli havolalarni o'z ichiga oladi. qo'riqxonalaridagi turlari. Bu nafaqat ushbu tur haqida, balki tak songa kiritilgan boshqa turlar haqida ham qo'shimcha ma'lumot olish, mamlakat, ma'lum bir mintaqaga yoki qo'riqxonada tarqalishini baholash imkonini berdi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun axborot kompetensiyasini o'zlashtirish ekologik kompetensiya bilan parallel ravishda amalga oshirilishi kerak. Birinchisi, kerakli materialni malakali izlash va uni kompyuter taqdimotlari orqali taqdim etishga yordam beradi. Ekologik kompetensiya esa boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik madaniyatini tarbiyalash bilan

bog'liq mintaqaviy muammolarni hal qilishda ekologik bilim, ko'nikma va munosabatlarni amalga oshirish imkonini beradi. Ikkala kompetensiyani shakllantirish zarurati insoniyatning hayot sifati va sog'lig'i bilan bog'liq, shuning uchun u bir nechta fanlarni o'rganish vazifalaridan biridir.

Axborot kompetensiyasi boshlang'ich ta'lim ning o'quv jarayonida namoyon bo'ladi, chunki bu bosqichda o'qitish insonning keyingi barcha faoliyatida quriladigan poydevordir

AKTdan foydalanish boshlang'ich sinf o'qituvchilarning ijodiy qobiliyatlari va tadqiqotchilik qobiliyatlarini yanada to'liq rivojlantiradi va boshlang'ich sinf o'quvchilarni axborot bilan ishlashga o'rgatadi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi, axborot jamiyati yutuqlari bilan tanishtiradi.

AKTdan foydalanish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun odatiy holga aylanishi mumkin, o'qituvchilar uchun esa ish normasi — bu, mening fikrimcha, maktabdagi innovatsion ishlarning eng muhim natijalaridan biridir.

Buning uchun boshlang'ich ta'lim ekologik bilimlarni, ekologik tafakkur asoslarini shakllantirish, ekologik kompetensiya va ekologik ongni shakllantirish uchun qulay davrdir. Talabalarda ekologik bilim va ekologik ongni rivojlantirishning samarali usuli bu loyihalar usulidir. Loyiha yordamida talabalar tabiiy ob'ektlarni mustaqil ravishda o'rganadilar, inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni aniqlaydilar, atrof-dagi dunyo ob'ektlarini saqlash muhimligini tushunadilar.

Tavsiya, jamiyatda o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirish, eng avvalo, ekologik ta'lim-tarbiyaning tizimli va uzviy ravishda olib borilishiga alohida e'tibor qaratish zarur. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligini takomillashtirish tizimini rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2009. – 36 b.

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, "Xalq so'zi", 2020-yil 24-sentyabr, 202 (7704)-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 997-son qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. // Xalq so'zi. 2020-yil 25-yanvar. № 19 (7521). 1-2 betlar.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.

6. Kompetensiyaviy yondashuv asosidagi Davlat ta'lim standarti. -T. 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrda, "Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son farmoni.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5712-son farmoni.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi 2020-yil 29-oktyabrda PF-6097 son farmoni.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim – tarbiya va ilm – fan sohalarini

rivojlantirish chora – tadbirlari to‘g‘risidagi 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108 – son farmoni.

11. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 2-oktyabrdagi iqlim o‘zgarishi bo‘yicha “Parij bitimini (Parij, 2015-yil 12-dekabr) ratifikatsiya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-491-son qonuni

12. “Respublikada ekologik ta’limni rivojlantirish va ekolog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish istiqbollari konsepsiyasi” – // Ekologiya xabarnomasi. – 2006. – 1-son. – B. 8-27.

13. Abu Ali ibn Sino. “Tib qonunlari”. Uch jildlik saylanma. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994.

14. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Meros, 1993. – 187 b.

15. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Meros, 1993. – 187 b.

16. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. T. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. — Toshkent: Fan, 1968. – 485 b.

17. Avazov Sh., Saydamatov F. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. Kasb-hunar kollejlari uchun darslik (4-nashri). – T.: «ILM ZIYO», 2017. — 232 b.

18. Avezov Sh. Qishloq maktablari yuqori sinf o‘quvchilarini o‘lkashunoslik faoliyati jarayonida ekologik tarbiyalash: Ped. fan. nomz ... diss. – Toshkent. 1993. – 161 b.

19. Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik. Asqad Mahkam tarjimai. – Toshkent: “Sharq”, 2001. -- 384 b.

20. Al – Buxoriy Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil. Hadis. 4 -kitob. Al – Jome’ as – Sahih (Ishonarli to‘plam). Arabchadan Z. Ismoil tarj. – T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1991. – 560 b.

21. Bahramov A. “Koinotga oid mavzular” // Boshlang‘ich ta’lim – Toshkent. — 2008. — 4-son. — B. 28-29.

22. Boymirzaev K.M., Abduraxmonov B.M. Tabiatshunoslik darsida ekologik-geografik madaniyatni shakllantirish //

Boshlang‘ich ta’limning dolzarb muammolari va ularning echimlari: Ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Namangan: NamDU, 2003, – B. 58-59.

23. Djuraev R.X., Turdiqulov E.O. Ekologik ta’limning dolzarb muammolari va ularni hal etish yo‘llari // Uzluksiz ta’lim. - Toshkent. -2004. – 6-son. –B. 3-9.

24. Zahiriddin Muhammad Bobur. Bobur noma. 1 qism. – Toshkent O‘zbekiston, 1948. – 250 b

25. Isaqulova N.J. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning ilmiy pedagogik asoslarir. Ped.fan.nomz. ... diss. – Toshkent, 2006. –186 b.

26. Ismatov I.Sh. O‘quvchilarda huquqiy savodxonligini shakllantirish (anorganik kimyo ta’limi misolida). Ped. fan. nom ... diss. avtoref. – Toshkent, 2006. – 22 b.

27. Ismatova N. va b. Tarbiya: 1-sinf o‘quvchilari uchun darslik. 1-nashr. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 64 b.

28. Ismatova N. va b. Tarbiya: 2-sinf uchun darslik. 1-nashr. - T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot- matbaa ijodiy uyi, 2020. — 80 b.

29. Ismoilov A., Ahmadov R. Ekologik ta’lim-tarbiya. — T.: O‘qi-tuvchi, 1997.- 120 b.

30. Ismoilova G. Xalqimizning ekologik an‘analari va ularni tiklashning nazariy va amaliy masalalari /Xalq ta’limi. – Toshkent. -2007. -1-2 sonlar. – B. 97-98.

31. Ismoilova D. “Ekologik tanglik-umumbashariy muammo” // Xalq ta’limi. – Toshkent. -2007. – 4 – son. – B. 91-95.

32. Kamolxo‘jaev Sh.M. Tabiatshunoslik asoslari. — T.: Moliya, 2002. — 332 b.

33. Karimov I.A. Bunyodkorlik yo‘lida. 4-t. -Toshkent: O‘zbekiston. 1996.-350 b.

34. Karimov Yu. Ekologicheskoe obrazovanie i vospitanie v vecherney shkole pri izuchenii kursa fiziki. Avtoref. diss... kand. ped. nauk. – Moskva, 1989. –16 s.

35. Komilova G.O. Maktabgacha yoshdagi (5-6 yosh) o'quvchilarga ekologik tarbiya berishda xalq topishmoqlaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari. Ped. fan. nom ... diss. avtoref. – Toshkent, 2005. – 22 b.

36. Qosimova K. Ona tili: 2-sinf uchun darslik/A. Ne'matova va boshq. Mas'ul muharrir T. Tog'aev. – Qayta ishlangan o'n to'rtinchi nashri. – T: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2018. –144 b.

37. Qur'oni karim. O'zbekcha izohli tarjima. -Toshkent, 2001. - 767 b.

38. Qur'oni karim. O'zbekcha izohli tarjima. -Toshkent, 2001. - 767 b.

39. Mirzaxmedova Sh.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatga bo'lgan qiziqishni shakllantirishning pedagogik asoslari. Ped. fan. nomz.... diss. avtoref. – Toshkent, 2006. – 22 b

40. Musaeva M.E. O'quvchilarda tabiat ne'matlariga muhabbatni shakllantirish (5-9 — sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish misolida): Ped. fan. nom. ... diss. – Toshkent: O'zDJTU, 2011. – 193 b

41. Muhammad ibn Muso Al – Xorazmiy. Tanlangan asarlar. Matematika, astronomiya, geografiya. – Toshkent: Fan, 1983. – 470 b.

42. Rafiqov A.A. Tabiatda ekologik muvozanat. – Toshkent: Fan, 1990. –88 b.

43. Rahimqulova M.B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini darsdan tashqari mashg'ulotlarda ekologik qadriyatlar ruhida tarbiyalash: Ped. fan. nomz ... diss. – Toshkent, 2000. – 140 b.

44. Rahmatova H.A. O'quvchilarni sinfdan tashqari ishlar jarayonida ekologik-gigienik tarbiyalashning pedagogik shart-

sharoitlari (VII–IX sinf-lar misolida): Ped. fan. nomz.... diss. avtoref. – Toshkent, 2005. -22 b.

45. Rahmatullaeva M.D. O'smirlarda sinfdan tashqari ishlar jarayo-nida tabiat estetikasiga qiziqishlarini shakllantirish. Ped. fan. nomz ... diss. – Toshkent, 2005. – 202 b.

46. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya: tahlil, ta'rif, mulohazalar. –Toshkent: O'qituvchi, 2000. – 42 b.

47. Saidboboev Z.A. Tarixiy geografiya. – T.: Noshir, 2010. – 165 b.

48. Salimov D "Tabiatga muhabbat – vatanga muhabbat" //Boshlang'ich ta'lim – Toshkent. -2009. — 8-son. -B.22-23.

49. Turdiqulov E.O., Turdiqulov U.E. Markaziy Osiyoda ekologik ta'lim taraqqiyoti. – Toshkent: "Fan", 2005. – 308 b.

50. O'zbek tilining izohli lug'ati / E.Begmatov, A.Madvaliev va b.; A.Madvaliev tahriri ostida. T.2 – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006. – 382 b.

51. Umumta'lim maktablarida ijtimoiy o'quv fanlarni o'qitishda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning integrativ dasturi. -Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, RTM., 2000. -34 b.

52. Xolmo'minov J. Ekologiya va qonun. — Toshkent: Adolat, 2000. – 352 b.

53. Shermuxamedova S. va boshq. Tarbiya 4: darslik / — Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2020. — 96 b.

54. Shirinov M. O'quvchilarga ekologik ta'lim-tarbiya berishda tashviqot usullari // Xalq ta'limi. – Toshkent. – 2014. – 2-son. – B. 94–99.

55. Ergashev A., Ergashev T.: Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – T.: Yangi asr avlodi, 2005. – 433 b.

56. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig (Nashrga tayyorlovchi Q.Karimov). 2-nashri. – Toshkent: Fan, 1972. – 964 b.

MUNDARIJA

SO'Z BOSHI.....	3
I BOB. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.....	8
1.1-§ O'quvchilarga Sharq mutafakkirlari merosidan foydalanib ekologik-huquqiy tarbiya berishning tarixiy ijtimoiy-pedagogik asoslari.....	8
1.2-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalar orqali rivojlantirishning pedagogik asoslari.....	22
1.3-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini tarbiyalash tamoyillari.....	28
1.4-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalari foydalanish.....	37
1.5-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik huquqiy savodxonligining zamonaviy muammolar.....	44
1.6-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalari tabiiy fanlar darslarida shakllantirish usuli sifatida.....	53
II BOB. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISHNING USUL, METOD VA VOSITALARI.....	65
2.1-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini shakllantirish usullari.....	65
2.2-§ Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining ekologik kompetensiyasini axborot texnologiyalari orqali rivojlantirish tamoyillari.....	75
2.3-§ Boshlang'ich sinf boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirishning mezonlari.....	86
2.4-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini shakllantirish usuli sifatida 1-4 sinf tabiiy fan darslarida AKTdan foydalanishning pedagogik shartlari.....	97
2.5-§ Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik huquqiy savodxonligini interfaol usullarda shakllantirish usullari va shakllari.....	103
2.6-§ Bo'lajak o'qituvchilarning huquqiy ekologik kompetensiyalarini rivojlantirishda loyiha ishlarini tashkil etish metodi.....	111
XULOSA.....	123
ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	125

ABDUMALIK KUCHKINOV, MATUPAEVA SHOHSANAM BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING HUQUQIY EKOLOGIK KOMPETENSIYALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

Monografiya

Toshkent - "Innovatsiya-Ziyo" - 2022

Muharrir: Xolsaidov F. B.
Nashriyot litsenziyasi AI №023, 27.10.2018.
Bosishga 24.03.2023. da ruxsat etildi. Bichimi 60x90.
"Cambria" garniturasida. Ofset bosma usulida bosildi.
Shartli bosma tabog'i 9. Nashr bosma tabog'i 8,25.
Adadi 200 nusxa.

"Innovatsiya-Ziyo" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Farhod ko'chasi, 6-a uy.

+99893 552-11-21

Muallif va nashriyot rozilgisiz chop etish ta'qiqlanadi.

— 4390 —

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ISBN 978-9943-9267-2-1

9 789943 926721